

Egungo euskoiberismoa berrikuspen historiografikotik abiatuz

Karmele Artetxe Sánchez

Historian lizentziatua

"La lengua vasca ha ejercido sobre los investigadores europeos algo que podríamos llamar fascinación mágica. Veían, en pleno continente europeo, una lengua no indoeuropea, rodeada de lenguas románicas bien conocidas, y hablada por una población de medio millón aproximadamente de personas dueñas, además, de una tradición cultural muy particular y de una tormentosa historia política. Esta lengua se opone en todos los aspectos, de manera sorprendente, a las lenguas del grupo indoeuropeo. Y, al contrario de lo que sucede con fineses y húngaros, la presencia de los vascos no podía explicarse por hechos históricos del género de migraciones o invasiones. Siempre han estado, al parecer, donde están ahora, circunstancia que, para muchos, era una especie de escándalo histórico. Esta es la razón de que siempre haya estado de moda la discusión sobre el origen de la lengua vasca"

TERENCE H. WILBUR (cf. Michelena, 1985: 156)

Sarrera

Artikulu honetan gaur egungo euskoiberismoaren kritika zabala jaso da, batik bat kritika linguistikoa, historikoa, arkeologikoa eta ideologikoa. Horretarako azken urteotan euskoiberismoaren inguruan ikertzen ari diren lau egileren lanak aztertu ditugu: Zamanillo, Roman del Cerro, Bergua eta Alonso. Egungo euskoiberista hauek, ez dute, gure ustez, gaiaren inguruan inolako ekarpen erabakigarriarik egin. Eta beldur gabe baieztatu daiteke euskoiberismoaren lehenengo proposamenetatik, gaiaren ikerketen kalitateak behera egin duela. Aitortzen dugu bestalde, lau autore euskoiberista hauen azterketa kritiko honetan ezin izan ditugula akats guztiak jaso espazio arazoengatik, eta lehenetsua eman diegula metodoaren eta linguistikaren aldetik egin zitezkeen kritikei.

Egiturari dagokionez, lanak bost atal ditu:

- I. *Euskara ahaidetzeko saiakerak* nola egin izan diren esplikatzeko da lehen atalean: euskara historiaurreko hizkuntza orokor kontsideratua izateko, ahaide gabeko hizkuntzatzat hartzeraz igarotzen da. Euskarari egozten zaizkion ahaideen artean iberiera ez dela aparteko kasu bat erakutsi nahi izan dugu, beste hainbaten artean bat gehiago baino. Euskara edozein hizkuntzarekin lotzeko saiakera arruntak izan dira eta egun ere badira¹.
- II. *Tubalismetik eta kantabristetik euskoiberismoarako ibilbidea* historikoki nola bilakatu den azaltzen da bigarren atalean: XVI. mendean euskara antzinako Espainiako hizkuntza zela nolatan proposatu zen (tubalismoa, kantabrismaoa), gero XIX. mendean Humboldt-ek kutsu zientifikoagoa

---

¹ Bestalde gaiaren erabateko gaurkotatua txundigarria da. Harrigarriro euskaldun batzuk oraindik ere jo ta ke ari dira euskararen jatorriaren inguruan biraka, biraka eta biraka, ekarpen nabarmenik egin gabe. Horretarako Euskararen Jatorriaren I. Biltzarra antolatzen duen Mikoleta Elkarteak, Euzko Izaera, Bizi-Hitza eta Ena Elkarrekin 2005eko azaroaren 19an. Bertan 10 ikerlek hartuko dute parte eta aurten, bereziki, Bittor Kapanagaren *Erro eta Gara* liburuan azalduko den teoriar sakonduko da.

eman ziola (propioki teoria euskoiberista proposatuz) eta XX. mendean teoria honek izan duen gainbehera agertzen dira².

- III. *Egungo euskoiberismoa*: 1985etik aurrera agertu diren lau euskoiberistaren lanak aztertzen dira (Zamanillo, Roman del Cerro, Bergua eta Alonso), haien ekarpenen ahulezia agerian jarritz.
- IV. *Erromatar aurreko Iberiar Penintsula* atalean antzinaroko Iberiar Penintsulan zegoen egoera linguistikoaz egiazki dakiguna laburbiltzen da.
- V. *Laburbilpena* delakoa ondorioen atala da eta bertan euskoiberismoaren teoria agortuta dagoela argi utzi dugu. Teoria honek gaurkotzeak eta berrikuntzak jasan eta gero, egungo ezagupenekin erabat zaharkitua jarraitzen du.

Lan hau Eusko Ikaskuntzaren 1998/1999 ikasturteko Jakitez gradu-ondokoan idatzi genuen, J. Gorrotxategiren zuzendaritzapean. Ondoren *Euskonews&Media* aldizkari elektronikok hiru orrialdeko laburpena kaleratu zen³, baita gaztelerara (zoritarrez) itzuli ere (aldizkariaren kabuz). Holako gai batek euskaraz zein gazteleraz ez baitu oihartzun berdina izaten. Horren adibide da, euskarazko bertsioak ez duela transzenditu eta bokazio "unibertsala" duen hizkuntzan dagoen bertsioa Internet-eko foro *bitxietan* jasota aurkitzea⁴.

I. Euskara ahaidetzeko saiakerak

Euskara ahaidetik gabeko hizkuntza

Oraingoz dakigunetik, euskalari nagusien arabera, euskara genetikoki ez dago ahaidetuta beste ezekin hizkuntza bizi zein hilekin. Baina egoera hori ez da ez saiatzearen ondorioz, euskararen etorki eta ahaideei buruzko proposamenak jada XVI. mendetik daude-eta. Geroztik euskararen ahaidetzea Europako zein beste kontinenteetako ia edozein familian bilatu da. Mendebaldeko Europan dagoen hizkuntza ez-indoeuropar bakarra denez, euskarak, hizkuntzalari akademikoek zein hizkuntza arraroenganako zaletuak, nahita edo nahigabe, erakarri ditu. Horren ondorioz gai honi buruz dagoen produkzio historiografikoa itzelezkoa da, baina ikerketa gehienak kalitate eskasekoak dira, nahiz eta egile batzuk hizkuntzalari profesionalak eginak diren. Bi arrazoi daude horretarako: batetik, euskararen ezagupen eza (euskara ikasteko ardurarik -hemen edozein adjektibo erabil bedi, begirunerik, adeitasunik, lotsarik,...- ez dute izan), eta bestalde metodo gabezia edo metodo kaskarren erabilera.

Holako hizkuntza azterketetan ikertzaile batzuk erabiltzen duten metodoari R. L. Trask hizkuntzalariak *Bongo-Bongo* izena jarri zion (1998: 82), hau da, zenbait

² Agian lan honetarako atal batzuk sakonago landu zitezkeen gaion inguruko historiografia oso zabala delako. Adibidez tubalismo eta euskoiberismoaren birpasa historiografikok ikertzaile ezberdinek idatzitakoa laburtzen ahalegindu gara, saiakera honetako gaia bere tokian kokatu nahi genuelako.

³ Artikuluaren erreferentzia hauxe da: (1999) "Egungo euskoiberismoari buruzko zenbait ohar" *Euskonews & Media*, 54, <http://www.euskonews.com/0054zbnk/gaia5403eu.html>

⁴ Esate baterako falangearen eztabaida zerrendan aipua aurkitu dut, zehazki atal honetan: Del Foro de La Falange: Debattamos sobre la singularidad vasca con rigor científico, [<http://www.stormfront.org/forum/showthread.php?p=1616777> kontsulta data: 2005/11/17]

euskal hitz *Bongo-Bongo* hizkuntzako beste zenbait hitzen aski antzekoak badira, orduan antzekoa den hitz sorta hori bereziki esanguratsua omen da, hainbeste ze euskara beste hizkuntza horrekin ahaidetuz bukatzen baitute. *Bongo-Bongoa*, metodoa baino, euskara ahaidetzeko ezjakinek/aditu-zaleek darabilten *jokabide estereotipatua* da, ez baititu baliozko emaitzak eskaintzen, diskriminadorerik ez du, eta ordu batzuekin eta hiztegi elebidun batekin beti aurki daitezke edozein bi hizkuntzen arteko halabeharrezko antzekotasunak. Egungo hizkuntzalari profesionalak erabiltzen duten metodoa *linguistika historiko konparatua* da.

Beraz Trask-i jarraituz (1998) euskararen etorki zein ahaideei buruzko lan askok dituzten ezaugarri nagusiak honakoak dira: 1) Egileek euskararik ez dute ezagutzen, eta salbuespen batzuekin, hala nola, H. Schuchardt, R. Lafon, C. C. Uhlenbeck, eta A. Tovar, euskara guztiz arrotza gertatzen zaie. Beraz hauen lan tresnak bi dira: bigarren mailako iturriak, eta hiztegi elebidunak. Honela hitz erromantzeak eta beste maileguak ezberdintzeko ez dira gai. 2) Hitzak gaizki aipatuz, txarto iruzkinduz, edota are gaizkiago aztertuz, akats metaketa itzelak lortzen dituzte. 3) Akats orokor bezala, bereziki larria, euskararen historiaurre fonologikoari buruzko erabateko ezjakintasuna dute, hots, Mitxelenak 1961.ean ezagutzera emandako, baina jada aurreko hamarkadan nahiko perfilaturik zegoen, eta gerora argitalpen handituak izan dituen *Fonética Histórica Vasca* (aurrerantzean, *FHV*) ezezaguna zaie. Lan honek duela gutxi gora behera 2.000 urteko aitzineuskararen sistema fonologikoa berreraikitzen du. 4) Aldez aurretik finkaturiko irizpideei jarraitu gabe, hitzak arbitrarioki segmentatzen dira, eta hori nekez onar dezake linguistika historikoak. 5) Ikertzaileek ez dute hizkuntzen arteko korrespondentzia sistematikorik identifikatzeko ahalegin txikiarik ere egiten. Honela ozta-ozta antzekoak diren bi elementu parekatzeko ohitura dute. "Ozta-ozta antzeko segmentuak okerreko ordenean badaude, orduan "metatesiaz" baliatzen" dira (Trask, 1998: 84).

Euskara aurrehistoriako hizkuntza gisa

Teoriarik fantasiosoenak euskara, minoera, etruskoa, piktoera, sumeriera eta quantxearekin⁵ loturak ezartzen saiatzen dira⁶. Berrikiago Ruhlen-en proposamenekin batez ere, euskara beste hizkuntza irlekin harremanetan jartzeko ekimenak egon dira, hizkuntza ezezagun asko biltzen dituzten superfamiliak osatuz. Ruhlen-en euskal moldaketa Martinez Lizardukoak (1998) egin du. Egile honen proposamenaren arabera, euskarak jatorri aurrehistorikoak lituzke, hogeita hamar bat

⁵ F. Krutwig-ek *Garaldea* liburuan, euskara-piktoera-quantxe eta grezieraren arteko harremana aztertzen du.

⁶ Proposamen zoro eta zentzugabekoena euskara tarteko dagoela J. M. Ribero-Meneses-ek egin du (hain da proposamen burugabea ezen ez diodala oin-ohar hau baino eskainiko lan honetan). Berak Europaren populatzea duela 40.000 bat urte, Ebro ibaiaren iturburuetan bizi ziren pertsonak egin zutela defendatzen du. Ebro ibaiaren lehengo izenak *Ibero* eta *Tartesos* ziren, noski euskal etimologia jatorrak dituztenak, "la evidencia de que Tartesos o -más atrás- Zarzasos = Zarzaros = Zartasos, es un nombre basko" (Ribero-Meneses, 1998: 47), eta Tartesos hitzak euskarazko zahartzarorekin harremana omen du. Ribero-Meneses-en lana gisa horretako zentzugabeko etimologiaz beterik dago, linguistika historiko mailan akatsez beterik, metodorik ez dauka, historikoki guztiz okerra da (eboluzionismoaren teoria ukatzen du inolako arrazoirik eman gabe), eta proposatzen duen geografia historikoa erabat gaitzesgarria da: "La clave estaba, insisto, en comprender que Tartesos, Atlántida, Egipto, Babilonia, Roma, Grecia, Atenas, etc. Son nombres -modernizados- de aquel mundo primigenio" (Ribero-Meneses, 1998: 42)... Liburuan ez du askotan esaten baina jatorrizko hizkuntza hura euskara zen. Laburtuz, egile honen helburua ez da gaiaren inguruan zentzuzko ekarpenik egitea, bere ideologia (eta agian dituen jarraitzaileena ere) justifikatzea baizik.

mila urteko adina izango luke. Lizarduikoaren lanak, maila zientifiko soila gainditzen du⁷, helburu ideologiko argiak dituelako.

Lizarduikoaren informazio iturri nagusiak bi dira; batetik B. Estornes eta bere inguruko euskal tradizio historiografikoa legoke, non Oteiza bezalako artistek ere eragina eduki baitzuten –Oteizak aurrehistorian egon omen zen euskal zibilizazio garatuaren ideia⁸ jorratzen baitu-, eta bestetik, jada aipatutako akademia gabeko Ruhlen⁹.

Euskara ahaidetzeko beste saiakera batzuk

Askozaz ere saiakera interesgarriagoak egon badira ere, ikerketok ez dute lortu euskararen hizkuntza ahaidetik aurkitu. Lehenik Hubschmid-ek, eta berrikiago, Venemann-ek, euskara eta europarra zaharraren harremana aztertzen zuten. Euskara eta indoeuroparraren arteko harremana aztertzen dutenak ere asko izan dira, baina Tovar-ena da ekimen nagusi eta serioenetakoa¹⁰.

Euskararen ahaidetze lanetarako historikoki gehien erabilitako hizkuntzak hizkuntza semitikoak eta kamitikoak izan dira, batez ere iragan mendeetan. XX. mendean berriz, euskara eta afrikar hizkuntzen arteko harremanak interes handiagoa piztu zuen. Adib. H. Schuchardt-ek euskara eta bereberea harremanetan jarri zituen, zeren euskara berdin iberiera bazen, eta iberiera Afrikatik bazetorren, euskararen jatorri zein ahaideak han egon behar zuten. Berrikiago H. Mukarovsky-k euskal-berebere hipotesia berpiztu arren antzekotasunen zerrendak kasuala izaten jarraitzen du.

Euskara antzekotasun tipologikoetan oinarrituz kaukasiar hizkuntza batzuekin edo guztiekin ahaidetzeko ahalegina azken mendeko joera da. Ustezko kidetasun horren inguruan egindako lanak beste ezein hizkuntza konparaketak baino hobekak dira, agian euskalari garrantzitsuenak eta hizkuntzalari ospetsuenak landu dutelako, esateko baterako H. Schuchardt, C.C. Uhlenbeck, R. Lafon, K. Bouda, A. Tovar,... Mitxelena izan zen auzia itxi zuena. Bi hizkuntzen arteko antzekotasun *corpusa* aztertzean, hitz parekoen zerrenda, kasuala zela konturatu zen. Gainera oraindik kaukasiar hizkuntza guztiak beraien artean ahaidetuta dauden edo ez, argi ez dagoenean (Tovar, 1981: 12), eta talde hau 30 bat hizkuntzek osatzen dutenean, euskara hauekin guztiekin ahaidetuta dagoela baieztatzeko ez dago nahikoa

---

⁷ Lizarduikoaren lanaren balio zientifikoa ezbaian jarri dute zenbait adituk. J. Lakarra izan da Lizarduikoari kritika gogorrenak egin dizkiona, lanaren arazo metodologiko eta linguitikoak azaleratuz (Lakarra, 1999). Lizarduikoaren erantzuna bi urte beranduago irten zen aldizkari berdinean (Martinez Lizarduikoa, 2001).

⁸ I. Agirre (1980) harago doa, euskaldunei egozten die idazkeraren asmakuntza, aitzuloetako irudien garapenetik eratorria, eta geroago teknika mediterraniar arrora zabalduko zen. Horregatik euskara edo behintzat euskal elementu asko penintsulatik kanpo aurkitzen dira, Mediterraneoan baita Ameriketan ere, egun toponimiari esker dokumentatzen direnak. Toponimian *kar* omen da gehien agertzen den elementua, adib. Carnac. *Paneuskaldentze* honek hidronimian agertzen da, adib. Siberian euskal hidronimian. Era berean, Agirre euskoiberista ere bada, tartesiarrak iberiarrak direlako eta iberiarrak euskaldunak, hiru hitzok etimologia euskalduna dutelako. I. Agirrerren liburua XXI. mendeko atarian kaleratzea zientzia fikzioa dirudi.

⁹ Berargitalpen ugari jaso dituen lan honi kritika gogorrak egin zaizkio, ikus J. Lakarrak *Uztaron* kaleratuko duen artikulua (1999).

¹⁰ Adrados-ek (1985: 845) euskara eta indoeuroparraren arteko harremanaz zera dio: "El euskara e indoeuropeo son, en conjunto, diferentes, pero no faltan en uno y en otro (y en las diversas lenguas indoeuropeas), rasgos tipológicos comunes, del origen que sean y en las combinaciones que sean".

elementu sustraikide. Gainera adituek, XIX. mendea baino lehenagoko kaukasiar hizkuntzei buruz ezer gutxi dakite -salbuespena georgiera delarik-. Beraz euskara eta kaukasiar hizkuntzen lotura genetikoa egun ez dago baieztatzerik.

Ahaidetasun matematikoa

A. Tovar-ek eta M. T. Echenique-k (1987) euskara eta beste edozein hizkuntzaren harremana matematikaren bitartez aztertu zuten. Ohiko linguistika historiko konparatua erabili beharrean, Swadesh-ek 50ko hamarkadan proposatutako metodo lexiko-estatistikoa erabili zuten, glotokronologia¹¹ izena ere baduena. Tovar-ek esaterako, euskara eta beste zenbait hizkuntzen antzekotasunak ehunekotan eman zituen. Adib. euskara eta beste hiru hizkuntza kaukasiarrekin eginiko kalkuluak emaitza hauek lortu zituen: % 5,37 euskara-avar artean, % 7,52 euskara-zirkasiera, % 7,52 euskara-georgiera. Swadesh-i jarraituz %5tik beherako antzekotasun portzentajeak kasualak zirela iritziz, euskarak kaukasiar hizkuntzekin antzekotasun deigarri batzuk dituela adierazi nahi zuen. Dena den euskarak beste bi hizkuntza afrikarrekin antzekotasun portzentaia handiagoak ditu: % 10,86 euskara-sus, eta % 9,07 euskara-rif. M. T. Echenique-ren lanak (1987) euskara eta suomieraren arteko harremana metodo lexiko-estatistikoa hau erabiliz % 5tik beherako emaitza eskaini du.

Dena den metodo honek kritika handiak jaso ditu. Ez dago zertan pentsatu behar hizkuntzen oinarrizko hiztegia *ratio* konstanteetan aldatzen denik, eta gainera beste aldagai garrantzitsu batzuk ez ditu aintzat hartzen, hala nola, kulturaren iragazkortasuna, testuinguru historikoa, baldintzapen geografikoak, eta abar. Azken finean metodo hau jada bagenekiena esateko beste modu bat baino ez da. Agian askorentzat zehatzagoa, eta beraz zientifikoagoa, zenbakiak erabiltzen direlako. Baina edozein hizkuntzaren ikerketarako ohiko metodoa erabiltzen jarraitu behar da, letrak erruz erabiltzeagatik ez da inolako konplexurik sentitu gabe.

Euskara eta iberiera

Bukatzeko, nahiko historiografia sendoa duen euskara berdin iberiera ekuazioa aipatu beharra dago, hain zuzen ere, harreman hori aztertzea lan honen muina baita. Bien arteko lotura ezartzen saiatu zen lehenengoetarikoa Poza (1587) izan zen, tubalismo teoriaren, edo hobe esanda ideologia politikoaren babespean. beranduago Humboldt-en (1821) proposamen aurrezientifikoekin euskoiberismo delako teoria erabilia iberiera euskararen bitartez irakurtzen eta ulertzen saiatu ziren. M. Gomez Moreno-k, gerra aurretik (1922) iberiera idazkera deszifratzea lortu zuen, baina benetan 1949.ean ezagutzera eman zen mundu osoan. Orduan euskoiberismoak geldiuene handia jasan zuen, desziframenduarekin euskara ez baitzen iberierara uste, nahi edo behar bezain ondo moldatzen. Egun bi euskoiberismo mota daude: bata, Roman del Cerro eta J. Alonso-ren ikerketa lerro oso eztabaidatua, eta bigarrena, euskoiberismo berrituzat har daitekeena, askozaz ere ikerlari serioagoek lantzen dutena.

---

¹¹ Glotokronologia zer den egileak honela definitzen du: "Dicho método trata de penetrar la prehistoria de las lenguas, con el fin de obtener una cronología absoluta, esto es, de determinar la época en la cual dos o varias lenguas emparentadas (e incluso, familias de lenguas emparentadas) se han separado de una lengua originaria común (...). Partiendo del hecho de que todas las lenguas están sometidas al cambio, la idea central de la glotocronología es la de que habría un *ratio* estadísticamente constante en la "decadencia" (o sea, en el remplazo) de los significantes del léxico básico de cada lengua,..." (Echenique, 1987: 26).

Ondorio bezala Tovar-en hitzak jasoko ditugu, nahikoa kategorikoa eta adierazgarria baita: "El vasco-iberismo fue revisado por varios de nosotros (Bähr, Caro Baroja, Michelena, yo mismo) y pareció conveniente negarlo" (Tovar, 1981: 10).

Euskara eta akitaniera edo aitzineuskara

Azkenik aipatu behar da euskararekin harremana frogatua duen proposamen bakarra akitanierarena dela. Duela 2.000 urteko hizkuntza honen aztarnak Akitaniako (Frantziaren hego mendebaldeko) latindar inskripzioetan jaso dira, non 400 bat pertsona-izen eta 70 teonimo dokumentatu baitiren. Jadanik Luchaire (1877) bere garaian bien arteko lotura estuaz jabetu zen, baina Mitxelenaren (1954), eta batez ere beranduagokoak diren Gorrotxategiren lanak (1984) bi hizkuntzen arteko ahaidetza frogatu dute. Akitaniar elementu asko euskaldunak dira eta beste asko euskalduntzat jo daitezke erakusten duten fonetismo bereziarengatik. Elementu hauek egungo edo ertaroko euskararen pareko berdin-berdinak dituzte, adib. *andere* izenak. Bestalde akitaniar testuetan azaltzen den fonologi sistema aitzineuskarari berreraikitakoaren oso antzekoa da. Beraz praktikan akitaniera eta aitzineuskara hizkuntza bera direla esan liteke. Baina honi guztiari buruz beranduago arituko gara.

II. Tubalismotik eta kantabristotik euskoiberismorako ibilbidea¹²

II.1. Tubalismoa

1. Tubalismoan, euskokantabrismoa, euskoiberismoa eta bestelako teoretan gertatzen den gisara, euskarak, funtzio gehitu batzuk zituen, ohiko funtzio komunikatibo eta sinbolikoaz gain. Hori da J. Juaristik, R. Jakobson-en hitzak erabiliz, *funtzio metalinguistikoa* gisa definitu duena (Juaristi, 1976: 39). Hau da, hizkuntza bati buruz beste hizkuntza baten bitartez ezagutzera emandako mezu ideologikoa. Tubalismoan adibidez, euskal oligarkia intelektualak helburu juridiko eta politikoekin euskara ideologia baten sinboloa bihurtu zuen.

Tubalismoa, desabantailan dagoen hizkuntza eta gizartearen egoera, idealki bada ere, konpentsatzen saiatzen da, Juaristiren aburuz idealizazio hipokrita baten bidez (1976: 72), non oinarria den euskara oso antzinatek gaur arte gizarte horren baitan iraun eta gorde den. Izan ere, tubalismoa euskal hizkuntzari jatorri biblikoa ematen dion teoria purista edo garbizalea da. Tubalismoak euskara hizkuntza babilonikotzat hartzen du, hau da, Genesiaren arabera Babelen nahasketaren ostean sortutako 72 hizkuntzatariko bat, Tubal-ek, Jafet-en semeak, Iberiar Penintsulara ekarritakoa. Beraz, tradizio biblikoak hizkuntza babelikoa, beste tradizio bibliko batekin nahasten da, tubalikoarekin alegia.

2. Penintsularen populatzea azaltzen duen Tubal-en teoriari euskokantabrismo ideologia gaineratu zitzaion. Laburki esateko euskokantabrismoaren arabera Araba, Gipuzkoa eta Bizkaiko probintziek (eta batzutan Nafarroak eta Ipar Euskal Herriak ere), kantabriar lurraldearekin batera erromatarren zapalkuntza erresistitu zuten¹³.

¹² Lan honetan ikuspegi simple bat baino ezin eskain dezakegunez gai honi buruz gehiago jakiteko ikus: A. Tovar (1980) eta osatzeko J. Juaristi (1976, 1992, eta 1998) eta Caro Baroja (1988:11-27).

¹³ Euskokantabrismoari buruz Ortiz de Urbina-k zehazki honela dio: "La trama argumental se enriquece así, pues, con el enlace de la primitiva población peninsular derivada de Túbal, y sus

3. Izaera eklektiko edo nahasketarako joera duen teoria honen lehen euskal ordezkaria Juan Martínez de Zaldibia¹⁴ izan zen. Bere obran hizkuntza babelikoak Tubal-ekin nahastuta daude eta Tubal euskokantabrismoaren teoriarekin. Bere ideiak Esteban de Garibaik (1533-1599), Felipe Ilaren kronista zenak, jaso zituen¹⁵. Baina tubalismoaren teoria gorpuztu eta ezagutzera eman zuena Andrés de Poza lizentziatua (?1537-1595) izan zen, *De la Antigua Lengua, Poblaciones y Comarcas de España* (Bilbo, 1587) lanaren bitartez. Poza Tubalismoan oinarritu zen euskararen apologia egiteko. Juaristik *Vestigios de Babel* (1992) obran Pozaren bizitza eta obra ikertu zituen. Bere ustez, Poza kristau konbertso bat zen¹⁶ eta helburu politikoak zituen euskararen apologia prestatu zuenean. Gaztelako gortean bizkaitar eskribauek konbertsoekin zuten lehia profesional horretan, Pozak kristau zaharren edo bizkaitarren aldeko apologia egin zuen, postuok azken hauen esku gelditi zitezkeen. Juaristirentzat Pozaren jatorri judutarra eztabaida ezina da, besteak beste, Pozak *Kabala* judutarra ondo ezagutzen zuelako¹⁷.

Pozarekin, XVI. mendeko lehen euskal apologisten belaunaldia ixten da. Zaldibiaren ikuspegiak Garibain eragina izan duten heinean, eta ondoren Pozarengan. Beraz apologistengan aurrekoaren jarraipena ikusten dela esan daiteke, *continua* alegia, halaber aurrekoaren garapena. Adib. Pozak aurreko bien kontzeptzioa jaso eta berak hebraierari buruz zekienarekin, tubalismoaren teoria aberastu zuen. Bestalde Hebraieraren erabilera eta eraginaren ondorioz, ikerketa metodoa, Pozagandik aurrera batez ere, hitzen etimologian oinarrituko da, bereziki toponimoen etimologiara joaz. Hau da, kratilismoan oinarritutako azterbidea, zein hitzen eta gauzen arteko lotura eternalean oinarritzen baitzen. Honela hitz batek egiazkoa eta aldagaitza den errealitate bat jasotzen du. Ikuspegi platoniko honetatik hitzak sakralizatu egiten dira.

Pozak eskainitako etimologia asko zentzugabekoak ziren: "assi en este nombre *Jeauna*, que es compuesto de cinco vocales se apunta que ni forma ni materia consiste sin aquel que dio ser a todas las cosas" (Poza, 1959: 33). Kasualitatez, gaur egungo euskoiberismoaren metodoa oinarrian berbera da, hau da, XVI. mendetik erabiltzen den azterbide etimologikoa.

---

descendientes los íberos, cuyos únicos representantes son los vascos, con una prueba más de su secular independencia –de la que es viva prueba el mantenimiento del idioma- como es su enfrentamiento a las legiones de Augusto e incluso, en casos más extremos, su victoria" (Ortiz de Urbina, 1996: 46)

¹⁴ Martínez de Zaldibia, Z. (ca. 1564) *Suma de las cosas cantábricas y guipuzcoanas*.

¹⁵ Garibairen euskarari buruzko ideiak: *Compendio Historial de las Crónicas y universal Historia de todos los reinos de España* izeneko berrogei liburuetan datoz.

¹⁶ Juaristiren ustez, Pozak bizkaitar kristau zaharren kasta defendatu zuen arren, Poza bera, konbertsoa izateaz gainera, ez zen bizkaitar jatorrikoa, Flandesen jaiotakoa baizik, eta beraz ustezko bizkaitar jatorria, orduñarra alegia, faltsua litzateke.

¹⁷ Zehazki Juaristik honela dio: "*De la Antigua Lengua, Poblaciones y Comarcas de las Españas* representa la usurpación de la mitografía judeoespañola y de la Cábala por la clase escriba vizcaína. Del libro de Poza se desprende que Dios eligió revelar su propia naturaleza al linaje de Túbal, y que tal revelación fue superior a la primera o edénica, contenida en el hebreo. (...) El vasco -afirma tácitamente Poza- es más perfecto que el hebreo como lengua filosófica y teológica" (Juaristi, 1992: 86). Pozak euskarak aparteko dohainak dituela aipatzean, era berean euskaldunak dohaituak bihurtzen ditu, penintsulako jatorrizko biztanleak. Hizkuntzarik zaharrena mantentzen dutenak, odol garbikoak (garbi mantendu direlako inorekin harremanik eduki gabe). Beraz tubalismoa euskal gizartearen noblezia unibertsalaren defentsa ere bada.

Laburtuz, tubalismoan hiru gai nagusi agertzen dira: a) antzinatasuna, hizkuntzarena eta biztanleena, b) garbitasuna, biztanleena, inoiz inorekin nahastu gabe, beraz odol, hizkuntza zein erlijio mailako garbitasuna defendituz, c) noblezia, aurreko ezaugarrien ondorioa.

4. Bestalde euskara sustatzeko prest dauden idazle guztiak mende horretan ez ziren apologistak izan. Joxe Azurmendik bere *Espainolak eta euskaldunak* (1992) liburu ezagunean, bi talde ezberdintzen ditu, bi interes ezberdinekin eta aldi berean bi jokabide desberdinekin. Zera dio apologistei buruz,

"Bistan dago, Autoreon euskaraganako interesak beren intentzio nagusiari -nobletasuna demostratzeari- obeditzen diola. Beren interesek eskatzen zuten eran, beren ideologiak agintzen zuen gisan, begiratu diote hizkuntzari. Besterik ez zitzairen euskara inporta" (Azurmendi, 1992: 324)

Aitzitik, euskal idazleek, Azurmendiren ustez, euskaraz idaztean euskal kultura sustatzeko hautaketa kulturala egiten dute. Beraz funtsean giro historiko berdin antzekotan eta ideologia berdintsua zuten bi idazle talde ezberdin zeuden, hain zuzen ere jokabide arras ezberdinek banatuta. Gauzak honela Azurmendirentzako, humanistak azken hauek izan ziren, aldiz "apologistak, ipuin jario aprobetxategi batzuk, botereari arrimatu nahita" (Azurmendi, 1992: 453).

5. XVIIgarren mendean apologista bat baino gehiago dago (batzuk aldi berean euskal idazle ere bazirenak): B. de Echave, A. Oihenart (1592-1668) eta J. de Moret (1615-1687), G. de Henaorekin (1611-1704) hurrengo mendera igarotzen gara, eta beraz Larramendi eta bere obrak, Joanes Etxeberriren tubalismoaren sintesi lanaren jarraitzailea¹⁸. Mende berean beste izen distiratsu batzuk ere bazeuden, hala nola, Juan Antonio Mogel (1745-1804), Juan Bautista Erro (1773-1834), edo P. P. Astarloa (1752-1806). Aipaturiko asko (Larramendi, Mogel, Astarloa, Hervas, eta abar) Tubalismo eta euskoiberismoaren arteko zubia izan ziren. Beraien harreman edota lanek Humboldt-engan eragin nabaria izan zuten euskoiberismoaren lehen kontzepzioan.

II.2. Euskoiberismoaren sorrera XIX. mendean

1. XXgarren mendearen erdialdeaz geroztik W. von Humboldt-ek (1767-1835) proposatutako teoriari Caro Baroja-k *vascoiberismo* delako izena jarri zion, gerora erabat arrakastatsua gertatu den izendapena. Euskoiberismoa, Tubalismoaren jarraitzailea izan zen arlo askotan eta aldi berean berritzailea beste horrenbestetan. Honela zenbait fantasia baztertu eta gero, Humboldt-ek teoria euskoiberista taiutu zuen¹⁹. Humboldt Euskal Herriaz maiteminduta zegoen, bere hizkuntza ulergaitza

¹⁸ Larramendiren ideiekin bat ez zetozen idazle bat baino gehiago zegoen, hala nola; Mayans y Siscar (1699-1781), H. Flórez (1702-1773), ...

¹⁹ Humboldt, W. von (1821): *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelt der Vaskischen Sprache*, Span, (= F. Echevarria, 1959, *Primitivos pobladores de España y lengua vasca*, Minotauro, Madril). Bere ekarpenen sintesirako jo Etxebarriaren edizioaren azken orrialdeetara (197-199 orr).

baina oso erakargarria zitzaien, eta ematen du azkenean berau hitz egiteko gai ere bazela²⁰.

Euskoiberismoak tubalismetik mailegatutakoa honela labur daiteke; batetik antzinatasuna, hizkuntzarena zein biztanleena, bestetik metodoa, antzinateko toponimoen etimologian oinarrituta (XVI. mendeko apologistak erabilitakoa), baina horri gehituko zaio konparazio bidezko analisia eta mito biblikoak alde batera uztea. Beraz euskoiberismoak tubalismoa berriztatu zuen bai edukiei dagokionez, euskarari jatorri babelikoa ukatuz, bai metodoari dagokionez, teoriak konparazio bidezko ikerketetan oinarrituz. Hala garaiotako euskararen azterketa linguistikoa mitotik zientziaren aurre atarira igarotzen da.

Humboldt-en ustez, euskara iberieraren ondorengoa zen, eta bestalde antzinateko Iberiar Penintsula osoaren ustezko iberiartasuna ukatzen du, zenbait toponimotan zeuden *-briga* atzizkia, *Ner-*, *Se-* elementu zeltetan oinarrituz. Beraz, Humboldt-entzat bazen Iberiar Penintsulan zonalde indoeuropar bat (zeltarra), eta beste bat iberiarra.

2. Humboldt-en jarraitzaileetako bat E. Hübner izan zen. Hübner-ek iberiar penintsulako materialak jaso eta itzuli zituen *Monumenta Linguae Ibericae* (1893) obran. Humboldt-en jarraitzailea bazen ere, ez zituen bereiztu zonalde indoeuroparreko materialak eta iberiarrak, eta bere obra ezinezkoa zen Iberiar Penintsulako batasun kulturean oinarritu zuen.

Hurrengo jarraitzaile ospetsua H. Schuchardt (1842-1927) izan zen. Bere lana²¹ Hübner-en *corporan* oinarritu zen. Bertako materialak erabiliz iberiar deklinabide bat proposatu zuen. Horretarako euskaraz baliatu zen eta beraz euskararekin antzekotasun handiak zituen deklinabidea proposatu zuen.

Honelako ordezkariekin, euskoiberismoaren doktrina mendebalde osoan onartua izan zen, batez ere Alemanian²².

3. Euskaldunen artean euskoiberismoaren aldarrikapena Sabino Arana agertu baino lehen erabatekoa zen. A. Campion-ek *Revista Euskaran* kaleratutako artikulu batean (1878) argi uzten du, euskoiberismoaren alde edo kontra egotea, teoria linguistikoa baten aldekoa edo kontrakoa izatea baino gehiago zela, kontu ideologikoa edo jarrera politikoa ere bazela. Honela euskoiberismoa kritikatzeko dutenak aldi berean euskaldunak erasotzen zituzten. Honela dio Campion-ek Zobel de Zangroniz, Hovelacque, Vinson, Van-Eys, Charnock eta beste antiberista batzuei buruz:

---

²⁰ Humboldt-ek J. M. Murgari idatzitako eskutitz batean zera esaten omen du Ipar Euskal Herriko euskarari buruz: "... me parece mucho más dulce que el de los habitantes del Señorío y allí comencé un poco a comprender lo que decían y a balbucear yo mismo algunas frases" Justo Garateren itzulpenaren arabera (ikus *Viajeros extranjeros en Vasconia*, 1942, Buenos Aires, 84. or.)

²¹ Schuchardt, H. (1908) *Die iberische Deklination*.

²² Baina aurreko garaietan bezala, XIX. mendean euskoiberismoaren aurkakoak badaude, Francisco M. Tubino (1833-1888) horren adibide da. Tovar-ek dioenaren arabera: "... Tubino niega la unidad ibérica (1876-1950). Se opone a la tesis de Humboldt y otros, que se empeñaban en traducir las inscripciones ibéricas con la lengua vasca" (Tovar, 1980: 163).

"los enemigos del pueblo vasco procuran rebajarle en todo"

"... aprovechan cuantas ocasiones se les presenta para rebajar al pueblo euskaro hasta el nivel de los pueblos más salvajes"

"Ojalá en lo sucesivo no tengamos que deplorar, como hasta aquí, en lo mucho bueno que producen los señores á que aludo, un espíritu estrecho y exclusivo que se manifiesta en la denigración metódica y continua de los escritores vascos y no vascos que disienten de sus ideas, en la mal encubierta enemiga hácia la raza euskara,..."²³

Baina Sabino Aranarekin euskaldunak jada ez dira euskoiberismoaren aldeko agertzen, euskoiberismoak euskaldunak penintsulako espainolenak bezala agertzen baitzituen.

II.3. XX. mendeko euskoiberismoa: zorakeriak, serio itxurakoak, kritikoak

1. Aztertuko ditugun autoreak, agian onargarriegiak edo akademikoegiak ez diren ataletan antolatuta daude, *serio* antzekoak direnak ere, agian ez dute merezi horrelako izendapenik. Baina hona hemen lehen belaunaldi euskoiberistaren ostean, hau da, Hübner eta Schuchardt-az geroztik euskoiberismoaren *erronka* jarraitu zutenak.

XX. mendeko euskoiberista zoroen zerrenda Cejador de Frauca-rekin (1864-1927) hasten da²⁴. Cejador-en lanen ekarpenak hutsaren parekoak kontsideratuak izan dira²⁵. Caro Baroja-k *lucubraciones* bezala definitzen ditu (Caro Baroja 1988:

---

²³ Lehenengo aipu biak Campion-en lanaren 252. orrialdetik eta hirugarrena 237. orrialdetik atera ditugu.

²⁴ Espainolak ez diren beste euskoiberista batzuen lanak aurkitu izan ditugu, baina hauek euskaldunak eta iberiarrak parekatzeaz gain, ahaide urrunekin harremanetan jartzen dituzte. Honela J. M. Pereira de Limak (1902), *Iberos e Bascos*, -Livraraí Aillaud, Paris-Lisboa-, liburuan zera dio, "que os protohistoricos da Iberia, ou os Iberos e Bascos, são un ramo ethnico da raça Turianna, a qual preceden as invasões Aryanas" (17. or), eta harrigarriagoa dena, Atlantidaren mitoa iberiar eta euskaldunei lotzea: "que iberos e Bascos foram, pelo menos, coévos dos Atlantas, admittindo, com o maior numero de probalidades scientificas e tradicionaes, a existencia de Atlantida" (17. or). Pareko maila batean A. Doering izeneko beste idazle amerikarra dago, zeinak *Iberos y euskaros y la misión civilizadora de la Iberia en tiempos prehistóricos*, -Academia de Ciencias, Córdoba, Argentina-, obra idatzi baitzuen. Lanaren egiturak ez dio inolako azalpen logikoari jarraitzen, bat dator berez egileak berak argi ez daukan teoriarekin, hots, euskaldunen (edo bere arabera *escaldunen*) jatorria ekialdean dagoela eta migrazio bidez Iberiar Penintsula kolonizatu zutela, baina ez da argi geratzen herri zeltekin batera etorri ote ziren edo aurretik, gauza biak aipatzen baitira. Bere ustez duela 8.000-10.000 urte Iberiar Penintsulara heldu ziren lehenak arrazaz finesak edo ural-altaikoak ziren, eta beraien hizkuntzak euskararekin antz handia zeukan, "la segunda fue la céltica, con la llegada de los vascos agricultores legítimos [sic] en el último milenio ante nuestra era, una raza en todo sentido sobresaliente en sus condiciones físicas e intelectuales" (Doering, 1921: 33-34). Bere metodoa azterbide etimologikoan oinarritzen da: "la nomenclatura indica con evidencia, que lo que fue el mismo viejo dios sumerio *Bau*, divino cultivador de las fértiles tierras en el valle del Eufartes. -*Hijos de Bau*", *Bau-sini*, vaisyas o vascos se llaman a sus discípulos, y así se titulaban los Escaldunos agricultores del Ponto..." (Doering, 1921: 18). Honelako adibide gehiago dago, baina ez dira jasoko ez luzatzearren. Bukatzeko erreflexio moduan aipatu Iberia talasokratiko bat defendatu nahi duela Espainia modernoaren iragan gloriotsua agertzeko.

²⁵ Cejador-ek euskoiberismoaren gaiari buruz dituen bi lan nagusiak hauek dira: 1926ko "Iberica, I. Alfabeto e inscripciones ibéricas", *Bulletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia y Preshistoria*, Bartzelona, IV, 130-225; eta 1928ko *Iberica, II. El Alfabeto ibérico y las inscripciones neolíticas; el Alfabeto e inscripciones ibéricas en la época del reno pirenaico; el Alfabeto ibérico en Creta; la pictografía en Creta y sus inscripciones; el Alfabeto y el idioma de la Grecia prehelénica, y el*

130), Tovar-ek *delirios* hitza aipatzen du. Azken finean "La terminación es de ciudad, briga, bria, uria" (Cejador, 1928: 34) zein hizkuntzalarik onartuko luke *briga*>*bria* bihurtzen dela eta *br->u*? Ordurako Gomez Moreno-k iberierazko materialen desziframendu fonetikoa egina bazuen ere, Cejador-ek euskarari oinarrituz beste bat plazaratu zuen, inolako baliorik gabea.

2. Gomez Moreno-ren 1922ko sistema onartu eta gero, Liria-ko ontzi batean Pio Beltran-ek 1934. urtean *gudua.deitzdea* irakurri zuen (Beltrán, 1972: 259). Horrek euskoiberismoari bultzada berria eman zion. Antza denez, euskalduna zen ikasle bati eman zioten eta berak "grito/llamada de guerra" gisa itzuli omen zuen harrigarriro (Tovar, 1987), hain zuzen ere iberierazko testua gerlari biren borroka eszena batean agertzen baitzen. Hortik aurrera artikulu guztietan Beltran-ek iberierazko inskripzioak euskararekin harremanetan jarri zituen, adib. iberierazko *ekiar/egiar*, euskal *egin* aditzarekin erlazionatu zituen.

P. Beltran-en proposamen euskoiberista honek jada bere garaian J. Urkixoren kritikak jaso zituen; batetik *gudu* euskal jatorridun hitza ez zela, eta bestetik *deitzdea* oso forma arraroa zela euskarazkoa izateko (Caro Baroja, 1988:200). Beltran kritiken jabe bazen ere, berak autoritate argudioa erabiltzen zuen iberiar testuen euskaltasuna defendatzeko:

"... pero todos los estudios no podrán contradecir el "hecho brutal" de que en ibero *gudua* sea *guerra* o *combate* y también en "basko arcaico", siguiendo a don Resurrección Azkue, del cual debo creer que sabe su lengua, como lo supongo de Larramendi y de López Mendizabal, únicos a quienes yo invoqué en la nota inserta en la Memoria del año 1934; pero si así no fuera... lo sentiría por ellos" (Beltrán, 1972: 308).

Laburtzeko egun Beltran-en *gudua deitzdeari* egiten zaizkion kritikak hauek dira: alde batetik *gudu* hitzak beharbada jatorri germanikoa duela, eta itsatsirik daraman *-a* artikulutzat har daitekeela, hots, euskarak erromantzetik jasotakoa²⁶. Bestalde *deitu* aditzari dagokionez, ez dirudi hitzak euskal jatorria duenik, latinezkoa baizik (*dictum*), *-tu* daramaten aditzak ez baitira normalean euskal jatorrikoak. Horretaz guztiaz gainera, euskaraz *-tzd-* kontsonante multzorik ez da ezagutzen. Hizkuntzalaritzaren ikuspegitik egindako kritika honi, beste bi gaineratu ahal dizkiogu: lehena eszena eta testuak ez dute zertan bat etorri behar, bestela beste borroka irudietan hitz hauek errepikatuta aurkituko lirateke, eta bigarrena, testua txarto ulertuta egon daitekeela, Untermann-ek testu berdinen irakurketa berri bat proposatu zuelako: *kutur.oisor*, euskararekin itxuraz harremanik ez daukana.

Beltran-ek euskoiberista gisa honako ezaugarriak ditu: euskararik ez daki, ez du ia ezagutzen, eta euskararen inguruko ikerketen berririk ere ez du, beraz iberierazko testuak euskarara itzultzean Azkueren hiztegia erabili behar du. Kasualitatez agian, baina valentziarra da *-aurrerago valenciemoaz* hitz egitean argituko dugu zer adierazi nahi dugun-.

Beltran-en *gudua.deitzdea* esaldiak oihartzun handia izan zuen garaiko komunitate zientifikoaren baitan, adib. Maluquer de Motes-ek 1954ko iberiar herriei

---

Alfabeto ibérico en la Italia prehistórica, Madril. Saiatu gara baina ez da egon modurik lanok kontsultatzeko.

²⁶ Beltran-en kritikarako ikus, Caro Baroja (1988: 106-107), Velaza (1996: 61-62), eta Gorrochategui eta Lakarra (1996: 129-130).

buruzko sintesi lan batean aipatutako ideia jasota dakar. Bestalde gaur egun ere, seriotasun gutxiko euskoiberistek, beraien historiografiako egiletzat aldarrikatzen dute. Adib. Roman del Cerro-k Beltran-ek emandako irakurketa ontzat ematen du (Untermann-ena ahaztuz) eta *gudua deizdea* honela itzultzen du "es la voz que llama al combate" (1993: 11-12); Zamanillo-rentzat itzulpen egokiena izango litzateke *kutua theidsthea* edo "vaso dedicado a Dios" (1998: 102-103), nahiz eta *kutua* euskaraz "edalontzia" ez den eta /th/ fonemarik euskaraz ez dagoen. Aldiz, Bergua-k ez du honi buruz ezer esaten, liburuaren bukaeran iberieratik euskarazko hiztegitxoan aipatuta badator ere, eta Beltran-ek emandako esanahiarekin bat dator (1994: 239-240). Jorge Alonso-k honen guztiaren inguruan ez du ezer esaten baina *gudu* iberiera-tartesiera eta euskarak duten hitz jatortzat hartzen du.

3. Menendez Pidal-en (eta bere emaztearen, Maria Goyri-ren) obra eskergatik gure lanarekin zer ikusia duten bi ideia jaso ditugu hemen²⁷: lehena mediterraniar arroko herri aurreindoeuoparren batasun linguistikoa (ez dirudiena oso logikoa Iberiar Penintsulan soilik herri aurrerromatarrek mosaiko kultural zein linguistikoa osatu baitzuten), eta bigarrena, penintsularen euskoiberismoa (baina ematen dituen frogak ez dira nahikoa):

"Es indudable que estos vascones, no ibéricos recibían la influencia ibérica desde muy remotos tiempos prehistóricos, y la lingüística nos dice que tan iberizados estaban, que habían abandonado gran porción de su lengua peculiar por la ibérica general. El hecho es que el vasco de hoy, lengua neo-ibérica, conserva vivo el sufijo -én- con significado de posesión" (Menéndez Pidal, 1952: 150).

Menendez Pidal-en paragrafo honen gainean bi kritika egitea zilegi zaigu: batetik Mitxelena, De Hoz, eta bestelako hizkuntzalari ospetsuak behin baino gehiagotan aldarrikatu dute baskoiak elebidunak izango zirela, hau da, iberiarra hartu arren aurrekoa ez zutela galduko; eta bestetik, euskara ezin izan daiteke hizkuntza neo-iberikoa, bestela bien artean ahaidetasun harreman garbiak egon beharko lukete eta oraindik halakorik ezin izan da frogatu. Gainera euskara iberieraren ondorengo hizkuntza berria balitz, zer egin daiteke akitanierarekin edota Nafarroako latindar inskripzioetako onomastikak erakutsitako berezitasunekin (adib Lergako inskripzioa, *Urchatelli* eta *Ordunetsi* iberierazko jatorria baina euskarazko fonetismoa duten izenekin)?

Gaur egun Menendez Pidal-en ekarpen ugari gairiduta egon arren, ikertzaile honen trinkotasuna aurretik aipatu dugun Beltran-ekin pareka ezina da, beraz. Hala ere, azken urteotako euskoiberistek ez dute Pidal aipatzen, Beltran berriz, bai.

4. Gaur egun euskoiberista zoroek P. Beltran aitzindarizat hartzen badute ere, beraien iturri nagusia D. Fletcher da. Fletcher ez zen izan nola nahiko ikertzailea. Hainbat erakundetan parte hartu zuen, esate baterako *Servei d'Investigació Prehistórica* delako erakunde publikoaren zuzendaria izan zuen, eta hainbat lan argitaratu zituen. Inongo obretan euskoiberista zela espresuki aitortu ez bazuen ere, zaletasun bat zeukan: iberierazko testuak euskal hitzekin parekatzea. Euskararik ez zekien (hiztegira jotzen zuen), iberiera are gutxiago, baina balentria bai, eta horrela iberierazko *gudur*, euskarazko *gudua* omen zen.

²⁷ P. Gartziak M. Pidal-en obraren azterketa sakona du (ikus García Isasti, 2004)

Bestalde Fletcher Menendez Pidal-ekin bat zetorren, arro mediterraneoko herri aurreindoeuroparren artean existitu zeneko batasun ideia horretan, (Fletcher, 1985:19-20). Noski denak kronologikoki eta linguistikoki aurreindoeuroparrak zirenez, herri guztiek talde bera osatzen zuten. Gure ustez, europar herrien batasun orokorrean sinistea, eta guztiak familia aurreindoeuroparraren kide gisa hartzea gehiegizkoa da.

Fletcher-ek substratu mediterraniar batu horretatik euskara eta iberiera etorriko zirela defendatzen du. Orduan zergatik ez dituzte emaitza asegarriak ematen euskararekin egindako ahaidetasun saiakera guztiek? Oraingoz bien artean, fonetikako elementu komun batzuk eta onomastikako zenbait mailegu baino ezin dira aurkitu. Honetaz gain, Velaza-k zera dio, "la evidencia más clara de que el ibérico no es vasco antiguo reside en el hecho de que aquél no puede traducirse con el apoyo del vasco medieval y moderno" (Velaza, 1996: 62).

Beraz, duda gabe Fletcher euskoiberista da, eta horren froga dira: lehena, bere obran hiztegian oinarritutako iberieraren eta euskararen arteko kidetasun lexikalak aipatzen dira, eta fonetikaz ia ahazten dela; bigarrena, beste euskoiberista baten lanak oinarri gisa hartzen ditu, Beltran-enak hain zuzen ere, eta berriz ere *gudu* hitza euskaratzat hartzen du, edota *Egiar/Tegiar* euskarazko *egin* aditza; eta hirugarrean eta azkena, gaur egungo idazle euskoiberisten iturria dela. Esate baterako Bergua-k, Mitxelena edo Untermann-en maila berean jartzen du Fletcher.

5. Egile serio antzekoen artean Pattison aipa liteke. Pattison-ek bere aldetik euskara eta iberieraren arteko konparaziotik bien arteko lotura estrukturalak ezartzen ditu (Pattison, 1981). Bi hizkuntzen berba konposatuak, arau berberen arabera eratzen direla dio (subst.+adj. edo subst.+subst.). Konposaketa arau honi esker, erro batzuk bereizten dira, substantibo edo adjektibo gisa sailkatuz. Bere ustez, menpeko atzizkiak ere -erroak ez direnak-, bai euskarak bai iberierak, modu berean kokatzen dituzte, hau da, erroaren atzean. Hortaz hizkuntza bien egitura berdina da; eranskorra erroekin, eta inflexiboa erro ez diren atzizkiekin. Iberiar menpeko atzizkiak hauek omen dira: *-ban*, *-ba*, eta *-bas* (iber.), eta euskarazko *bat* zenbakiarekin lotu behar dira. Halaber, *-take* eta *-tegi* (iber.) hitzen ordaina euskarazko *-tegi*, *-ti*, eta *-gi* ei dira. Iberierazko *-ite* ere, euskarazko pluralgileekin (*-eta*, *-dit*, *-te*) lot omen daitezke (adib. *Arrieta*, *ditu*, *dute*...). Iberierazko *-tar*, plural posesiboa bide da. *-en* eta *-ar* (iber.) atzizkien esanahia parekoa da eta euskarazko *noren* deklinabide kasuko atzizkiekin. Horretaz gain *-ar* gizonezko marka izango litzateke (adib. *oilar*). *-ku* edo *-ko* partikulak euskarazko *-ko* genitiboaren modukoa lirateke.

Lexikoari dagokionez, Pattison-ek *iunstir* eta *egiar* titulu honorifikoak izatea proposatzen du. *Sakarisker* "apez, igarle" edo "txaman" gisako zerbait esan nahiko luke (-iberierazko *sakar*, batetik indoeuroparreko "sacr" erroarekin lotua legoke, sakrifizioa esanahiarekin, eta bestetik euskarazko *sakar* berbarekin, hau da, "erraiak, tripak"-). Zentzu berarekin *iskerbeles* legoke, non *isker*, *esker* eta *-esken* euskarazko *esku* hitzarekin erlazionatzen diren, batez ere eskubide zentzuan ulertuta, eta *beles* beltz kolorearekin. Hau guztia lotzen da erromatar kronistek ziotenarekin, hots, ardi beltzak sakrifikatzen zeneko ohitura bazegoela. Bestalde *Urci*-k (iber.) "goi" zentzua edukiko luke.

Antzekotasun hauek guztiak ezarri eta gero, egilea euskara eta iberieraren arteko elementu komunek zein harreman mota adierazten duten esatera ez da ausartzen: etorki komuna, mailegua, edo substratu berbera konpartitzera.

Balantze orokor moduan, nire ustez, Pattison-ek euskara eta iberiera konparatzeko ahalegin serioa egiten du. Halaber gaiari ondo egokitutako bibliografia darabil. Baina euskara bigarren eskutik ezagutzen duenez, ez dirudi hizkuntz sena duenik iberierarekin antzekotasuna ezartzeko. Bere analisitik ondoen planteatuta dagoena, antzekotasun morfologikoen auzia dela uste dut. Hau da, bai euskarak bai iberierak, itxura batean behintzat, konposaketa sistema eta ordena berbera darabiltela. Atzizkien esanahiekin ordea ez du hainbeste asmatzen²⁸, ezta lexiko mailan proposatutako etimologiekin ere, fantasia itxura dutelako.

6. Gomez Moreno-ren iberiar signarioaren desziframenduaz geroztik eta 40ko hamarkadaren azken urteetan Mitxelena eta Tovar-en lanekin, 50koan Caro Baroja-rekin, eta 60koan Untermann-ekin, -nahiz eta bere lan garrantzitsuenak beranduagokoak izan-, euskoiberismoaren burutazio serio²⁹ zein zoroak kritikatzin dira. Autore hauek³⁰ komunitate zientifikoa eta mundu akademikoan hizkuntza paleohispanikoei buruzko ikerketa eta ezagupenik fidagarriena eman dute, diziplina honen erroak sendo finkatuz.

70ko eta 80ko hamarkadaren hasieran F. J. Oroz-ek euskara berdin iberiera ekuazioa era kritiko batean lantzea posible zela erakutsi zuen. Autore honek oinarri gabeko euskoiberismoa lantzen zutenak gogor kritikatzin zituen bere garaian, adib. 1976ko lanean J. Faus-ek³¹ euskararen bitartez itzultitako iberierazko inskripzioa baliogabetu zuen. Era berean eta artikulua berean Oroz-ek garaiko euskoiberista frantses batek kaleratutako obra³² goitik behera, eta behetik gora desbaliotu zuen. Antza denez, euskararen gaineko ezagutzarik ez zuen, eta toponimia zein antroponimiaren inguruan proposatutako etimologiak zentzugabekoak ziren.

Beranduago 1979.ean Alacanten agertutako inskripzio batzuen euskal elementu batzuen gaineko ikerketa kaleratu bazuen ere, nire ustez, bere ekarpenik handiena honakoa da: *La relación entre el vasco y el ibérico desde el punto de vista de la teoría del sustrato. Esbozo de una hipótesis* (1981). Bertan ohikoa den euskara berdin iberiera ekuazioaren aurrean, euskoiberismoaren gaiari perspektiba

---

²⁸ Adib. iberierazko *-ite* eta *-te* pluralgile markatzat hartzen ditu, euskararen pluralgile diren *-eta* edo *-it-* elementuen parekoak. Honi kritika bi norabidetan egin diezaiokegu, batetik *-eta* euskarara latinaren bitartez pasatu dela: Mitxelenak bere *FHV* lanean dioenez, *-eta* latinezko *-etum* forma pluraletik letorke. Pattison etimologia hau aipatu arren ez du onartzen. Bestetik *-it-* pluralgilea euskaraz aditz barruan doa, eta sekula ez sustantiboetan. Gainera *-te* pluralgilea euskararen historian berria dela dirudi, /t/ gabeko formak, Bizkaian eta Zuberoan gordetzen direnak, zaharragoak ematen dute (adib. bizkaierazko *dozue* eta zuberazko *düzüe*), gipuzkerazko *dezute* formaren aurrean.

²⁹ Adibidez Schuchardt-en lanari Caro Baroja-k kritika bikaina egin zion. Caro Baroja-k banan-banan alemanak parekatutako iberiera eta euskal deklinabideko kasuak gaitsetzi zituen (Caro Baroja, 1988: 67-93).

³⁰ Autore bakoitzaren ideiak, ikerketak eta kritika guztiak lan osoan zehar aipatuz joango direnez, ez dira hemen banan-banan landuko, Mitxelenaren lan eskerga bakarrik tesi baterako gaia izan daitekeelako.

³¹ J. Faus-ek (1975) Jaen-en aurkitutako inskripzioa bere erara interpretatuz, iberierazko UONIOSKEKUN-etik, euskara erabiliz "ladrón marcado" esanahia atera zuen.

³² F. J. Carmody (1973): *l'Espagne de Ptolémée Toponymie pré-romane. Étude linguistique*, Berkeley, Kalifornia. Obra hau ezin izan da kontsultatu inongo liburutegian aurkitu ez dugulako.

interesgarriagoa eman zion. Oroz-en iritziz euskara eta iberierarena arteko antzekotasun ugariak (bietan toponimia, antroponimia eta sistema fonologikoa antzekoa ei da) kultur harremanek soilik ez dute azaltzen. Hori dela-eta lexiko eta morfologiako elementu batzuk azertu ostean, ondokoa proposatu zuen: penintsularen hegoaldean euskararekin zer ikusirik zuen hizkuntza bat hitz egingo zela, baina lurralde honek ele hau galduko zuela iberizazio prozesuaren ondorioz, eta beraz, bata desagertuz zihoan heinean, bestea ezarri zela, berezitasun batekin: bi hizkuntzen arteko kontaktuaren ondorioz, iberierak, euskararen itxuradun mintzaira horren hainbat elementu linguistiko onartuko zituela. Beraz, Oroz-entzat euskara eta iberiera bi hizkuntza ezberdin dira, baina penintsularen hegoaldean hitz egiten zen euskararen ahaideak iberieran substratua utziko zuen, gaskoieran gertatu zen moduan.

III. Egungo euskoiberismoa (1985. urtetik aurrera)

1985.etik aurrera, oraindik argi ez dagoen arrazoi batengatik inoiz erabat baztertuta egon ez den euskoiberismoa indarberrituta azalera da, segidan aztertuko ditugun autoreen bitartez. Hauek kaleratutako lanek, ez dute euskoiberismoaren berrikuspenik eragin.

III.1. Zamanillo

1. Edelmiro Zamanillo Rosales, idazle euskoiberista baino, grekofilo bat da, agian bere formakuntzaren ondorioz, latinezko katedraduna baita. Errioxako institutu bateko irakasle honi ez zaio honako lan honetaz gain, *Lectura y traducción de la lengua de los iberos* (1988), beste obrarik ezagutzen. Antza denez, bere ikasle bati *eskertu* behar zaio Zamanillo-k liburu hau idaztea³³.

2. Liburuaren egiturari dagokionez, lehenengo atalean bertan egileak bere abiapuntua eta asmoa argitzen du: euskara eta iberiera hizkuntza indoeuroparrak direla eta harreman hori frogatuko duela liburuan. Horretarako Cogul-eko testu elebidunaren azterketa oinarritzat harturik eta Gomez Moreno-ren signarioa (bere beharretara) egokituz, beste testu batzuk ulertzeko eta gaztelaniara itzultzeko gai da.

Liburuan testu batzuk jasota daude, baina nahastuta, bereiztu gabe testuak Iberiar Penintsulako zonalde indoeuroparrekokoak diren ala ez diren. Zergatik? Zamanillo-k uste baitu, euskara eta iberiera bateratuta zeudela hasieran, eta biek greziera zaharraren garapen maila berdina zutela. Baina greziar kolonizazioaren ondorioz, euskara-iberiera batasuna apurtu zen eta bi adarretan banatu ziren; bata euskara berarena, eta bestea iberierarena. Beraz, bere ustez, euskara eta grezieraren arteko harremanen ondoriozko hizkuntza izango litzateke iberiera. Hizkuntzen bilakaeraren hipotesi hau zenbait testuren azterketan oinarrituko litzateke: Botorrita-ko Brontzea -iberieraz idatzita dagoena-, tesarak, Liria-ko

---

³³ Zamanillo-k honela dio: "El estudio de estas inscripciones y a partir de ella todas las que aquí presentamos, se debe a la inquietud de mi alumna de Alfaro, María Esther Hernández Sáinz; ella fue la impulsora de mi trabajo que, por no estar directamente relacionado con mi labor docente, comencé exclusivamente para dar respuesta a sus perspicaces exigencias juveniles. Si algún interés o mérito encierra esta aportación a ella se lo he dicho" (Zamanillo, 1988: 33)

zeramika gaineko esgrafiatuak, Cabeço das Fraguas, Luzagako Brontzea, Peñalba de Villastar, Monreal de Ariza, Yatova, Los Villares, txanponak, Cabanes, Sinarcas, Pujol, Ullastrets...

Izaera filologikoa duen liburua bada ere, liburuaren bukaera aldean, egileak zeharka hainbat gai ukitzen ditu bestelako izaera dutenak: iberiar erlijioa, antolakuntza politikoa, gaitasun artistiko, etnografia, eta abar. Bertan euskara eta iberieraren arteko antzineko anaitasunaren aldeko frogak eskaintzen ditu, -31 hitz baino ez dira!-. Liburuaren gibelean euskara eta grezieraren arteko harreman ukaezinaren azken froga den hiztegitxoaren erantzen du.

3. Zamanillo-ren irakurketa guztiak Cogul-eko aitzulo batean aurkitutako ustezko elebidun batean oinarritzen dira. Hiru zatiek osatzen dute eszena: batetik goiko aldean eta lerro bihurtan iberierazko grafito luzea legoke, bestetik beheko aldean irudi neolitiko bat, gizakiak zein animaliak eskema berean, eta azkenik erdialdean baina eskumarantz, irudizko eskemari gainjarrita, latinezko inskripzioa. Antza denez (Zamanillo-ren ustez), testua berdina da, momentu berean pertsona berak egina, baina hizkuntza ezberdinetan. Horren adibide da testuotan agertzen diren hitz komunak *Enden* eta *Tamaric* biak pertsona izena direla, bata iberieraz eta bestea latinez. Guk bien arteko parekotasunik ikusten ez dugun arren, baina suposatuz ere badagoela, noraino dira baliokideak testu biak, baldin eta latinezko testua iberierazko grafitti sakabanatuei gainjartzen bazaio? Nola parekatu latinezko testua iberierazkoarekin baldin eta azken hau aurrekoaren bikoitza bada? Zelan onartu bi hitz horiek hizkuntza bietan agertzen direla, baldin eta 1922ko signarioa berdintasun horiek frogatzeko moldatu bada?

4. Autorearen ustez, Gomez Moreno-ren signarioak noraezean eraman ditu ikerlariak, horregatik geroztik hizkuntzalariek ez dute ezer aurreratu hizkuntza honen ezagupenean: "la fe en las lecturas presentadas como indiscutibles, ha imposibilitado cualquier traducción coherente. Esto debería ser una prueba de que partimos de lecturas erróneas" (Zamanillo, 1988: 17). Argi dago 1922ko Gomez Moreno-ren signarioan aldaketak egon direla eta zenbait zeinuren balioa aldatu edo ezagutu berri bada ere, oinarrian bat gatoz Velaza-rekin, "nadie pone ya seriamente en tela de juicio los valores que Gomez Moreno atribuyó a los diferentes signos" (Velaza, 1996: 23). Hala ere, Zamanillo-k bai, eta berak proposatutako aldaketa/moldaketa nagusiak hauek lirarteke:

- Iberierazko H zeinuak, /e/ balioa du
- Iberierazko V, Y zeinuen /o/ balioa dute.
- Iberierazko U-k, /o/ edo /u/ balioak eduki ditzake
- Iberierazko X zeinuak, /k/ edo /g/ balio dauka.
- /p/ fonema ere badago, -ren bitartez.
- zeinuaren bitartez aspirazioa dago /th/
- Marradun laukiak orain /t/ edo *Ta* balioa eduki dezake.
- Leherkari guztiek ez dute zertan bokalik eraman behar, batzutan bakarrik joan daitezke, besteetan edozein bokalekin doaz, gure lana bokal hori zein den zehaztea da³⁴.

³⁴ "... en la época de las inscripciones esta vigencia habría perdido ya virtualidad, por lo que el grafista no mantenía rigurosamente el correspondiente signo para expresar sonidos como ba, be, bi, bo, bu. Quedaba aún una fuerte reminiscencia, pero el empleo de esta diferenciación en las inscripciones no

Moldaketa hauek guztiak erraztu egiten omen dute iberierazko testua grezieraren bitartez ulertzea,

"...con el apoyo de la base indoeuropea y muy concretamente griega que nos proporciona esa inscripción, se puede ya trabajar sobre terreno conocido y con metas definitivas. Por eso creo ser justo el calificar esta inscripción como "la Piedra Rosetta de la lengua ibérica" (Zamanillo, 1988: 22)

5. Alfabeto honen bitartez eginiko irakurketa berriek iberiera eta beste hizkuntzen arteko harremanen gaineko ikuspegia errotik aldatzen dute: iberiera eta euskararen arteko jatorrizko batasuna³⁵, euskara aldi berean hizkuntza iberikoa dela³⁶, eta aldi berean biak indoeuroparrak direla: hizkuntza eta kultura aldetik³⁷.

Autoreak euskara eta iberiera hizkuntza indoeuroparrak direla erakusteko bi froga ematen ditu: 1) "la alternariva K-P-T (G-B-D) es un hecho fonético indoeuropeo con el que hay que contar en las lenguas ibérica y euskera" (Zamanillo, 1988: 31); 2) euskarak eta iberierak indoeuropar jatorriko hitz erro komunak: *RAK*, *ARA* eta *BAR* eta *-ko* atzizkia lukete.

Zamanillo-k iberiar lekukoetan indoeuropar aztarnak leku guztietan ikusten ditu, besteak beste, erabiltzen dituen iberierazko testu asko zeltiberiar eta lusitanierazko inskripzioak baitira (adib. Botorrita-ko Brontzea, Cabeço das Fraguas, tesarak,...), eta hain zuzen ere iberieraz ez dauden testu horiek giltzarri dira benetan iberieraz dauden beste testu laburragoen esanahia argitzeko orduan³⁸.

Esate baterako, Beltran-ek *Contrebia Belaisca*-ko hirixkan eginiko indusketa batzuetan topatu zuen Botorrita-ko brontzea hartuko dugu. Aitzin-zeltaz idatziriko testurik garrantzitsu zein luzeenetarikoa da. A eta B aldean azterketa linguistikoa eta beste testu batzuekin gaur egun zeltiberieraren ezaugarriak honela finkatzen ditu akademiak:

- Hizkuntza zeltetikiko ezaugarri komunak: /p/aren desagertzea hitz hasieran eta bokal artean; hitza bukaeran /o/, /u/ bokalean eraldatzen da; /o/

---

aparece ya como una norma absoluta" (Zamanillo, 1988: 30). Gainera "Los signos ibéricos que, a través del fenicio, arrastraban las huellas del vocalismo mesopotámico, eran difícilmente aplicables a una lengua que se caracteriza por su enorme fluctuación en el timbre vocálico. (...). Si los griegos muestran tal fluctuación vocálica sería absurdo creer que los ibéricos habían superado ya este problema" (Zamanillo, 1988: 31). Honi esker nahi dituen bokalak, gura duen lekuan jartzea zilegi zaio.

³⁵ "Es posible que el euskara original, anterior a la colonización griega coincidiera con el original ibérico. Las diferencias que los fueron separando se debieron quizás a que mientras el ibérico se vió influenciado por múltiples aportaciones griegas el vascuence no conoció este proceso de contaminación debido a su escaso contacto" (Zamanillo, 1988: 11) eta beste aipu honetan ere: "... iberos y barskunes son dos ramas del mismo árbol, si es que no son, como parece, el mismo tronco," (Zamanillo, 1988: 221).

³⁶ "Las conclusiones a las que llego en este trabajo me permiten asegurar que se trata de una lengua, no solo absolutamente indoeuropea sino esencialmente ibérica" (Zamanillo, 1988: 10)

³⁷ "...los pobladores de las actuales Vascongadas y norte de Navarra, todos ellos pueblos indoeuropeos que aquí llamamos genéricamente ibéricos" (Zamanillo, 1988: 10) eta "El vascuence, joya de las joyas lingüísticas, debe ser una fuente inagotable para el conocimiento del sustrato indoeuropeo" (Zamanillo, 1988: 223).

³⁸ Aztertutako testuetan Zamanillo-k zeltar aztarnak aurkitu baditu ere, bere ustez zeltar fenomenoak ez omen zuen eragin gehiegi eduki penintsulan.

azentudun silaban /a/ bihurtzen da; /r/-ren garapen bokalikoa /ri/, adib. *brig-*; "carácter sonoro de las sonoras aspiradas" (Villar, 1996: 494)...

- Aldi berean zeltiberierak izaera arkaikoko ezaugarri propio batzuk ditu: diptongoak ez ditu monotongatu, /e/ bokala ez da sistematikoki eraldatzen; ez dago /e/>/i/-ren adibiderik; flexio absolutu/konjuntu bikoitzaren adibiderik ez dago; guztiz ez bada ere, postposizioak preposizioen ordean ditu; genitibo tematikoa -o da, agian indoeuroparreko *-od ablatibotik; bukaerako -m ez da inolaz ere aldatu...

Honek guztiak erakusten du hizkuntza honek ez daukala zer ikusirik ez euskararekin ez eta iberierarekin, hizkuntza indoeuropar baten aurrean gaudela, zeltar familiakoa eta ez dela helenikoa. Beraz iberiera eta greziera ez daude ahaidetuta, eta grezieraren bidez iberierazko hitzei egokitutako esanahiak ezin dira onartu, erabili diren iturriak desegokiak direlako³⁹.

6. Zamanillo-ren hizkuntzen arteko ahaidetasun harremanekin bukatzeko iberierak eta euskarak hizkuntza klasikoekin duten harremana aipatzea geratzen da.

Iberiera eta greziera ahaideak dira, baina grezierak iberiera eraldatu zuen. Bestalde latinak eta iberierak antzekotasunak dituzten arren, bien artean ez dago ahaidetasun hurbilik⁴⁰.

Euskarak, aldiz, ez zuen grezierak eragindako aldaketarik jaso, isolatuta geratu baitzen⁴¹. Zamanillo-ren logikarekin jarraituz: iberiera eta greziera ahaidetuta dauden heinean, eta iberiera eta euskara ere, euskara eta greziera ahaidetuta egon beharko lukete. Baina Zamanillo-k bien arteko antzekotasunak ezartzeko daukan modu bakarra lexiko-semantikoa da, zeren (bere argudioak jarraitzen ari gara) euskara eta grezierak ez baitzuten izan kontaktu zuzenik. Zamanillo-k antzekotasun lexiko-semantikoak aurkitu baino, zenbait kointzidentzia eta asmakizunen konbinazioa baino ez du egiten (beste horrenbeste gertatzen da iberiera eta grezierarekin)⁴².

7. Zamanillo-k *semantika konparatua* delako metodoa erabiltzen du (bere hitzak erabiltzearen). Hau da, behin iberieraren irakurketa fonetikoa eginda duenean (edo aldi berean)⁴³, hitzen esanahia beste hizkuntzetakoekin konparatzen du, batez

³⁹ Beraz, egileak onartu beharko lituzke erabat frogatuta eta finkatuta dauden bi aspektu: alde batetik euskara eta iberiera ez direla hizkuntza indoeuroparrak, bestetik 1922ko signarioa akatsak akats ondo dagoela eta berau erabili behar dela testuen irakurketan.

⁴⁰ "Así pues, las coincidencias con el latín que advertimos en las inscripciones ibéricas no pasan de ser otra cosa que coincidencias, sin ninguna razón de causa a efecto. Son simples parentescos entre dos lenguas indoeuropeas" (Zamanillo, 1988: 25).

⁴¹ "En las inscripciones que aquí traducimos se aprecia una notabilísima cohesión entre el ibérico y los dialectos dórico y jónico. Hay que suponer que la colonización de estos pueblos griegos, de indudable superior cultura, enriquecería al lenguaje ibérico con sus aportaciones lingüísticas, (Zamanillo, 1988: 23).

⁴² Euskara eta grezieraren artean harremanetan jarritako hitzak erabat zentzugabekoak dira, adib. *amai(tu)* "matar reptiles" omen da (hots, grezierazko *amé-és* "gancho, barreño" [sic] gehi *-tu* bukaera (nahiz eta holako bukaera duten aditz formak beranduagokoak diren).

⁴³ Testuetan puntu bertikal banatzaileak agertzen ez direnean orduan ezaguna den hizkuntzaren batekin moldatzen du, baina puntuak daudenean, guztia ideograma bat bezala hartzen du, hau da,

ere greziera, eta maila apalagoan euskararekin. Hau da, irakurketarako oklusiben eta bokalen aukeraketan kontutan hartzen du hitz horrek beste hizkuntza batean duen forma eta horren arabera finkatzen du transkripzio fonetikoa. Hitzak identifikaturik daudenean, esanahia aurkitu eta itzulpena prestatzen du⁴⁴.

Diskriminadorerik gabeko metodo baten aurrean gaude, ikertzaileak nahi dituen emaitzak topatzeko balio duena, hots, iberierazko testuetan greziera aurkitzeko. Semantika konparatuaren metodo honekin emaitzak alde aurretik zehaztuta daude, hizkuntzen arteko antzekotasun lexiko-semantikoak aipatutako hizkuntzen artean soilik aztertzen direlako. Bestalde metodo honekin autoreak ezin du ezer jakin egitura gramatikal eta sintaxiari buruz. Are gehiago egileak ez dauka arlo horietan inolako interesik⁴⁵.

Beraz, metodo honetan oinarritutako euskara eta iberieraren arteko antzekotasunak ezin dira onartu zenbait arrazoiengatik: 1) Materialak ez daudelako hizkuntza edo hizkuntza-familien arabera antolatuta, lusitanierazko zeltiberiera, iberiera eta euskara nahastuta daude⁴⁶; 2) *Muta cum liquida* egiturak euskarari zein iberierari arrotz egiten zaizkiolako; 3) euskararen latinezkoak diren maileguak ezin direlako iberierazko hitzekin harremanetan jarri, adib. ATHEGMURA (iber.), euskarazko *kanpora* hitzarekin parekatzen du, euskal forma latinezko *campusetik* datorrenean; 4) Hitz gehienak zientzi fikziozkoak direlako, ez baitira ez euskara ezta iberierazko hitzak, txarto transkribatuta daudelako:

"IBER. REDSEBOLATETHEUBA (REDSE, bola, tetheuba): había dado la palabra, lo había prometido (Redso=decir)

EUSK. "erasi"-hablar, charlar, "erai"-decir (y rabioso: ver palabra sig.), "erasia"-rumor, "erasle"-hablador, "erranki" y "erezi" dichos, "eraso"-hacer decir, "eraskin"-apéndice, comentario, "eras"-refranes, máximas, "erasi"-canto, poema" (Zamanillo, 1988: 216)

8. Hizkuntzalaritza mailan Zamanillo-ren ekarpena ezereza izateaz gainera guztiz kritikagarria da. Hasteko, oraingoz dakigunetik euskara ez dago hizkuntza bizi zein hilekin genetikoki ahaidetuta (Trask, 1998:82), beraz,

- ez da hizkuntza indoeuroparra, nahiz eta famili horretako maileguak identifikatu izan diren, hala nola zeltar bakun batzuk (Gorrochategui, 1987), eta latinetik askoz gehiago, (Segura & Etxebarria, 1996). Bestalde indoeuroparreko *-ko* atzizkiak ez dauka oraingoz harremanik euskarazkoarekin, ezta "el diminutivo aragonés *-IKO* (Martinico) y cántabro-astur *-UKO*, *-UKU* (Martinuco, Martinucu), tienen sin duda el mismo origen" ere.

---

ideia simple bat azaltzeko gai den hitz metaketa, adib. "SAUNTHEGAMETINAS (Saun, thegametinas), cubiertos como por un saco" (Zamanillo, 1988: 215). Jokabide hau, jakina, zentzugabekoa da.

⁴⁴ "Esto nos demuestra que para leer el lenguaje ibérico no basta conocer los signos, hay que ir buscando la correspondiente vocal para las consonantes de tipo silábico; además hay que acertar con la elección de sorda o sonora y finalmente saber separar las palabras. Todo esto, sería imposible sin una base grecolatina que sirva de pauta en cada caso y aun así estaremos siempre expuestos a cometer errores" (Zamanillo, 1988: 133)

⁴⁵ Zehazki hauxe dio: "...en este estudio recogemos concomitancias semánticas y léxicas..." (Zamanillo, 1988: 10), eta "la exactitud fonética de los signos de equivalencia no me ha preocupado en exceso" (...) "no es objetivo de este trabajo hacer un estudio de las estructuras gramaticales del lenguaje ibérico" (Zamanillo, 1988: 38).

⁴⁶ Adibidez, zeltiberiar tseseretako *kortika* (Zamanillo-rentzat *gortika* dena) ez da euskal hitza eta ezin da euskararen bitartez ulertu, eta seguraski gainera ituna adierazteko erabiliko zen.

- Ez dago iberierarekin ahaidetuta (edo behintzat gaur gaurkoz ezin da frogatu eta Zamanillo-k berak ere ez du frogatu), fonetika aldetik antzekotasun batzuk baldin badituzte ere.
- Grezierak ez du iberierarekin ez eta euskararekin inolako harremanik.

Bestalde, autoreak ezinezko etimologiak proposatzen ditu hitz hauetarako: Vascos, Araba, Contrebia, Tarragona, Iberia, España eta abar. Adibidez, "Así pues, la palabra BARSKUNES siguió el proceso: YBARSKUNES-YBAGASKUNES-BAGSKUNES-BASKUNES-Bascones" (Zamanillo, 1988: 219).

Gainera, Zamanillo-ren alfabetoak ez du iberierazko testuaren transkripzio fonetikoa inolako egokitasunarekin egiten, Gomez Moreno-k argi utzi zuen bezala, idazkera epikura hori signario bat delako, hau da, leherkariak beti bokal batekin doaz.

Bukatzeko, Zamanillo zer nolako ikerketa egiteko gai da euskara gutxi ezagutzeaz gainera, euskara benetan hiru hizkuntza direla eta elkar ulertzeko ez dutela balio esaten duenean? Berari euskara hizkuntza erabat arrotza zaion arren, ikerketa honetarako ez du apurrik ere ikasi, eta den dena 1905eko Azkueren hiztegiarekin konpontzen du (nahiz han ez den berak dioena esaten):

"Es sabido que los vascuences actuales hablados en Vascongadas y norte de Navarra no son una lengua común sino tres verdaderas lenguas más o menos próximas, semántica y morfológicamente. Quien solo conoce el vascuence vizcaíno no comprende el específico lenguaje guipuzcoano. Cada una de las tres provincias necesita y tiene su propio diccionario..." (Zamanillo, 1988: 11)

9. Ikuspegi historikotik egin ahal zaizkion kritikak hauek dira:

- Kolonizazio greziarraren garrantzi eskasa Iberiar Penintsularen osotasunean: kolonizazio greziarrak garrantzitsua izan bazen ere, hori Levante aldeko herrietan izan zen, eta ezin esan daiteke penintsula osoan hainbesteko garrantzirik izan zuenik, segur aski greziarrek eurek nahi izan ez zutelako. Maila ekonomikoan batez ere eragina izan zuen kolonizazioa izan zen, faktoriak horren adibidea dira.
- Ikuspegi historiko moralista eta manikeoa: Zamanillo-rentzat greziarrak nabarmenki *onak* baitira, inposatu ez zirelako, hau da, inolako interesik ez zutelako Iberiar Penintsulako biztanleengan, eta, erromatarrek *gaiztoak*⁴⁷. Zentzu honetan Zamanillo-k dio euskaldunek ez zutela nahi izan erromatarren menpe egon azken hauek zikoitzak eta txarrak zirelako. Hauek guztiak oinarri gabeko iritzia dira. Batetik, kantabriarrak izan zirelako erromatarren aurkako gehien aritu zirenak, eta ez euskal lurraldeko leinuak, eta bestetik euskal leinuek beraien hizkuntza gorde zuten erromatarren *lagun laster* egin zirelako eta inperioaren ezarpena handiegia izan ez zelako euskal lurraldean.

⁴⁷ Historikoki greziarrak erromatarrek baino hobekak diren heinean, logika horretan Zamanillo-rentzat greziera ere latina baino hizkuntza ederragoa da .

- Errioxarrak subjektu historiko gisa agertzea: euskaldunak ez konkistatuak izanaren topikoari, Errioxa ez konkistatua gehitzen zaio, Zamanillo bera errioxarra baita. Baina noski Zamanillo-ren arabera Errioxan ez zen euskararik egiten iberiera baizik, (hau da, greziarrekin ahaidetutako hizkuntza). Pelendoi hauek baskoiak bezala beraien askatasunarengatik borrokatu ei ziren, eta beranduago bagauden protagonistak izan dira.
- Akats historiko-geografikoak: Zamanillo-ren Austrigoiak (hots, beste guztion Autrigoiak) Kantabrian kokatuta daude⁴⁸, Karistioak Nafarroan, eta abar. Akats hauek erakusten dute egileak zein gutxi ezagutzen duen garai historiko hau.
- Filologiaren gain balorazioa garai historikoak ezagutzeko orduan: hau da, "... es la pura filología la que tiene que conseguir interpretar el pensamiento de nuestros antepasados" (Zamanillo, 1988: 99). Adibidez, Ullastret-eko berunezko inskripzio batetik berak filologo gisa ateratako ondorioa: "La única cultura válida como soporte de felicidad humana sabe hacer compatibles dos conceptos antitéticos: "tener" y "ser". Creer que se "es" porque se "tiene" y vivir solo para tener es el cáncer de la auténtica cultura" (Zamanillo, 1988: 191)

Zamanillo-k historialariei egiten dizkien kritikak injustifikatuak⁴⁹ dira kontutan hartuta berak liburuan zein jarrera hartzen duen. Ez dago ukatzerik historialari batzuk badituztela interes zehatzak (baita ideologikoak ere), baina horretatik ez dute ezta filologoez ihes egiten. Esate baterako Zamanillo-k dio "Roma, al dominar España, establece..." (Zamanillo, 1988: 50). Bestalde, Cogul-eko iberierazko testuari buruz zera dio, berau idatzi zuenak inork uler ez zezan egin zuela, ordurako iberiera nahikoa galduta zegoelako latinen presioaren ondorioz, baina abertzaleen artean mantentzen zela⁵⁰. Gainera zergatik seta hori *Iberia*, *iberos* eta *España* hitzen etimologia eta bilakaera nolako izan den behin eta berriro errepikatzen?

Argi dago greziera eta iberiera harremanetan jartzeko asmo hau ez dela doakoa, autoreak iberiar mundua momentu historiko bateko kulturarik "onenarekin", helenikoarekin alegia, parekatu nahi duelako eta bere maila igo. Zamanillo, beraz, euskoiberista baino panhelenista da, penintsulako adierazpen kultural guztiak, linguistiko, politiko eta erlijiosoak, sistematikoki izaera greziarra dutela baitio⁵¹, eta azkenean iberierak euskararekin duen harremana gai kolateral bat baino ez da, Espainia batu baten irudia eraikitzen. Espainia horren loraldia erromatarren konkistarekin suntsituko zen.

---

⁴⁸ Ikus Zamanillo-ren lanean 7. orrialdeko mapa

⁴⁹ "los historiadores, siguiendo a veces motivaciones políticas, como la exaltación de los valores arios en tiempos de Hitler" (Zamanillo, 1988: 187)

⁵⁰ Honelaxe dio: "... el lenguaje ibérico ya había sido asfixiado por el dogal dominador. Sólo se conservaría como recuerdo patriótico, pero no como medio ordinario de comunicación" (Zamanillo, 1988: 47)

⁵¹ Antolakuntza politiko mailan, iberiarrek greziarrak berezkoa omen duten izaera "demokratikoa" dute: "un estado de organización democrática en el pueblo tiene la última palabra" (Zamanillo, 1988: 94), eta erlijio arloan, *Olimpo iberikoa*.

III.2. Roman del Cerro

1. Roman del Cerro ikertzaileak euskoiberista *trinkoen* zerrenda osatzen du. Bere lan biek⁵² oihartzun handia izan dute zenbait egunkaritan nahiz eta akats mordoa duten. Egia esan bere teoria euskoiberista beste hiru euskoiberistek baino hobeto planteatua dago, baina hala ere bere lanak balio eskasa du eta aisa errefusa daiteke.

Roman del Cerro Alacanten jaio zen duela jada hirurogei bat urte. Ikasketa sendoak egin omen zituen, hau da, Espainiako unibertsitatearen batean lizentziazteaz gain, ikasketak Frantzia jarraitu ei zituen eta geroztik hamaika bat liburu eta beste hainbat artikulu idatzi ditu. Bere azken bi liburuetan toponomastika aurrelatindarrean espezialista dela aurkitu dugu.

2. 1990garrenean kaleratutako bere lehen lana, *Serreta d'Alcoi*-n aurkitutako berunezko xafatxo batean iberieraz idatzitako testuan oinarritzen da. Autoreak testua itzultzea lortu zuen eta *La ofrenda de los pueblos* izena ematen zion, hain zuzen ere (bere ustez) hainbat herrik emankortasunaren jainkosa bati egindako eskaintza bat zelako⁵³. Baina nondik sortzen du interpretazio hori? Toponimia aurrelatindarra aztertzeko milaka toponimo bilduta eduki eta gero, batzuk *Serreta d'Alcoi*-ko idazkian jasota zetozen hitzekin antzekotasun nabariegia zituztela ohartu zen, adib. beruneko BAGAROK, eta *Bacarot* toponimoa. "Si los signos se asociaban, pues, a una referente geográfico y este podía ser identificado, sabríamos a través del referente, el significado del signo" (Román del Cerro, 1990: 10).

Abiapuntu honetatik, iberierazko testuak ulertzeko lurraldearen azterketa egin zuen, "el estudio del territorio fue exhaustivo, utilizando a los pastores..." (Román del Cerro, 1990: 11). Hau da, toponimoa eta bere erreferente topografikoaren ikerketan erabilitako informazio iturriak ez dira antzinako katastroak, mapak, planoak, garaiko agiriak edota aire argazkigintza... baizik artzainengandik jasotako datuak. Txikikeriak alde batera utzita, landa eremuko ikerketa honekin morfema toponimikoen hiztegia egin zuen. Hiztegian argi ez dauden arrazoiengatik, morfema bakoitzaren esanahia euskarari esker azaltzen da. Baina Roman del Cerro-k zergatik uste du parekagarriak direla bertako toponimoak euskararekin? Agian egileak iberiera euskararen bitartez aztertzeko ezaguna den lege unibertsalari jarraitzen dio: edozer euskara da. Bestalde ustezko toponimia aurrelatindarra bereizteko zein metodo, edo behintzat zein irizpide, xumeena bada ere, darabilen ez du argitzen.

El texto y su gramática titulua duen atalean joniera zaharrez punteatutako testuaren transkripzioa eta fonetikako zenbait arlo lantzen dira. Hain zuzen ere

---

⁵² Hauek dira Roman del Cerro-k idatzitako eta guk aztertutako bi lan euskoiberistak: *El desciframiento de la lengua ibérica*, (1990) eta *El origen ibérico de la lengua vasca (según testimonios escritos en lengua ibérica de Andalucía, Aragón, Cataluña, Valencia y Portugal)* (1993).

⁵³ Itzulpena: "Pueblos que te ofrenda, lugares:/ El pueblo del redil/ (El lugar) donde confluyen los regueros de agua/ (La sierra de) los dos tajos/ El cruce (de caminos)/ El fondeadero de arena-fina..." (Román del Cerro, 1990: 211-212) eta itzulpenak horrela jarraitzen du inongo toponimo zehatzik gabe. Logikoena herrien izen propioa azaltzea izango zen, eta bertan, jainkosari zehaztea zeintzuk diren zehazki jaso behar/nahi dituzten onurak edo babesak. Gainera bi aldiz "La hendidura" agertzen da, eta momentu batez bada ere onartzen badugu egilearen itzulpena, logikoena izango zen pitzadura biak nolabait bereiztea, izen ezberdinekin.

testuko toponimia aurrelatindarra eta egungoa parekatzeko kontutan izan behar diren aldaketen zerrenda. Hala ere, arraroa suertatzen da gramatikari dedikatutako atal batean iberieraren ezaugarri fonetiko-fonologikoak agertzea. Detaileak detaile, esate baterako BOISTINGISDID-etik abiatuz (beti ere autorearen arabera) gaur egun *Postiguet* genuke, (B > p, OI > o, NG > 0 bihurtuz eta –DID silaba gehituz toponimoari). Sinesgarria ote da hainbeste aldaketa ematea hitz batean inongo azalpen fonetiko edo arrazoi historikorik eman gabe? Erantzuna argi dago, Roman del Cerro-rentzat posible da hau guztia eta gehiago. Morfo-semantika delako azpiataltxoan autoreak honakoa dio:

"Aparecen diferentes categorías gramaticales: artículos, sufijos, locativos, pronombres, verbos, adjetivos, nombres, etc... con la particularidad de que en determinados casos un mismo morfema puede ser, según los contextos, nombre o verbo, o bien adjetivo o verbo, etc..., ocupando, pues, un mismo morfema el lugar de categorías diferentes" (Román del Cerro, 1990: 24).

Serreta-ko testuan hitzak banatzeko bertikalean jarritako puntuak erabiltzen dira baina batzuk, adib. BASEROKEIUNBAIDA hitz bakarra baino, *amalgama morfematikoak* dira Roman del Cerro-ren ustez, hau da, esaldi edo parafrasi bati dagokion espresioa. Gure ustez, autoreak testua hartu du eta esanahia aurkitzeko asmoz testua morfemetan banatzen hasi da BASER/OKE/IUN/BAIDA bere hiztegiko euskararen argipean (berak euskararik ez baitaki). Hala ere egileak zera dio, morfema anitzdun hitzak atzetik aurrera irakurri behar direla, "el núcleo de la secuencia morfológica aparece habitualmente al final, seguido de un posible artículo y precedido por las otras determinaciones" (Román del Cerro, 1990: 24), adibidez:

BAIDA "ensenada"

IUN "canal"

OKE/OK "lecho"

BASER "torcido"

"La ensenada del canal cuyo cauce es tortuoso" (Román del Cerro, 1990: 170)

Zergatik zatiketa hau eta ez besteren bat? Zergatik balio horiek eta ez besterik? Bada,

"las acepciones propuestas se confirman por el laburdino *oke* y *matzer*, así como por el vizcaíno *un-a* y *baida*, "ensenada". Para la búsqueda del referente toponímico de un nombre multisilábico como el presente, era obvio que debía haber ocurrido una simplificación, incluso creemos que un significado como "la ensenada del canal cuyo lecho es tortuoso" debió optar en tiempos de vigencia de la lengua ibérica por la descripción principal y no por la secundaria, que se ofrece en la oración de relativo" (Román del Cerro, 1990: 170)

Roman del Cerro arlo ezberdinetan antolaturiko *corpus* morfematikoarekin ondorio harrigarrietara heltzen da. Adib. erliebe geografikoari dagokion KAN morfematik (= "mendia") etorriko litzateke *Campellus*, hau da, KAN/BE/LAU iberierazko formatik eratorrita eta ez latinezko *campellusetik*. Beraz logikari jarraiki, zera esateko aukera dauka: "En cuanto a la penetración de este morfema en las lenguas romances debería ahondarse en el posible préstamo del ibérico al latín *campus*, como hipótesis de trabajo verosímil" (Román del Cerro, 1990: 29).

Arestian aipatu den moduan *corpus* morfematikoa zenbait arlo semantikotan antolatuta dago: 1) erliebe geografikoa: KAN "montaña", KAL-a "cumbre, KALPAR-a

"cumbre peñascosa",... 2) Forma geometrikoak: SA "pequeño", TAR "grande"... 3) Hidrologia: ÉR "barranco", KE "caudal, acopio", TANTA "gota que cae"⁵⁴,... 4) Habitataren ingurukoak: IR "pueblo", NAR "familia, antepasados"... eta berdin abeltzaintza, nekazaritza, komunikabide, kopuru eta kontzeptu gramatikal orokorrak. Azken atal honetan edozer sartzen da, sintaxi azalpenak ezik, adib. A "el (función de artículo postpuesto)", baina artikulua determinantea akitanieraz ez dago dokumentaturik, eta oraingoz ematen du latinaren bitartez sartu zela euskarari, beraz A artikulua aztarnarik iberieran ezin da egon, euskarari ez zuen heinean. Atal bereko beste adibide batean egileak zera dio: GANDI "proceder de", hau da, euskarazko *-gandik* deklinabideko atzizkiaren parekoa da, eta hortik hain zuzen ere etorriko litzateke egungo *Gandia* toponimoa (Román del Cerro, 1990: 106), atzizkia leku izen bihurtaraziz.

Morfema anitzdun guztien azterketari esker, Roman del Cerro Serreta d'Alcoi-n aurkitutako berunezko xaflaren testua itzultzeko gai da. Horretarako lehenik eta behin transkribaketa zehatza egiten du, baina ez nora nahikoa, *microscopio de cuerpos opacos* delakoa erabiltzen baitu transkribaketa (bere nahira) moldatu eta egokitzeko. Ondoren ematen diren pausuak horrela laburbiltzen ditu: "La identificación del correlato toponímico⁵⁵, y su ubicación proporcionan una descripción físico-funcional⁵⁶ que, al confluir con el análisis lingüístico⁵⁷, produce la interpretación semántica del signo" (Román del Cerro, 1990: 114).

3. Gai honi buruz liburu bakarra kaleratzea nahikoa ez zelakoan, "Juan L. Roman del Cerro espainiar hizkuntzalariak berriki iragarri du iberiar testuak euskararen bitartez osoki irakurtzea erdietsi duela eta, gainera, iberiera euskaratik ia bereizteza dela aurkitu duela" (Trask, 1998; 93). Bigarren lanak ildo berdinari jarraitzen dio. Are gehiago bere metodoa baieztatzen omen du *-lingüística referencial* delakoak- adibide gehiago eskainiz. Horrela obraren sarreran erabilitako metodoa azaldu ondoren -1990ko lanean jada azalduta datorrena-, euskarari eta iberierari komunean dituzten morfemen zerrenda gehitzen du. Adibide xumea;

<u>Iberieraz</u>	<u>Euskaraz</u>	<u>Esanahia</u>
KER	kera	"parada, detención"
ENÜ	emon, eman, emai	"entregar, poner en manos de..."
GAND-	gandi	"desde, procedencia"
SAKAR(acento)	zakar, zakaira, zakara	"broza que se amontona en las heredades para quemar"

⁵⁴ Beronen esanahiaren frogak; "al personarme en dicho nacimiento, una pequeñísima oquedad en la ladera, percibí claramente el murmullo que produce el agua al caer a la pequeña balsita que inicia el curso del agua" (1990: 91)

⁵⁵ Hitz dotore hauen irakurketa kritikoa egin daiteke beste pasarte batzuen bitartez: "Inicié el reconocimiento *in situ* de estos topónimos. Me dirigí al monte donde está situado el poblado ibérico de *Monestir*, y a unos canteros que trabajaban junto al río que circunda el cerro les pregunté: "¿Hay por aquí arena de playa?" Un trabajador me miró y dijo: "¿Busca usted el arenal? Allí arriba", y me indicó con el dedo, río arriba. Mi sorpresa fue increíble..." (Román del Cerro, 1990: 131). "Me dirigí al lugar con el objeto de examinarlo concienzudamente. Un amable pastor me acompañó" (Román del Cerro, 1990: 163)

⁵⁶ Bere handi usteko hitzen irakurketarako beste adibide bat: "¡Ciertamente los niños ibéricos desde su casa podían dar un salto ladera abajo y revolcarse por el arenal" (Román del Cerro, 1990: 163)

⁵⁷ Itxura biribileko esaldi horrek zera adierazi nahiko luke: "Zaricejo es, pues, funcional y lingüísticamente "el recinto de los muertos", como confirman el alto-navarro y vizcaíno *zeitxo*, "plazoleta, recinto" y el vasco común *zar* "antepasados, viejos"; obteniéndose una transformación *ZARZEITXO zaricejo" (Román del Cerro, 1990: 135)

Ez dago jakiterik zertan oinarritu den hizkuntza bietako morfemak parekatzean, kontutan izanik euskarari dagokion zutabeen morfemarik ez dela agertzen, baizik kategoria gramatikal ezberdinetako aditz, izen, deklinabide atzizkiak eta abar. Bestalde iberierak euskaraz zergatik jaso duen metamorfosia liburuan azaltzeke geratzen da, adibidez DIRGA-k zelan eman duen *trika* (eusk.), jakinik gainera aitzineuskararen *muta cum liquidarik* ez zegoela. Beraz Roman del Cerro-k patxada osoz, azalpenik gabe ia, duela 2.000 urteko hizkuntza konparatzen du egungo euskararekin. Are gehiago bere ustez, morfema batzuk milaka urteren ostean inolako aldaketa gabe berdin mantendu dira: IKE (iber.) "ike" (eusk.), LUR "lur", AIN "ain", eta abar... Honek guztiak frogatzen ei du genetikoki iberiera eta euskara lotuta daudela, eta are gehiago, hizkuntza berdina direla! Eta horri honako hau gehitzen dio:

"Ahora bien, preguntarse si el ibérico del primer milenio a.C. es la misma lengua que el vasco del primer milenio a.C., es una pregunta mal planteada. Pues, mientras los especialistas del vasco no la reconstruyan para ese período de tiempo, o aparezcan textos de la época, no cabe comparación alguna" (Román del Cerro, 1993: 27)

Autorearentzat ez ote da ezaguna bere liburuaren gibelean bibliografiako atalean aipatuta datorren *Fonética histórica vasca* lana? Ematen du Mitxelenaren lanik, aipatu arren, ez duela irakurri. Bestalde iberieraz idatzitako materialak, K.a.-ko lehenengo milurtekoak dira (hots, IV-III. mendeetatik erromatarren garaira arte), eta garai horretako euskarazko aztarnarik bada gurean. Adibidez, Gorrotxategik erromatar garaiko harrizko euskarrian inskribaturiko euskal kutsudun onomastika (antroponimo eta teonimoak batez ere) aztertu zuen bere doktore-tesian (1984). Horri esker badakigu Akitanian agertutako izenen ezaugarri linguistikoak Mitxelenak berreraikitako protoeuskararekin pareka daitezkeela. Beraz euskarak baditu bere lekukoak, eta ondorioz badu bere historia propioa (Michelena, 1990: 12-13) euskoiberistek ahaztu edo ezagutu nahi ez dutena.

Bestalde Roman del Cerro-rentzat iberierak ez du syntaxirik, adib. BASBIDIRBÁRTIN honela banatzen du esanahidun morfemetan: BAS/BID/IR/BÁRTIN ("la albufera donde los caminos confluyen"). Syntaxirik gabeko metaketa morfematikoa da, baina horrek egilearentzat badu azalpena:

"En los estudios que hemos realizado sobre las estructuras primeras de adquisición lingüística en niños menores de tres años..." (Román del Cerro, 1993: 20),

"... está demostrado que un niño aprende a hablar, en cualquier parte del mundo, a través de unos mecanismos universales y utiliza los mismos recursos (...) hemos de concluir que los elementos que invariablemente se transmiten de padres a hijos son los fonéticos y la combinación por yuxtaposición de morfemas; cualquier otro tipo de estructura lingüística es claramente posterior..." (Román del Cerro, 1993: 21).

Beraz, iberieraz idatzi zutenak 3-4 urteko umeak ziren, edota iberiera inolako syntaxi edo flexio gabeko morfemak metatzen dituen hizkuntza primitiboa da, garatu gabea. Gure ustez ikertzaileak bere metodoaren gabeziak (syntaxia adibidez detektatzeko ezintasuna) iberierari proiektatzen dizkio. Honek guztiak badu zer ikusia egileak Euskal Herriko historia ulertzeko duen moduarekin, berak izaera atabikodun herriaren irudia duelako buruan, hau da, determinismo geografikoak garapena ahalbidetu gabeko hizkuntzadun herria imajinatzen baitu:

"Valles muy aislados, micromundos con deficientes y difíciles comunicaciones, en donde una misma e inmutable cultura ganadera ha modelado una similar forma de vida, hasta bien entrado este siglo" (Román del Cerro, 1993: 31)

"si, como muestra la arqueología, las migraciones de los pueblos de Oriente, durante la edad de Bronce, no influyeron en el País Vasco, ni tampoco las sucesivas oleadas indoeuropeas de la Edad de Hierro penetraron en él, no parece que se pueda establecer conexión arqueológica entre los vascos y algún pueblo oriental, ni por lo mismo lingüística"

Euskal Herrian hainbat aztarna arkeologiko daude garai desberdinetakoak Euskal Herritik kanpo ekoizitakoak. Adibidez, Eskoriatzan aurkitutako Axtrokiko urrezko katiluak lehenengo Burdin Arokoak direnak, Euskal Herritik kanpo ekoizitakoak ziren. Eta bertan azaltzeak, dela bertakoek edo dela kanpoko herriek hona ekarrita, haranaz bestaldeko komunikazioa bazegoela adierazten dute. Are gehiago, Pirinioak sekula izan ez badira Hegoalde eta Iparraldearen arteko muga, aurrehistoriatik XIX. mendeko estatu liberalaren sorrera arte, haranak edo mendixkak zergatik izango ote dira gaindi ezinezko oztopo topografikoak?

Bestalde, ez Roman del Cerro-k, ezta beste euskoiberista batzuk ere, beraien lanetan ez dute antroponimia aztarnarik jasotzen. Iberierak, beste hizkuntzen antzera, harrizko inskripzioetan, hilarrietan esaterako, onomastika jaso beharko luke (hil denaren izena), edota zeramikako grafitoek merkatari edo ontziaren jabearen izena, eta abar... Hori da behintzat ezagutzen diren beste hizkuntza eta tradizio kulturaletako inskripzio eta grafitoetan agertzen dena. Aldiz euskoiberistentzat inskripzio eta grafitoetan iberieraz idatzitakoak esaldi metaforiko ulertezinak dira. Adib. "cubrir de cenizas el humo, destino de las entrañas" (Román del Cerro, 1993: 159).

Azkenik, liburuaren sarreraren azterketa kritikoarekin bukatzeko, arestian aipatutako P. Beltrán dakargu, Liria-ko zeramikazko ontzian iberierazko GUDUA DEISDEA "grito de guerra" bezala itzuli zuena. Roman del Cerro-k antzinako transkripzio fonetiko hau onartzeaz gain, -gaur *kutur oisor* bezala irakurtzen baita-, esanahi berria aurkitzen dio⁵⁸, eta jada bere garaian J. Urkixok Beltran-i egotzitako akatsa gainditzeko, autoreak *dei* morfema isolatzen du (latinezko jatorria duen *-tu* kenduta). Hala ere oraindik *gudu* hitzaren euskal jatorria azaltzea geratuko litzaioke.

Beraz sarrerako ataletik ondorioa garbia da: Roman del Cerro-k ez du inolako dudarik euskara eta iberiera hizkuntza parekarriak izateaz.

Bigarren kapituluan, iberieraren euskarazko irakurketaren adibide gehiago ematen ditu, baita anakronismo etnografiko injustifikatu bat jaso ere, iberiarren ohitura erlijiosoak gaur egunean Euskal Herrian ezagunak diren basaelizen inguruko erromerienekin parekatzen baititu, eta horra hor bere bigarren obraren portadarako erabilitako argazkiaren zergatia:

"Esta peregrinación de los pueblos guipuzcoanas presenta grandes similitudes con las peregrinaciones ibéricas, y concretamente con la de Serreta d'Alcoi, incluso comenzando por

---

⁵⁸ DEA/IS/DEI: DEA, euskaraz *da* aditza, IS, *itz* (eusk.), DEI, euskarazko dei, "es la voz que llama al combate"

su altura, que es casi idéntica, 1501m. Resaltaremos, pues, los elementos que tienen en común" (Román del Cerro, 1993: 41)⁵⁹

Hurrengo kapituluan, hilarriei buruzkoan, Untermann-ek (1987) pertsona izen bezala sailkatutakoen aurrean, Roman del Cerro-k gaztelaniarako itzulpen esoterikoak nahiago ditu, adib. Benassal leko inskripzioak zera omen dio: SAKARBETA/N:ÜI, edo "descansa en la pira (funeraria). Gritos de dolor". Aldiz, Untermann-entzat *Sakarbetan* antroponimoa da (Untermann, 1987: 306), eta *üi* zer den oraindik ez dago jakiterik. Arestian aipatu den moduan, ez da oso logikoa hilarri batean hildakoaren izenaren orde, esanahi orokorreko esaldia agertzea. Batetik harria garestia zelako, eta bestetik harria norbaitek ordaintzen zuelako bere oroimena gordetzeko balioko zuelako, eta ez heriotzaren gainean gogoeta sakonik egiteko.

Laugarren kapituluan gai ezberdinei dagozkion dozena erdi bat testuren azterketek bide bertsua jarraitzen dute. Bi baino ez ditugu aipatuko:

- I. Peña de las Majadas-en aurkitutako orratz itxurako zerbait luzeak honakoa dakar: NÉRSETIKANTEGIARÜI, hau da, "el hilo en la diminuta punta del punzón entreabierto". Gure ustez itzulpen honek ez du logikarik, emakumeak baziren josteta egiten zutenak eta belaunaldiz belaunaldi amak alabari irakasten bazion, zertarako idatzi orduan? Gainera euskarri ezberdinetan iberieraz idatzitakoak izaera merkatala, juridikoa edo pertsonala eduki dezakete, baina oraingoz *artes y oficios* delakoaren aztarna idatzirik ez da aurkitu, batetik arlo horretan ahozko hezkuntza izango zelako, eta bestetik pentsatzekoa delako iberiar guztiak alfabetatuta ez zeudela, are gutxiago, emakumeak, hain zuzen ere josten zutenak.
- II. *La conciencia semiótica sobre la escritura: Letreros de Benidorm I y Sidamunt*, hau da, zeramikan KULESTILEIS⁶⁰ eta KULESURIA⁶¹ esgrafiatutako hitzen azterketaren ostean autoreak berak bakarrik bere burutazioei jarraituz atera duen ondorioa da (Román del Cerro, 1993: 190). Honen aurrean Untermann daukagu. Berak elementu biak autonomoak diren pertsona izentzat (NNP)⁶² hartzen ditu (Untermann, 1987: 304-305). Norena den izen hori argitzea zailagoa iruditzen zait, jabearena ote den ez dago esaterik, edo artisauarena, edo merkatariena, baina argi dago ez duela inolako hausnarketa semiotikorik jasotzen. Hala ere Roman del Cerro-k dio: "La escritura comenzó cuando varias personas tuvieron la necesidad de comunicarse entre sí, mediante formas permanentes, ideando un determinado sistema del que todos ellos eran partícipes" (Román del Cerro, 1993: 190). Baina Minoar kulturaren garatutako bi idazkerak (Lineal A eta Lineal B) hartzen

⁵⁹ Hona hemen adibide gehiago: "La romería del pueblo de Zumárraga a la vieja ermita explícita muy bien una serie de danzas rituales de gran semejanza a las pintadas en los vasos ibéricos de Liria" (1993:43), "La romería vasca a la cueva-santuario de San Adrián, que realiza el pueblo de Idiazabal, tiene una finalidad semejante a la relatada en el plomo ibérico de Solaig (Castellón)" (Román del Cerro, 1993: 109).

⁶⁰ KULES/TILE/IS "la voz los signos de puntuación (las rayas) graban"

⁶¹ KULES/URIA "los rasgos (raspadoras o incisiones) escriben (graban con puntos)"

⁶² "Partimos de la hipótesis –por lo demás aceptada por todos- de que la forma normal de un nombre personal ibérico es el nombre compuesto de dos elementos autónomos, capaces de entrar en combinaciones variadísimas" (Untermann, 1987: 289).

baditugu, kasu historiko eta erreal honek erakusten du idazkera kontrol administratibo eta ekonomiko -eta aldi berean baita sozialerako ere- tresna bat izan dela, jauregiko jaunaren inguruak (edo administrazioak) asmatutakoa. Idazkerak ez baitu zertan demokratikoa eta parte hartzailea izan, idazkeraren balio eta erabilera gizartearen arabera desberdina baita.

Bosgarren kapituluan egileak Gador-eko berunezko euskarrian inskribaturiko meagintzari buruzko testua aztertzen du:

"En conclusión, podemos decir que la traducción del texto ibérico trata de un balance de masas de una mina, y que esta hipótesis lingüística recibe el refrendo de los conocimientos científicos sobre la metalurgia del plomo y de los procesos químicos implicados, por cuanto aparecen en el texto es la apropiada para un proceso de fundición de plomo como el desierto" (Román del Cerro, 1993: 209)

Horrekin batera egileak *zientifikoki* baieztatzen du inskripzioak *egia* esaten duela eta iberieraz idatzitako metalgintzaren lanketaren inguruko neurriak eta kopuruak *ondo* daudela edo egokiak direla.

4. Konklusio modura autore honen bigarren liburuak (1993koak) aurrekoa gainditzen du: ikerketarako jarraitutako metodoa garatuz, oinarriko bibliografia aipatuz, Gomez Moreno-ren signario erabiliz, bere lan hipotesien adibide gehiago eskainiz, eta abar. Baina hala ere, besteak beste, zera lepora dakioke:

- Bere metodoak, *lingüística referencial* delakoa, jada frogatu dugunez, ez du baliorik, hitzak arbitrarioki banatzen dituelako, aldeztatik jakinik zatikiek ezinbestekoa dutela euskal hitzen antza edukitzea; bere oinarria toponimia da eta emaitzen falsadore bakarrak artzainak. Toponimia bakarrik erabiltzea hizkuntza baten ikerkuntzarako arazo bat da. Batetik nola jakin leku izen horiek fidagarriak diren, kronologikoki antzinakoak, eta bestetik zelan jakin iberiarrak diren ala ez? Ez dirudi beraz, ez metodo egokia darabilenik ezta emaitza asegarriak lortzen dituenik ere.
- Gai honen inguruan ibili diren ikerlari garrantzitsuenak ezagutzen dituela ematen duen arren (bibliografian behintzat aipatuta daude), praktikan ez ditu bere lanera ekartzen. Adib. Mitxelenaren *Fonética histórica vasca* argi dago ez duela irakurri, eta Tovar-en lan batzuk aipatuta badatoz ere, Roman del Cerro-rentzat oso aproposa zatekeen *Mitología e ideología de la lengua vasca* (Tovar, 1980) liburuaren aipurik ez dago. Gainera historiografikoki atzeratuta dago, aipatuta datozen lanen hiru laurdenak gutxienez 80ko hamarkadatik atzera kaleratuta baitaude⁶³.
- Bestalde Gomez Moreno-ren transkripzio fonetikoak darabilen arren, konbentzio batzuk ez ditu jarraitzen; adib. *seltar* aukeraren ordez nahiago

⁶³ Roman del Cerro-k Euskal Herriko historiografia adibidez ez du bat ere ezagutzen: "en los testimonios arqueológicos antiguos del País Vasco, llaman la atención los escasos restos encontrados en el Paleolítico, motivada la ausencia de habitat..." (Román del Cerro, 1993: 32). Euskal Herriak zerbait izan badu, Barandiaran, Aranzadi eta Egurenen ostean, historiaurreko tradizio sendoa izan da, hain zuzen ere bertako aztarnategien oparotasunari esker. Batzuk aipatzearen, Erdi paleolitoko Amalda eta Lezetxiki, Goi paleolitoko Labeko koba, Aitzbitarte III eta IV, Ermitia, Ekain, Errailla, Urriaga... eta beste asko.

du SELDAR, bere euskarara hobeto egokitzen delako, eta Ü, Yren bere irakurketa da.

- Sintaxia eta kategoria gramatikalak ez ditu ezberdintzen, ez euskaran, ezta iberieran ere, bere ardura bakarra morfemak identifikatu eta isolatzea baita, hau da, bere lana "mordoilokeria ez-gramatikal izugarria" da (Trask, 1998: 93). Noski, euskararik ez badaki eta iberiera ez bada gehiegi ezagutzen, nolako fidagarritasunik eduki dezake? Gainera logikoena izango zen iberierazko inskripzioen esanahia jatorrizko bertsioan eskaintzea, hau da, euskaraz.

5. Azken finean, Roman del Cerro-ren liburu bi hauen atzean zehazteko zailak izan litezkeen beste helburu batzuk egon daitezkeela susmatzen dugu, agian bere jatorri valentziarrekin lotura izan dezaketenak zehazki inon esplizituta aurkitu ez dugun arren⁶⁴.

III.3. Bergua

1. Zaragozan jaio zen Jesús Bergua 1923an. Ez dugu jakiterik izan zer nolako ikasketak burutu zituen, -zuzenbidea agian-, edota zein lanbidea duen. Batetik izaera juridikodun lan ugari idatzi ditu⁶⁵ (horietaz ez dugu ezer esateko hemen). Iberiar gaiei buruzko (batez ere hizkuntza eta zuzenbidea landuz) bost obra⁶⁶ idatzi ditu. Hemen landu eta kritikatu duguna bere azken lana da: *El bilingüe de Azaila. Esbozo de una gramática ibérica* (1994).

2. Obra honen egiturari buruz ezer gutxi esan daiteke ez baitauka. Dena den bereizten da lehenengo partea, zeinetan Azaila-ko elebidunari dagozkionak aztertzen baitiren (3-29 orrialdeak), eta bigarren zatia, obraren muina, non denetarik dagoen (31-221 orrialdeak), eta azkenekoa, gehigarri modukoak; gezurrezko testua bat bere alfabetoa erabiltzeko, Fatás irakaslearen eskutitza, eta iberieratik erdararako hiztegia.

3. Bergua-ren *ekarpen* nagusia bere *signario básico* delakoa da. Azaila-ko elebiduna ikertu eta gero konturatzeko baita, leherkari gorra eta ozenak bereiz daitezkeela. Berez bi objektu ezberdin dira, aldi berean bi hizkuntza ezberdinetan daudenak, baina bere ustez esanahi baliokidea dute, biak ontzigile beraren markak direlako: bata latinez PROTEMUS FECIT idatzirik duen bitartean, besteak iberieraz beste horrenbeste izango luke .PO.RRO.TE.N .PO.TE.N.I.N. Usteko elebidun honetatik, ozenak eta gorra bereizten hasten da, eta horrela pixkanaka-pixkanaka, Gomez Moreno-ren transkripzio fonetiko baztertzeaz gain, bere *signario básico*

⁶⁴ Gai honen inguruan *Euskaldunon Egunkarian* argitaratutako artikuluak honela zioen: "Roman del Cerro ez da, gainera basko-iberismoa Valentzia aldean aldarrikatzen ari den bakarra, eta bitxia bada ere Valencianismoa defenditzen duen sektoreko jendea ari da lan honetan. Talde horrek, Valentiako hizkuntzak katalanarekin zerikusirik ez dutela aldarrikatzen du, oinarri gabeko (baina karga politiko handiko) posizioa" (*Euskaldunon Egunkaria*, 1996ko Otsailak 4).

⁶⁵ "Fueros de Aragón", *Anuarios de Derecho Aragonés* (C.S.I.C), 1945, 1950; *Cien años de legislación foral aragonesa*, CAZ, 1983; *Foro Aragonés*, Jurisprudencia de los Tribunales de Aragón. La Académica, 17 tomoa, 1950etik 1966ra...

⁶⁶ "Significados y sistema de la Primitiva Lengua Ibérica", *Heraldo de Aragón*, Zaragoza, 1974; "Ensayo sobre Derecho Ibérico" CAZ, **66**, 1977; "La Primitiva Lengua Ibérica" *Revista Aragón*, **312**, 1985; eta *Colegiados de Honor TEITEBAS y SEHIAR*, Colegio de Abogados de Zaragoza, **98**, 1985.

delakoa proposatzen du. Bergua-ren signarioak aurrekoarekin dituen ezberdintasun nagusiak hauek dira:

- Leherkari gor eta ozenen bereizketa (Gomez Moreno-renean ez dira bereizten)
- /p/-aren erabilera (Azaila-ko elebidunean topatuta)
- Ñ letra ere badago
- Silbograma bat gehitzen du: YA edo JA.

Bergua-ren signarioan, zeinu berdinean "un trazo más sonoriza". Era berean autoreak Iparrekialdeko eta hegoaldeko iberieraren batasuna defendatzen du, barianteen existentzia ukatuz:

"EL MISMO SIGNO DE OCLUSIVA SORDA ERA UTILIZADO EN EL SUR Y PARA LA CORRESPONDIENTE SONORIZACION, LE AGREGABAN UN RASGO DIACRITICO, generalmente vertical como ocurría en la epigrafía del Norte"⁶⁷

Beraz Bergua-ren ustez Iparrekialdeko silbogramak ez dira hegoaldetik bereizten, dokumentatuta dauden desberdintasunak ozenak eta gorak ezberdintzeko erabiliko ziren. Baina hegoaldeko inskripzioek ez dituzte iparraldeko zeinuak erabiltzen, hain zuzen ere hegoaldekoak bakarrik erabiltzen zituztelako.

Azaila-ko elebidunaren gainean Bergua-k egindako ikerketaren gainean hiru kritika nagusi egin daitezke:

- I. Autoreak ez du frogatzen Azaila-ko bi material ezberdinek harremanik dutenik, hau da, bi zeramika ezberdinen gainean aurkitzen diren bi hitzek esanahi baliokidea dutenik. Pentsatzekoa da artisau ontzigile bat baino gehiago egongo zela, eta beraz, markak bat baino gehiago izango zirela. Horregatik guztiagatik iberierazko inskripzioa latinezkoarekin konparatzea oinarri gabea da, eta beraz, abiapuntu horretatik ateratako beste ondorioak oinarri gabekoak dira, hasierako premisa txarto planteatuta dagoelako.
- II. Gomez Moreno-ren signarioa erabiliz iberierazko testua honela litzateke: *bokuote/ nbotenin*, transkribapen fonetiko hau zelan parekatu daiteke latinezkoarekin? Ez dirudi arrazoi berezirik dagoenik biak parekatzeko
- III. Gainera Gomez Moreno-k bere lanerako hainbat material erabili zituen bitartean, txanpon elebidunak, Askoli-ko Brontzean agertutako pertsona izenak eta Alcoi-ko beruna,... Bergua-k, Azaila-ko ustezko elebiduneko bi hitzekin nahikoa dauka signarioaren sistema osoa zein den ebazteko.
- IV. Nola azaldu .PO.RRO.TE.N .PO.TE.N.I.N. agertzen diren /p/-ak, egun uste denean iberierak /p/-rik ez zuela?⁶⁸

Honetaz guztiaz gain, Bergua-k bere signarioan dauden elementu batzuen erabilera eta ezaugarriak azaltzeko eta frogatzeke ditu, adib .YA.–ri buruz hau baino

⁶⁷ Autoreak idatzi duen modu berean jaso dugu (ikus Bergua, 1994: 61)

⁶⁸ Batzutan /p/ latinezko zein grezierazko moldaketetan agertzen da. Hala ere kasu horietan /p/-a /b/-ren aldaerazko forma dela ematen du, (Velaza 1996: 42). Dena den, aitzineuskarak ez du /p/-rik ezagutzen mailegutuan ez bada.

ez dio: –"tiene un régimen silábico especial" (Bergua, 1994: 35) eta Ñ-arekin gauza berdina egiten du.

Ondorioz, printzipioz iberierak leherkari ezberdinak bereizten zituela onartu badaiteke ere, (eta horretan Quintanilla-rekin (1993) bat egiten badugu ere) Bergua-ren proposamenak ez du inolako frogapenik, oinarririk ezta fidagarritasunik.

4. Bergua-k jarraitutako metodoaren pausu nagusiak lau dira, berak azaltzen ez dituenak, baina argi bereiztu ditugunak:

1. Pausua: transkripzio fonetikoa: bere *signario básico* delakoarekin irakurriz.
2. Pausua: borobiltzea, edo behar diren elementuak kendu zein gehitu, hitzak parekatu ahal izateko, inolako irizpiderik jarraitu gabe: "en este trance y antes o al mismo tiempo traduzco, -como antes he dicho-, repongo las letras perdidas por hiato, asimilación, contracción, o haplología, al aglutinarse y según proceda, afloro e independizo las desinencias declinatorias,..." (Bergua, 1994. 101)
3. Pausua: eultzitzea (edo *trillado*): ustezko iberiar hitza edozein hizkuntzarekin konparatzea, batez ere euskararekin, nahiz eta beste hizkuntza erromantzeak ere erabiltzen diren (gaztelara, aragoarra eta portugesa) eta ele klasikoak (Bergua, 1994: 108), iberiar hitzaren esanahia aurkitzeko. Adib. .SU.-ren eultzitzea edo esanahia bilatzean: "vasco (c) "fuego"; español "SOcarrar, catalán "SUcarrar"; .KU.-ren eultzitzea: "onomatopeya de oCUItar, vasco KUKU EGIN "escondarse" (Bergua, 1994: 116).
4. Pausua: itzulpena. Adibidea:

"Copio de Fletcher.	BI-TE-BA-GI-R-S-BA-N-E
Preparo:	.BIDE. PAK-I.RR.SPANe-E.
Traduzco:	Paz justa para los hispano romanos"
(ikus Bergua, 1994: 123)	

Metodo honek pausu bakoitzean akatsak metatzen ditu: lehenengo pausuan bertan Bergua-ren signarioarekin iberierazko testuen irakurketa ez fidagarria izango genuke; bigarrenean borobiltzeak irizpide zehatzik gabe egiten dira; hirugarren pausuaren planteamendua egokia izan daitekeen arren (hau da, konparazioa erabiltzea), hizkuntza ez-indoeuropar bat, Kristo ondoko bigarren miliurteko hizkuntza indoeuroparrekin konparatzea... Azken pausua metatutako akatsen sintesiko pausua litzateke.

5. Bergua-rentzat gutxi gora 2.500 urte dituen iberiera egungo euskararen bitartez irakur daitekeela argi dago:

- Aditzaren esanahia beti euskararen bitartez argitzen delako (Bergua, 1994: 109)
- Iberierazko zenbakiak eta ordinalak euskararen ia parekoak direlako (Bergua, 1994: 92)

- Bien izenordainak oso berdintsuak direlako, (Bergua, 1994: 56-57 eta 96).
- Emakumezko eta gizonezko jeneroa euskaraz egiten omen den bezala iberieraz ere bereizten delako, bai aditzetan, baita izen arruntetan ere, adib. ZA.N "anciana" eta Za.AR "anciano" (Bergua, 1994: 86).

Ezein euskaldunak uler ez dezakeen euskara erabiltzen du autoreak, hain zuzen ere Bergua ez delako euskalduna, ezta apurtxo bat ikasitakoa ere. Behar duen guztietan Azkueren 1905ko hiztegiara jotzea nahikoa zaio euskara iberierarekin konparatzeko. Adibidez euskarazko *lotsa*, erdarako *lacha* gisa itzultzen du, eta bere *ake gure aker* hitzaren parekoa omen da.

Hala ere euskararekin ezin du dena argitu eta askotan beste hizkuntza batzuk ere erabili behar ditu: gaztelania, hizkuntza erromantzeak (portugesak, aragoiera, katalana) eta hizkuntza klasikoak. Bere ustez "[el ibero] se encuentra en viejos pergaminos de la antigüedad en general y del medioevo español. Para resucitar el ibérico, hay que encontrarlo en el sustrato de las lenguas invasoras y a la postre, en la invasora final, hoy la española" (Bergua, 1994: 112). Argi dago iberierarik erdi arora arte ez dela hitz egin, ez eta foru zaharretan ez dela jaso, bestela hobeto ezagutuko genukeen, eta gure ustez ez da espainiar hizkuntza erromantzearen substratua.

Hizkuntzalaritza mailan fidagarritasun gutxiko autorea dela uste dugu honako arrazoiengatik: pluralik edo singularrik gabeko deklinabidea proposatzen duelako; *Bake* euskal jatorridun hitza dela uste duelako⁶⁹; iberierazko ANPOS, gaztelerazko *ambosekin* identifikatzen duelako (iberieratik gaztelerara pasatu den mailegua dela uste badu ere, zehazki latinetik gaztelerarako mailegua da)⁷⁰; Euskarazko *-a* artikularen kasuan erromantzearen bidez jaso zela ukatzen duelako⁷¹; autoreak euskararik ez dakielako (jeneroa hitz arruntetan bereizten du eta erregistro kolokialeko hikaren erabilera maila jasora dakar); hizkuntza ez-indoeuroparra den iberiera erromantzeekin konparatzen duelako (are gehiago portugesearekin konparatzen du, nahiz eta Burdin aroan lusitaniera existitu zen -iberieraren hizkuntza indoeuropar garaikidea-),...

6. Botorrita-ko Brontzeak Zaragozako *Contrebia Belaisca* delako zeltiberiar hirixkan aurkitu ziren. Hau da, mundu indoeuroparrean, eta hizkuntza zeltiko batean, zeltiberiar hizkuntzan zehazki. Aurkitutako brontzeak iberierazko signarioarekin idatzi zirelako Bergua-k bere signarioa erabiliz itzulpen berri bat eskaintzen du bere liburuan. Hau da, hizkuntza zelta batean idatzitako testua euskararekin parekatzen du, hots, hizkuntza ez-indoeuroparrarekin. Ondorioa zera da, autorearen ustez Botorrita-ko brontzea hamalau obra literarioren zerrenda dela⁷². Gure ustez hori

⁶⁹ "vasco PAKE (G.R.) "paz" (...)

español PAZ, Corominas del latín *pax*, pasando por el ibérico del que toma la .Z." (Bergua, 1994: 123)

⁷⁰ "Es Corominas quien insinúa que "amos" entrase por vía árabe, pero ahora se vé que mucho antes había entrado por vía ibérica" (Bergua, 1994: 95)

⁷¹ Aipu honetan Mitxelenak proposatutakoa kritikatzeko du: "... y la presencia del artículo, que algún filólogo vasco ha negado pudiera ser común con su idioma; imposibilidad, -dice- ya que hace 2.000 años, era desconocido en vasco" (Bergua, 1994: 28)

⁷² "TEMAS FUNDIDOS EN EL EXPURGO:/ 1º Lupos; hueste de Melum./ 2º Hueste de Abulo; recordatorio: "mujer antes (tu) hacias el Ton./ 3º lo interpreto o estudio completo./ 4º pueblo Turro, costumbres sobre la mujer Ton./..."(1994:135). Logika gabeko esaldi hauek Bergua-rentzat esanahiz

ezinezkoa da brontzezko xaflak gai publikoak, eta batez ere, gai juridikoak finkatzeko erabiltzen zirelako. Gainera brontzeak ez ziren gordetzen, kalean jartzen ziren (horren aztarnak badaude). Beraz, Bergua-k proposatutako Botorrita-ko liburutegia existitu zeneko frogarik ez dago, ez arkeologikoak ez dokumentalak ere.

Bestalde historikoki egun ez dago esaterik, "la fusión de celtas e íberos, que dió origen al pueblo celtibérico de la historia" (Bergua, 1994: 105). Zeltiberiar herriaren bilakaera ez baitzen izan horrela. Zeltiberiarra herri zelta bat zen, indoeuroparra alegia, harremanak zituena iberiar munduarekin baina fusiorik gabe, eta Botorrita-ko testuen irakurketak eta tesera edo abegikortasun itunetako laupabost hitzek nabarmen uzten dute hori. Beste gauza bat da Contrebia hirian gertatutakoa. Badirudi bertan bi herrien asimilazioa baketsua izan zela, eta zeltei beraien hizkuntza errespetatu zitzaizela, baina Contrebia hiri iberiarra bihurtu zen, eta iberiarrak hiriko nagusi izanik arlo juridikoa beraien esku egongo zen (eta Brontzeen egileak beraien dira).

7. Hizkuntzalaritza eta historia gaiak alde batera utzita, Bergua-k iberiera egoki ulertzen ei duenez, iberiar etnografiari buruzko oso ikuspegi kurioa eskaintzen du. Adibidez, iberiar gizartean heriotzak berebiziko garrantzia zuen eta senar-emazteetan, gizonak bizitza galtzen zuenean, bere andreak ere hil egin behar omen zuen, biak batera ehortziz. Holako ohiturarik ez da erregistro arkeologikoan dokumentatu. Aztarna arkeologikoen arabera bi ehorzketa modu nagusi daude: alde batetik, jende arruntaren ehorzketa sinpleak, eta bestalde gizarte maila altuagokoena, hildakoaren baliabide eta ohoreen arabera. Beraz gizon-emakume bikoteen ehorzketaren aztarnarik ez dago (García Huerta, 1995 eta Ruiz & Molinos, 1993).

8. Bergua-k, autore euskoiberista gisa, koherentzia gutxiko jarrera dauka:

"Con la mayor objetividad, he de decir que no comparto la ecuación vasco-iberista tal y como se plantea por sus defensores o sus detractores, lo cual no es óbice para afirmar que:

1º Los ocho dialectos del idioma vascuence son las únicas lenguas que pueden escribirse con epigrafía ibérica de entre todas las lenguas, no sólo de la Península, sino de todo Occidente.

2º Resultan útiles las gramáticas vascas para llegar al conocimiento de la gramática ibérica.

Y,

3º Que he detectado coincidencias apreciables vasco-ibéricas, si bien con vascuence actual sólo, no se pueda entender el ibérico" (Bergua, 1994:29)

Hau da, egileak bere burua ez dauka euskoiberistatzat, baina gutxi gora behera iberiar hitzen % 85a euskararen bitartez ulertzen ditu eta beste % 15, iberieratik gaztelerara mailegu bezala igaro diren hitzen bitartez, portugaldar gramatikarekin konparatuz, eta beste. Dena den kurioa da, autorearentzat, euskara eta iberiera momentu berean eta elkarren alboan egon ziren bi hizkuntza direla, baina iberiera ulertzeko ez duela balio garaikidea izango zen aitzineuskarak.

---

beterik daude: "...estos títulos, veremos que son descriptivos, y resultan temas de literatura, historia, costumbres, y hechos de armas que –debe de ser-, ensalzan a los caudillos del bando perdedor, y.." (Bergua, 1994: 136). Halaber beste aztarna batzuekin ere ezohiko interpretazioak plazaratzen ditu, txanponekin adibidez. Bergua-k uste du txanponen leiendak esaldiak direla, baina txanponek beti produzitutako diru-etxearen izena daramate. Beraz ez dago onartzerik txanponei buruz esaten dituenak: "que estas monedas se utilizaban, como si fueran el Boletín Oficial" (Bergua, 1994: 212) edo "objeto sagrado capaz de evitar la cremación de los vivos" (Bergua, 1994: 213).

Beraz, gutxi garatu eta pentsatutako liburua dirudi. Lanak gainera kutsu ideologiko-politiko nabarmena dauka, behin eta berriro errepikatzen delako, "los indígenas llamaban a su país .SPANE." (Bergua, 1994: 105). Hau da, Bergua-k sortu berri duen euskal irakurketa duen iberiera horretan, kasualitatez .SPANE. hitza agertzen zaio, España hitzaren oihartzunak ote? Beraz signario basikoak emaniko irakurketak fidagarriak ez diren heinean, metodo zientifikorik ez badago, akats linguistiko eta historikoak baditu, anakronismoak, eta abar... zera daukagu, iberiera eta euskararen arteko ustezko harremana J. Bergua-k behintzat ez duela frogatzen.

III.4. Alonso

1. J. Alonso (Valladolid, 1934) euskoiberistarik oparoena da. Erromatar aurreko Penintsula Iberiarrari buruz hainbat obra idatzi ditu. Denetariko ikasketak egin baditu ere (komertzio, historia eta soziologia⁷³), hizkuntzalaritza eta filologia arloko ikasketa akademikorik ez duenez egin, autodidaktatzat har daiteke. Lanbide oso ezberdinak eduki ditu, AEBko marinan, IBMeko kostuen zuzendaria, KODAK S.A.ko giza baliabideen zuzendaria⁷⁴,... Zelangura ere 1970.ean ekonomilari ogibidea utzi zuen "para dedicarse por entero a sus investigaciones históricas y lingüísticas"⁷⁵. Ez dakigu Alonso-k nondik ateratzen duen bizitzeko, autorerik ospetsuenak bakarrik bizi baitira beraien liburuen salmentatik. Salmentetatik bizi diren egileak maiz oso probokatzailak izaten dira liburuen salmentak igotzeko. Agian klabe horretan ulertu beharko litzateke J. Alonso-ren obra.

Alonso-k gai enigmatikoak ditu gogoko, hau da, oraindik guztiz ebatsi gabe dauden gaiak, (agian gaiok publikoarentzat oso erakargarriak izan daitezkeelako, edota ospea lortzeko?). Horren adibide dira hizkuntza ezezagunak deszifratzeko bere saiakerak: iberiera, tartesiera, etruskoa zein minoera; edo gai misterioitsuak argitzeko gogoak: *El secreto de Ronda*, *El país de los mitófagos*,... Gai enigmatikoak lantzen dituzten liburuak idazteaz gain, itxura akademikoagoa duten lanak ere baditu: *Historia de España* (11. tomoa), edo *Historia Universal Ilustrada* (12 tomo), eta beste hainbat generotan ere ibilia da; biografia⁷⁶, elaberri historikoa⁷⁷, historia⁷⁸, saiakerak⁷⁹,... Historia eta linguistikari buruz idatzitako lanak ugariak dira⁸⁰, baina hemen honako lau hauek aztertu ditugu: *El desciframiento de la lengua ibérico-tartésica*, (*Origen, extensión y traducción de los principales textos*), (1996); *Traducción de nuevos textos ibéricos* (1998); A. Arnaiz Villena-rekin batera idatzitako; *El origen de los vascos y otros pueblos mediterraneos*, (1998); eta *Tartesos* (1999) bere laugarren argitalpenean. 1996ko liburua salbu, beste *guztiak Fundación de Estudios Genéticos y Lingüísticos*-en laguntzarekin argitaratu ditu, lehenengo hori aldiz, *Fundación Tartesos* delakoaren bitartez. Aipatutako bi fundazioak erakunde berdinak direla ematen du, hasierakoa Fundación Tartesos

⁷³ Ez dago jakiterik zelan, baina historiako zein soziologiako diplomaturak egin ditu, (Alonso, 1998)

⁷⁴ Alonso-ren liburu bakoitzean egilearen gaineko aurkezpena desberdina da.

⁷⁵ Alonso-ren 1998ko liburuaren azalean

⁷⁶ *Omar Ben Hafsun*.

⁷⁷ *Armengol; La Biblioteca Perdida de Tamestán*,...

⁷⁸ *TARTESOS: tres mil años de Enigma*,...

⁷⁹ *La ciudad de Castillo* edo *Ensayos sobre el origen de los Españoles* (1991), ...

⁸⁰ Denak ez ditugu kontsultatu batzuk ez ditugulako aurkitu eta beste batzuk ez daudelako argitaratuta (ikus dugunez, berak berdin aipatzen ditu argitaratutako edo argitaratu gabeko liburuak, beraz benetan ez dakigu aipatzen dituen guztiak idatzi dituen ala ez).

izango zen, baina agian Arnaiz genetista sartu zenean erakundearen izena aldatu eta egokiagoa zen beste hau jarri zuten: Fundación de Estudios Genéticos y Lingüísticos. Fundazio honek ekimen/proiektu/teoria euskoiberista sutuki defendatzen du eta gai berdinari buruz liburu gehiago argitaratu ditu, esplizituki J. Alonso-renak direla esan gabe: *Desciframiento de la lengua etrusca, Diccionario Vasco-Ibérico-Etrusco- Castellano,...*⁸¹

2. Aipatu ditugun lau liburuetatik 1996ko lanak egitura orekatuena du. Liburuaren lehenengo sei kapituluetan gairako hurbilpena planteatzen da, hau da, iberierak zein euskarak dituzten ustezko hitz komunak agertzen dira eta horri esker, egilea konturatzen da iberiera euskararen bitartez ulertzea eta itzultzea posible dela. Bigarren momentu batean iberierazko zenbait testuren itzulpena egiten du: Liria-ko zeramika batzuk, hilarrietako inskripzioak, Serreta d'Alcoi-ko berunak,... eta hurrengo momentu batean (233. orrialdetik aurrera) tartesierazko testuen itzulpena argitara ematen ditu. Bestalde mundu ez-indoeuropar eta indoeuroparraren arteko bereizketarik ez omen dagoenez, zeltiberiera izenez ezagutzen den hizkuntzaren existentzia ukatu egiten du, eta euskararen bitartez Botorrita-ko brontzea itzultzen du (aurreko euskoiberisten lanak kontutan hartu gabe). Azkenik bere hurrengo lanetan agertzen ez den iberieraren morfologia eta sintaxiari dedikatutako atal bat aurki daiteke.

3. 1998.ean kaleratutako lanean, Alonso-k 1996ean finkatutako ildotik jarraitzen du. Hau da, 1996ean iberiera deszifratzea lortu zuenez gero, bi urte beranduagoko liburuan autoreak testu iberiarren *corpus*aren bilketa eta (bere hiztegiko) euskararekin itzulpena egiten du. Beraz, bost orrialde eskaseko aitzin solasaren ostean, liburu honetan hainbat testuren itzulpena bildu da⁸².

4. Urte berdinean Alonso-k A. Arnaiz Villena-rekin beste liburu bat argitaratzen du. Argitzen ez diren arrazoiak tarteko, Complutense-ko katedraduna den Arnaiz⁸³ Alonso-ren ikerketa lerrora biltzen da. Arnaiz-ekin berarekin Unibertsitate Complutense-ko ospea darama, baita unibertsitateko argitalpen zerbitzua ere. Ikertzaile bien artean Iberiar Penintsulako bi hizkuntza ezezagunak (iberiera eta tartesiera) deszifratzen dituzte, eta Italiako etruskoa zein Kretako A Lineala ere ulergarri bihurtzen dituzte. Azken finean, beraien ustez, laurak sustrai komun batetik datoz, Ipar Afrikako herrietatik. Herriok duela 6.000 bat urte Sahararen lehorte prozesuarekin, iparralderantz migratu zuten. Oso garatuak ziren, afrikar neolitoko iraultzaileak ziren, eta Penintsulak beraiei esker neolitizazioa ezagutu zuen. Baina afrikar herriak penintsulaz haraindi heldu ziren, Europara zabaldu baitziren eta

⁸¹ J. Alonso-k idatzitako beste lan batzuk: (1996): "La génesis sahariana de la revolución neolítica: caracteres lingüísticos y culturales comunes a vascos, iberotartésicos y bereberes", *Inmunología*, 15.3, 95-101; J. Alonso & A. Arnaiz Villena (1997): *Desciframiento del lineal A y estudios genéticos cretenses* (prentsan).

⁸² 1998ko bilduma gerora argitaratuko duen liburu bilduma baten lehen liburukia dirudi: "En este primer tomo he incluido los documentos en base a su extensión, importancia del texto, el protagonismo de los príncipes ibéricos. Se trata pues de noticias referidas a catástrofes, expediciones militares, una guerra civil, siempre con intervención o alusiones a uno de los miembros de esta nobleza indígena prerromana" (Alonso, 1998: 13). Testuen sailkapenerako printze iberiarrak erabiltzea irizpide gisa ez zaigu oso praktikoa iruditzen, logikoago litzateke euskarri edo kronologian oinarritzea testu aukeraketa, bildumaren geroko kontsultak errazteko.

⁸³ Antonio Arnaiz Villena, Unibertsitate Complutense-ko katedraduna da, eta Madrileko Doce de Octubre ospitaleko Inmunologia saileko zuzendaria. Genetikaren ikerkuntzan aritutako 20 urteei esker HLA geneak aurkitu ditu. Gai horiei buruzko 200 bat artikulua idatzi bide ditu.

horrekin batera beraien hizkuntza eta geneak ere. Euskara eta euskaldunak enbor horretatik egun arte iraun dutenak izango lirake, bidean iberiarrak, tartesiarrak, etruskoak, eta minoarrak gelditu ziren. Beraz euskara, iberiera eta beste hizkuntza horiek ulertzeko erabil daiteke. Are gehiago J. Alonso-ren ustez, euskara eta iberiera hizkuntza berberak dira, tartesiera aldiz, beste idazkera sistema batekin idatzitako iberiera.

5. Laugarren liburuak, 1999 urtean kaleratutakoa, ez du ezer berrik eskaintzen, aldaketa bakarra zera da, liburuan tartesiar herriaren historiak lehenetasuna hartzen duela hizkuntzaren aurrean. Ibero-tartesiar atala aurreko lanetan hobeto azaldutako desziframenduaren sintesia da. Lan honen helburu nagusiak hauek dira: Tartesos-en gaineko ikuspegi orokorra ematea, iberiera zein tartesiera hizkuntza berberak direla frogatzea, eta azkenik Tartesos hiria Asta Regia aztarnategian kokatzea.

6. J. Alonso-k aipatutako lau liburuetan iberiar hizkuntzaren fonetika, gramatika zein sintaxi ezaugarri nagusienak ez ditu gehiegi aipatzen iberierak ez dituelakoan: "...los escribas antiguos redactaba sus textos sin tener en cuenta diptongos o reglas gramaticales" (Alonso, 1998: 15). Bestalde egilearen ustez, iberieraz dauden testuak, testu metrikoak omen dira, erritmo fonetiko bat dutelako, eta berau ez hausteko eskribauek askotan bokalak desagertarazten zituztela dio: "...utiliza ritmos fonéticos para producir efectos semejantes a nuestra métrica eliminando algunos signos o enmascarándolos con el uso de letras solo consonánticas" (Alonso, 1998: 15). Horri esker autoreak bere buruari testuan falta dena berreraikitzeo eskumena ematen dio. Bere itzulpenen interpretazioa ere bere esku gelditzen da: "... los contenidos se hacen a veces oscuros para los lectores no especializados (...) además de la traducción literal, he añadido mi personal interpretación de los sucesos que están relatando" (Alonso, 1998: 16). Baina egia esan bere itzulpenak ulergaitzak dira bai euskararen aldetik baita erdaratik ere.

"Transcripción fonética: GENDIS-KUE: LOU-GANIKO-UIR-IAS-KUM

Revisión vasca: GANDIK-KAI-LOI-GANEKO-UER-IAS-KUM

Lectura castellana: "Desde allí a los muelles légamo por encima del arroyo de Contrebia" (Alonso, 1999: 41)

Alonso-k adibidean proposatutako euskal esaldi telegrafikoa, inongo euskaldunek ezin uler dezake, egin duen delako euskal berrikuspena euskara ez delako (adibidez euskaraz *-gandik* deklinabide atzizkia esaldi hasieran ezin ager daiteke). Hemen jasotako testu adibidea 1992.ean *Contrebia Belaiscan* aurkitutako brontzearen esaldi bat da, beraz esaldia zeltiberieraz dago, eta gainera bi elementu zelta argi ditu: alde batetik, *-KUE* konjugazio kopulatiboa, eta bestalde, *UIR* indoeuropar hitza, *gizona* esan nahi duena. Hemen jasotako adibide hau ez da akatsez aurkitu dugun bakarra, liburu guztietan antzekoak topatu baititugu⁸⁴. Arazoaren muina egileak darabilen analisi sisteman kokatzen da. Alonso-k iberieraz dauden testuen hitzen banaketa euskarazko hitzen arabera egiten du, euskara jakin gabe eta ohartu gabe euskarak beste hizkuntzen moduan, ez dituela soilik euskal hitz jatorrak, maileguak ere badituela, latinetik eta erromantzetik batez ere (ikus

⁸⁴ Zentzugabeko etimologiak ere topatu ditugu: *Tartesos* adib, "TARTE-ESTU" da, hau da, "entre los brazos del río"(Alonso, 1999: 76), edo "los "bastetanos" que residían en el área tartésica son únicamente una denominación genérica del lugar donde viven: "los bosques", (Alonso, 1999: 77).

Mitxelenaren lanak adibidez). Hala 1998ko liburuan dagoen hiztegiaren orrialde bakoitzean, iberiarren garaian existitzen ez ziren hainbat euskal hitz daude, adib. *abade, abere, bake, basea, bataioa, bortitz, boza, deitu, done, diru, garesti*⁸⁵... baita latinaren eraginez –*tu* bukaera duten aditzak ere: *gogatu, bizitu, otoitu, dolutu, bihurtu*,... Hiztegi honetan gainera ustezko euskal hitzak sarri gaizki aipatuak edo gaizki iruzkinduta daude, adib. *letz* euskarazko lege omen da, (bidenabar euskal *lege* hitza latinezko *lexetik* dator).

Egileak metodo bat darabilela uste duen arren, aitortzen du horrekin ezin duela dena argitu⁸⁶, baina bere siniste sakonei esker aurrera darraiela ("con un único bagaje seguro: mi confianza en la identidad entre lo ibérico y lo vasco"⁸⁷). Alonso-rena ezin esan daiteke metodoa denik, metodo horrek beti emaitza berdina duelako: iberiera euskararen bitartez ulertu eta itzul daitekeela. Ez du ardura iberiera eta gaur eguneko euskararen artean 2.500 urteko tarte igarotzea, tarte horretan euskara ez baita aldatu ("la fosilización del habla euskera, que apenas ha evolucionado en veinte siglos"). Baldin iberiera berdina euskara bada, egileak agian emaitza hobek lortuko zituen iberieraz dauden testuak Mitxelenak berreraikitako protoeuskara edota Akitanian dokumentatutako aitzineuskararen argitan itzuli izan balitu. Ez badu egin segur aski honako bi arrazoietako batengatik (edo biengatik) izango zen: alde batetik ez duelako aitzineuskara horren berri edo berau ikertu duten adituen berri (adib. Mitxelena, Gorrotxategi, eta abarren berri), edo/eta bestetik, aitzineuskara horren argitan ez dagoelako iberiera ulertzeko modurik eta gaur eguneko euskarak aukera gehiago ematen dituelako iberieraz dauden testuak ulertzeko eta itzultzeko.

Hizkuntza eta metodoaren gaiak alde batera utzita, Alonso-ren itzulpen guztiek bi ezaugarri komun dituzte. Lehena: Itzulpenetan ez da pertsona izenik agertzen. Bigarrena: bere itzulpenak esoterikoak⁸⁸ direla. Testuok ezagutzen dugun mediterraniar arroko beste inongo inskripzioetan agertutakoekin ez dute zer ikusirik, horietan gai publikoak, legediak edo gai pertsonalagoak (hildakoaren izena, botoak,...) agertzen direlako. Hau da, helburu erabat zehatz eta lurtarrak dituzten inskripzio eta dokumentuak dira, esaterako ohorea erakustea, oroimena gordetzea... eta ez dira bat ere mistiko edo esoterikoak. Alonso-ren lanek berriz errealitate guztiz desberdina islatzen dute, horregatik dio tartesieraz idatzitako testuak humore beltza dutela eta iberierazko hilarriak aldiz "impregnadas de emoción y poesía, que preludían la gestación de la sensibilidad andaluza" (Alonso, 1996: 338).

⁸⁵ Hemen Segura & Etxebarria (1996) jarraitu dugu.

⁸⁶ Honelaxe dio: "usando un método singular pretendía observar el comportamiento de los elementos gramaticales ibero-tartésicos", (Alonso, 1996: 328)

⁸⁷ Hona hemen aipatutako esaldiaren testu osoa: "... no siempre se cuenta con la certeza de identificar realmente el término exacto. Debo no obstante añadir, desde la experiencia de varios años traduciendo textos, que la práctica te proporciona una creciente seguridad que acaba por resolver el inconveniente. Aisladas así un grupito de palabras, procedía traducirlas desde el euskera, comprobando si la equivalencia poseía algún tipo de significado. Eran los primeros pasos hacia el gran misterio filológico de la Península Ibérica con un único bagaje seguro: mi confianza en la identidad entre lo ibérico y lo vasco" (Alonso, 1999: 152)

⁸⁸ Adib. Tartesierazko Amexialeko inskripzioaren itzulpena: "voz de este lugar de pobredumbre, siembra de muchedumbre otorga: buena voluntad en este lugar por parte del abismo" (Alonso, 1996: 269-270)

Beraz, metodorik ez darabilelako, iberieraren gramatika eta sintaxiari buruz ezin esan dezakeela ezer (itzultzeko gai den arren) eta atal honetan aipatu ditugun beste zenbait akatsengatik Alonso-ren iberiera euskararen bitartez ulertzeko saiakera ez zaigu proposamen sinesgarria iruditzen. Halaber etruskoa eta minoeraren deszifratzea are sinestezinagoa egiten zaigu, berriro ere erabilitako metodoa, iturri, eta beste, iberiera-euskararekin erabiltzen dituen berberak direlako.

7. Ikuspegi historikotik Alonso-ren proposamenak adituen artean ez du oihartzunik, egun ditugun datuen argitan ez baita sinesgarria.

Hasteko, aztarna arkeologikoen arabera neolitizazioa mediterraniar arroko herrialdeetara (adib. Grezia edo Italiara), Ekialde Hurbiletik etorri zen, eta ez klimaren lehorteak eragindako ipar Afrikako herrien migrazioengatik.

Bigarren, indoeuropar herrien agerpen historikoa Iberiar Penintsulan onartzea, baina hizkuntz fenomenoak ukatzeak (lusitaniera eta zeltiberieraren kasuan batez ere) ez dio logikari jarraitzen. Alonso-k, agian arrazoi ideologikoak tarteko, indoeuroparrak elementu alienigenatzat ditu, iberiar herri baketsu, aberats eta orekatuen aurrean. Hau da, badaude indigena batzuk (iberiarrak eta tartesiarrak), jatorriz atzeritarrak, afrikarrak, baina onak, eta bestalde zeltak leudeke, "depredadores" delakoak (Alonso, 1999: 25). Dena den nola izan daitezke *onak* tartesiarrak baldin eta bere antolamendu aristokratikoa jaurgo erakoa bada (Alonso, 1999: 114), eta lurraldearen ustiaketa basatia egiten badute?

Hirugarren, Alonso-ren planteamendu historikoak sinpleegiak dira. Esate baterako kartagotarrak Iberiar Penintsulara etortzean etxeak eraikitzeke orduan zera gertatu omen zitzaien:

"...Andalucía, con un régimen de vientos levantinos que causan un gran malestar en las personas. Yo imagino que sus moradas imitaron pronto los hábitos de los vecinos gaditanos: casas de varios pisos, amplias terrazas donde tomar el fresco y exteriores de las fachadas blanqueadas con cal" (Alonso, 1999: 82).

Bestalde autoreak arkeologiaren izenean, kultura materialaren elementu luxuzkoenak ikuspegi erabat positibista eta tipologistatik aztertzen ditu. Bere helburua, espainiar iragana aberatsa eta loriatsua agertaraztea dela uste dugu. Izan ere, Alonso-k XX. mende bukaeran, arkeologiaren ikuspegi winckelmaniarra du, XVIII-XIXko azalpen moldekoa, bere lanaren helburuak betetzeko egokiena dena.

8. Alonso-ri iberieraz, tartesieraz, etruskoz eta minoeraz dauden inskripzioetan ATIN edo ATEAN hitza agertzen zaio behin eta berriro. Noski horrek euskarara zera ematen du, "El nombre de esta religión, "la puerta", se recibía de la palabra "ATEAN" (vasco) = "en la puerta" sinónimo también de tumba o sepultura" (Alonso, 1999: 198). Gainera erlijio honen ustezko kontzeptu batzuk kristau erlijioarekin bat datoz⁸⁹. Alonso-k herri desberdinek duten erlijio antzekotasuna honela azaltzen du: erlijioa Saharako herrien iparralderako migrazioaren ostean, Iberiar Penintsula, Italia eta Greziar irletara heldu eta gorpuztu zen. Hola Grezia

---

⁸⁹ "La religión de la "puerta" poseía varios dogmas entre los que merecen un análisis el concepto de "pecado", de "arrepentimiento", la "confesión", el "perdón", el "juicio", el "fuego eterno", la "resurrección" (Alonso, 1999: 199)

Klasikoko panteoiak iberiarrarekin antzekotasunak ditu, greziarrek minoarrengandik bereganatu zutelako. Adib. "Atenea, luego diosa protectora y epónima de Atenas, es nada más y nada menos que "ATEAN" (vasco) = "en la puerta" símbolo de la "diosa infernal" (Alonso, 1999: 203); Zeus-Zen (eusk) "difuntos"; Caronte- KAR+IUNTE (eusk) "señor de las llamas", Apolo- PUIAN (eusk.) "en la resurrección"; Vulcano-BELTZ-GUNE (eusk) "lugar de oscuridad",... Argi badago ere greziar jainko-jainkosa batzuk minoarrek zituztenak zirela (B Lineal idazkeran dokumentatzen direlako -bi idazkera linealetatik oraingoz deszifratuta dagoen bakarra-), beste guztiak asmakizuna dirudi.

Laburbiltzeko, Alonso-ren lanak akats linguistikoak eta azterketa metodologia desegokiak, interpretazio eta ondorio erabat fiktizioak eragiten ditu.

9. Alonso eta, Complutense-ko katedraduna den, Arnaiz-en elkarlana (1998) jokaldi bikaina izan da, ale ugari saltzeaz gain, eta liburuak oihartzun handia lortzeaz gain -irizpide kritiko gabeko egunkarietan-, tesi euskoiberista garai "modernoetara" moldatzeko saiakeratzat har daiteke. Euskoiberismoaren eguneratze horren ondorioz, iberiera berdin euskara binomioak, trinitate itxura hartu du: iberiera-tartesiera berdin euskara berdin geneak (HLA haplotipoak). Arnaiz-en proposamena laburki esanda zera da, hizkuntzen arteko harremana geneetan ere islatzen dela. Baina hizkuntza berdin kultura materiala ekuazioa gutxitan gauzatu daitekeen heinean, hizkuntza bat berdin ezaugarri genetiko zehatz batzuk ekuazio sinpleegia dirudi, harreman zuzenik ez duten unitate desberdin bi direlako.

Garai zientifista hauetan, non zientzia eta teknologiak hein batez erlijioa ordezkatu duten, lehengo abadeak oraingo zientifikoak diren, eta lehengo egia biblikoak gaurko egia zientifikoak diren, zientzia, erlijioa baino objektiboagoa dela uste da, zenbakiak eta hizkuntza zein terminologia zehatza (eta kriptikoa) erabiltzen dituelako⁹⁰. Alonso-k eta Arnaiz-ek euskoiberismoa lerro zientifista horretara hurbiltzea lortu dute. Hain zuzen ere euskoiberismoa frogatzeko inoizko azalpenik ulertezinenak erabili direnean, teoria honek komunikabideetan inoizko oihartzunik handiena izan du⁹¹.

Sims-Williams-ek (1998) bere lanean adibide desberdinak baliatuz genetika eta linguistikaren arteko elkarrekotasuna oraindik ez dagoela frogatuta erakusten du. Genetikan aurrerapenak egon diren arren, hizkuntza jakin bateko etnia, gene eta hizkuntzaren arteko koerlazio erregularrak aurkitzea oraindik ez baita lortu. Gainera azkenaldian genetistek hizkuntza eta geneen arteko harremana aztertzeke, fidagarritasun gutxiko lanetara jo dute, munduko hizkuntzen arteko genealogia fantasiosoenak proposatu dituztenengana (adib. Ruhlen-engana), eta horrek ikerketen emaitzak baldintzatu ditu. Genetistek ohartu behar dute iraganaren ikuskera matematikoak (gene 1 = hizkuntza 1) ikuspegi historikotik erabat

⁹⁰ Sokal-ek 1998. urtean ariketa intelektual interesgarria egin zuen, gezurrezko baina itxura zientifikoa zuen artikulua ulertezina argitaratuz prestigiozko aldizkari batean. Gertaera horren gaineko hausnarketa Sokal eta Bricmont-ek liburua batean bildu zuten: *Imposturas intelectuales*, Paidós, Bartzelona, 1999.

⁹¹ "Utilizar los genes HLA es tan potente como utilizar una mezcla de otros muchos genes, como los de los grupos sanguíneos. Muchas veces se mezclan los potentes genes HLA con otros, como por ejemplo: A, B, O y Rh. Nuestra opinión es que el utilizar los genes HLA conjuntamente con otros tienen menos variabilidad (...) es quitar fuerza discriminatoria a los genes HLA" (Arnaiz eta Alonso, 1998: 34)

gaitzesgarriak direla, herrien arteko hartu-emanak beti egon direlako (globalizazio garaikidearen aurretik ere), eta iragana uste baino konplexuagoa delako.

11. Alonso-ren liburuek karga ideologiko nabarmena dute, baina zehazki ez dago esaterik zergatik den hori. Ez dirudi inolako proiektu politikorik zilegitzeko helburua duenik. Hala ere egileak erakunde publiko baten babesarekin du (*Dirección General de Investigación de la Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid*)⁹². Antza denez aipatutako Madrileko erakunde publiko horrek dirua badauka, ekarpen zientifiko eskaseko liburuak eta proiektuak diru laguntzekin sustatzeko: "Mi más sincero agradecimiento a la Dirección General de Investigación de la Comunidad de Madrid por su ayuda en la financiación de este libro, parte del proyecto 06-0070-1997" (Alonso, 1998: 3)

Bestalde Madrileko egunkari edo kazetari partidistek honelako liburuak aitzakiatzat erabiltzen dituzte helburu politiko argiekin: "Los euskaldunes serían, según esta teoría -apuntada por investigaciones genéticas- los más "moros" de los españoles" (*El Mundo*, 1996ko Urriak 20). *El Mundo* egunkaria, kazeta lerro honen ordezkari garrantzitsuena da. Bere erasoak ez doaz euskal nazionalismoaren kontra, oro har Euskal Herriaren berezitasun kulturalaren kontra baizik.

Edozein kasutan, gure ustez, antzinako Iberiar Penintsularen egoera ezagutzeak ez du zertan ondorio politikorik eduki behar egungo euskaldunen egoerari edo eskubideei begira. J. Azurmendik berak zera dio:

"Euskara iberoen hizkuntza izan balitz ere, zientziarentzat datu interesgarri bat da, baina politikoki ez da datua. Zeren absurdua litzateke nazio arazoak eta kontzientziak aldatuz joatea, segun eta ze artxibategitan paper bat ateratzen duten, edo ez dakit zer aztarnategitan hezur batzuk aurkitzen dituzten. Politika horrela ulertzen duen filosofia, filosofiarik txarrena da"⁹³

IV. Erromatar aurreko iberiar penintsula

Euskoiberisten lanak ez dira ezta urrundik ere antzinaroko Iberiar Penintsularen errealtatera hurbiltzen eta horregatik lan honi atal hau gehitzea beharrezkoa iruditu zaigu. Egundak dauden frogak materialen arabera:

1. Euskara ez zen Iberiar Penintsulan hitz egiten zen hizkuntza bakarra, Estrabon-ek berak iberiar idazkera erabiltzen zuten guztiak iberiarrak ez zirela esaten zuen (*Geografía*, III, 1, 6).

Pentsatzekoa da epigrafikoki dokumentatuta dauden dozena erdi hizkuntza baino gehiago egongo zirela penintsulan garai horretan, baina arrazoi

---

⁹² "Agradecemos a las personas que han colaborado en los estudios aquí presentados, concretamente a la Dirección General de Investigación de la Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid; a Fernando Uceda, que ha confeccionado delante del computador el manuscrito, y, finalmente, a la tenaz lucha del pueblo vasco por la preservación de su identidad y su cultura a través de los tiempos, que ha permitido la realización de las investigaciones y conclusiones que aquí se resumen" (Arnaiz eta Alonso, 1998: X)

⁹³ *Euskaldunon Egunkaria*, 1996ko Otsailak 4-ean Joxe Azurmendiri eginiko elkarrizketa batetik aterata.

sozio-linguistikoengatik, bakar batzuen aztarnak soilik geratu direla. Erromatarrak heldu aurretik prestigiozko hizkuntza iberiera izango zen, tradizio idatzi garrantzitsua zuelako (hiru idazkera ezberdinetan baitago dokumentatuta). Bestalde De Hoz-i jarraituz iberiar onomastika prestigiozkoa izango zen: "la onomástica ibérica ha sido una onomástica de prestigio que se ha extendido fuera de sus límites lingüísticos propios" (De Hoz, 1995: 279). Iberieraren prestigio honek garai berean existitu ziren beste hizkuntza batzuk mutu utzi ditu (maila idatzian) eta aldi berean gu gortu gaitu.

Hizkuntzalari guztiek erromatar aurreko garairako bi zonalde linguistiko bereizten dituzte, bata ez-indoeuroparra, Iberiar Penintsularen hego eta ekialdean, eta bestea indoeuroparra, penintsularen iparralde eta mendebaldetik hedatzen dena. Zonalde hauek esanahi berdina duten bi elementu toponimikoek bereizten dituzte, *ili-*, *ilu-*, *iltir-*, *iltu* (iberiera, hots, ez-indoeuroparra) eta *-briga* (zelta, hots, indoeuroparra) alegia, eta guztiek *oppidum* edo hiriak adierazten dituzte. Ez dira zonalde homogeneousak, eta beraien barnean zenbait hizkuntza ezberdin hitz egingo ziren, adibidez zonalde indoeuroparrean dokumentatuta dauden bi mintzaira nagusiak zeltiberiera⁹⁴ eta lusitaniera dira. Biak indoeuroparrak badira ere, ez dago argi lusitaniera hizkuntza zeltikoa den edo zeltatik banatutako adar independentea (De Hoz, 1993).

Bestalde penintsularen hegomendebaldean badago normalean tartesiera bezala definitu den hizkuntza, ondoegi ezagutzen ez dena, idazkera semisilabikoa oraindik ez delako erabat ezagutzen, baina hizkuntzalariak beste hizkuntza indoeuropar bat dela kontsideratzeko joera dute, nahiz eta hori ere oraindik argitzeke dagoen. Correa-k, hegomendebaldeko epigrafia gehien ikertu duenak, hizkuntza ez-indoeuroparra dela dio, indoeuropar mailegu ugari dituen (1996: 73).

Zonalde ez indoeuroparrari dagokionez, hizkuntzarik garrantzitsuena duda gabe iberiera da, hiru idazkeretan aurkitzen dena: signario indigenaz, gutxiagotan greziarrez eta latindarrez. Iberiar signarioa zeltiberiarrek beraien hizkuntzara moldatu zuten, horregatik hasieran epigrafia indigena guztia iberierazko zela uste zen, adibidez Hübner-ek berak (*MLI*, 1893). Mende erdi beranduago Gomez Moreno-k egindako iberiar signarioaren desziframenduaz geroztik, penintsularen ustezko iberiar batasun kulturala ezinezkoa zela argi gelditu zen. Azkenaldian, Gorrotxategi-ren arabera, De Hoz-ek zera proposatu omen du,

"Javier de Hoz ha expuesto recientemente en varios trabajos la sugerente idea de que la lengua ibérica no sería lengua patrimonial en todo el dominio epigráfico ibérico, sino solamente de una parte del mismo, en concreto en la zona alicantino-levantina. En las otras regiones, entre las que habría que contar con amplias zonas de Cataluña y sur de Francia, sería utilizada como lengua vehicular por parte de comerciantes ibéricos o por indígenas de otras lenguas para la producción de todos esos textos relacionados con la actividad comercial (plomos, marcas de propiedad, etc.)..." (Gorrochategui, 1995: 191)

2. Euskara erromatar aurreko hizkuntza da, are indoeuropar aurrekoa, baina aztarnarik zaharrenak Akitania inguruko latindar inskripzioetan agertzen den stock onomastikoan dokumentatzen dira. Distortsioak distortsio, inskripzioetako multzo onomastikoaren izaera hain da berezkoa eta berezia, -euskal etimologia jatorrak eta

⁹⁴ Zeltiberieraren ezaugarri linguistikoetarako jo: Villar (1996: 494-498) edo Gorrotxategiren lanetara (1994).

sistema fonetikoa berezia⁹⁵-, akitaniera egungo euskararen arbasotzat hartzen baiten. Garona eta Pirinioen artean hitz egingo zen. Akitaniera barne berreraiketaren bidez Mitxelenak ikertutako aitzineuskararekin⁹⁶ pareka daiteke (hizkuntza bera litzateke). Aitzineuskara hau, Akitanian erabiltzeaz gain, Pirinioen hegoaldean ere hedatuko zen Autrigoiaren, Barduliarren, Karistiarren eta Baskoien lurraldean. Hala ere, aitzineuskara momentu batean iberieraren⁹⁷ garaikidea eta leku askotan auzokidea izan bazen ere, ez du balio iberierazko inskripzioak ulertzeko.

Euskoiberistentzat iberiera eta euskara hizkuntza berdinak dira, baina akitanierarik edo aitzineuskararik ez dute erabiltzen iberiera ikertzen dutenean. Ez dakigu horren arrazoia den ez dutelako akitaniera ezagutzen edota ezagututa ere ez duten aipatzen ondo ez datorkielako.

Noski akitaniera eta iberieraren artean ukalezinezkoak diren parekotasun batzuk daude, baina kointzidentziak, antzekotasunak edo maileguak diren zehaztea garrantzitsua litzateke. Izan ere, akitanierak iberierazko elementuak edukitzea logikoa litzateke (eta alderantziz ere), hizkuntza biziak izan zirelako. Egungo euskara ere (edo beste edozein hizkuntza bizi), ez da garbia, aitzitik berezkoak ez dituen elementu kanpotarrak barneratu ditu. Euskarak latinetik eta erromantzetik hainbat mailegu hartu zituen familia bereko hizkuntzak izan ez arren, eta ingelesak frantses hitz asko, eta akitanierak izen hibridoak ditu, ez bakarrik iberieraren eraginez -adib. *Ennebox* eta beste- baita galierarekiko harremanaren ondorioz -adib. *Dunohorigis*⁹⁸. Beraz, akitaniera eta iberieraren arteko berdintasunak zeren ondorio diren ikertu beharko litzateke, adib. auzokide izatearen ondorioz, famili hizkuntza edo enbor berdinetik etortzeagatik, Oroz-en substratu teoriarengatik,...

Euskara eta iberierak sistema fonologikoan antzekotasunak dituzten arren, desberdintasunak ere hortxe daude bai arlo horretan (adib. iberieraren aspirazio gabezia), baita egitura gramatikalari dagokionez ere. Beraz, gaur gaurkoz akitaniera eta iberiera hizkuntza ezberdin bi zirela argi dago. Dena den akitanierak eta iberierak zer nolako harremana zuten, edo ez zuten, hori oraindik ez dago esaterik, eta gerora begira ez du ematen jakiteko aukera handirik egongo denik (testu -elebidun- berriak agertu ezean bederen).

3. Ebrotik iparraldera eta Garonatik hegoalderantz, Pirinioak tarteko, nortasun linguistiko eta kultural berezia edo berezkoa nabari da.

---

⁹⁵ Akitanieraren sistema fonetikoa (bost bokal eta kontsonante mailan H-aren maiztasuna) akitanieraren ezaugarri propioetatik har daiteke. Bestalde akitanieran honelako talde batzuk oso arruntak dira, -rh-, -nh- eta -lh-, *muta cum liquida* oso gutxi dago, ziztukariaren agerpen berezia, sarritan X-arekin batera, hitz hasieran R-aren gabezia, P zein M-aren agerpen eskasa /b/ edo /n/-aren alofono bezala ez bada, eta kontsonanteen geminazio, (ikus Michelena, 1985 eta Gorrochategui, 1984)

⁹⁶ Aitzineuskararen ezaugarri fonetikoak berreraiketaren bidez hauek lirateke: hiru irekidura gradu eta bost bokaletan oinarritutako sistema, kantitate ezberdintasunik ez dago; semikontsonanteak badaude /j/ eta /w/ baina aurreko bokalen eratorri bezala; /m/-rik ez; hitz hasieran sekula ez /r/-rik; bi ziztukari bereizten dira; /p/-rik ez dago; kontsonante *fortes* eta *lenes* bereizten dira... (ikus Michelena, 1976 eta Gorrochategui & Lakarra, 1996: 108)

⁹⁷ Iberieraren fonetika eta fonologia: bost bokal kantitate ezberdintasunik gabe, semibokalak aurkitzea oso zaila da, /m/ gutxitan agertzen da eta sarritan /n/-ren bariantea da, bi ziztukari [s] eta [s], bi dardakari [r] eta [r], /p/-rik ez du ematen dagoenik, *muta cum liquida* gutxi dago,... (ikus Velaza, 1996 eta Quintanilla, 1998)

⁹⁸ Beste hizkuntzen eragina akitanieraren gainean sakonago landuta dakar Gorrotxategik, 1985 eta 1987-ko lanetan

3.1. Hizkuntzalaritza arloan, inskripzioak dira informazio linguistiko gehien ematen dutenak. Akitaniera, zuzenean dokumentaturik ez badago ere, garai inperialeko latindar inskripzioetan (ohorezkoak, botozkoak, hiletakoak,...), hau da, erromatar horizonte kulturalaren barnean agertutako onomastikan (antroponimia, teonimia eta toponimia), dokumentatuta dago.

"Aparte del incuestionable interés cultural e histórico que encierran estas inscripciones (...) poseen en nuestro caso un primordial interés lingüístico: nos muestran una abundante cantidad de nombres propios tanto de personas (difuntos, dedicantes de lápidas) como de divinidades objeto de veneración, que por su precisa y definida distribución geográfica, por su originalidad y diferencia con respecto a nombres propios de zonas vecinas del norte y del este y por su empleo coherente de raíces y sufijos en su formación constituyen un conjunto homogéneo que debemos considerar como reflejo externo de la lengua que se hablaba o había hablado como mínimo en el área de distribución de estos nombres" (Gorrochategui, 1984:52)

Halaber Gorrotxategiren lanak zehatz ezarritako akitaniar stock onomastikoa (1984), Hego Euskal Herrian aurkitutako zenbait izenekin bat dator, hala nola, *Abisunhari, Dusanharis, Edsuri, Naru[/]jeni, Narhungesi, Serhuhoris, Ummesahar, eta Jaihar* pertsona izenak, eta *Errensae, Larrahi, Losae, Loxae* eta *Selatse* jainko-jainkosa izenak.

Bestalde badaude ere jatorriz iberierazko izenak direnak baina euskal-akitaniar erara ahozkatzen diren bi adibide oso argi, *Or[du]netsi* eta *Urchatetelli*⁹⁹.

Beraz, antzinaroan K.a. I mendetik erromatar inperioaren bukaera arte Pirinioen alde bietan Bizkaitik Garonara arte eta Ebro zein Aran bailara arte hitz egingo zen euskal-akitaniar hizkuntza dokumentatuta dago. Mugetan lehiakide boteretsuak zituen, mendebaldetik iberiera eta Ebrotik zeltiberiera. Euskal-akitaniar eremu barruan ere baziren zeltar elementuak, Ultzama eta Deba toponimoak horren adibide dira.

3.2. Iturri klasikoak ere, euskal lurraldearen berezitasunetaz mintzo dira. Julio Cesar-ek berak Akitaniako biztanleak galiarrendandik bereiztu zituen, hizkuntza, lege eta erakunde politikoak galiarrendandik ezberdintzen zirela argudiatuz. Estrabon-ek bi Galiak bereizten ditu, batetik galiarrena eta bestetik Garona eta Pirinioen arteko lurraldean bizi diren hogeit hamar herri akitaniarrena. Gainera akitaniarrak iberiarren antza handiagoa omen zuten, galiarrena baino.

3.3. Arkeologiaren ikuspegitik garaiko kultura materialaren ezaugarriak honakoak dira: diru etxeak txanpon mota berezia jotzen zuten, Villaronga-k *tipo de cabeza vascona* bezala definitu duena (1993), baina jada urte batzuk arinago Untermann-ek *estilo vascón-tzat* hartu zuena. Txaponek ile oso kirrutsua duten gizon buruak dituzte, perfil oso irtenaz. Oso talde homogenea osatzen dute tipo honetako txaponek, pisuz ere oso antzekoak dira. Izkribaturik duten diru etxearen izena,

---

⁹⁹ "Se aprecian rasgos fonéticos típicamente vasco-aquitanos, como la adopción de la sibilante final ibérica *-nes* como africada, la aspiración del elemento ibérico *urka-* y la reduplicación de la líquida en final de tema *-tetel-*, que nos permite hablar de la existencia de un ibérico *in bocca vascona*" (Gorrochategui, 1995: 229)

batzuen behintzat, oraindik ez dago jakiterik zein hizkuntzari dagokion, hala nola, zonalde baskoian aurkitutako *Arsaos*, *OICairum*, *Arsakos*, *Tirsos*, *Sesars* eta *Uyambate*, *Turiasu*, *Kuelikos*, eta zeltiberiar zonaldeko *Arekorata* eta *Kalakorikos*. Txaponetan aztarna zeltiberiarrak nabari dira batetik (adib. *barskunes*-ek *-nes* bukaera aski ezaguna den zeltiberierar atzizkia du, eta seguraski *braskunes* izango zen irakurketarik egokiena Untermann-en arabera), eta bestalde *br-* taldeak indoeuropar izen baten aurrean gaudela adierazten du.

Arangurenen (Nafarroa) aurkitutako eta gaizki kontserbatutako brontzeko pieza batean, letra batzuk daude, zein hizkuntzari dagozkion ez dakiguna. Batetik badirudi iberiarra dela, baina euskarria bera (brontzea izateak -eta ez beruna-) eta grabazio teknika (zeltiberiar itxurakoa izateak), kultura elementuen nahasketa bat adierazten du.

Andelosen (Nafarroa), Mezquiriz-ek burutako indusketetan, K.a. II-I mendeetako iberierazko inskripzio musibo bat (mosaikoan egina) aurkitu zen. Testuak ("likine:abuloraune:ekien:bilbiliars")¹⁰⁰ Caminreal-en (Teruel) aurkitu den beste testu baten ("likinete:ekiar:usekerteku")¹⁰¹ taxutze teknikoarekin antz handia du. Zenbait autorek, testuotako *ekien* eta *ekiar* formak *egin* euskal aditzarekin parekatu dituzte (Gorrochategui, 1995: 195), gogoratu jada P. Beltran-ek bere sasoian proposamen hori egin zuela.

Vianan (Nafarroa) aurkitutako lau abegikortasun teserek zeltiberiarrak inguruan zebiltzala frogatzen dute.

4. Beraz, lurralde baskoian aurkitutako aztarna kultural eta hizkuntzazkoak lurraldearen izaera mistoa iradokitzen dute, hau da, F. Beltran eta Velaza-k (1993) deitu duten *trifinium* kulturala. Batetik iberiar zein zeltiberiar hizkuntza arrastoak daude. Baina bestalde euskal substratu bat, erabat agerian ez dagoena, baina susma daitekeena (adib. *-rs-* sekuentziaren ugaritasuna Nafarroan aurkitutako txanponetan, akitanieran ere ohikoa dena, eta abar).

Pentsatzekoa da euskarak ez zuela iberierak edo zeltiberierak besteko prestigioa idatzira jasotzeko baina horrek ez du esan nahi hego Euskal Herriko lurraldean, iparraldean hala zenean, (aitzin) euskararik ez zela.

Gaur egun arte kontserbatu diren material eta aztarna kulturalak oro har eliteei dagozkie, adib. Andeloseko mosaikoa. Erromatarren etorrera baino lehen, botere hizkuntza maila politikoan zein ekonomikoan, zeltiberiera eta iberiera zirenez, logikoa da bertako eliteak akulturazio edota elebitasun egoera bizitzea eta horregatik geratu diren aztarna kulturalak hori islatzea.

Bestalde ez dago esaterik elebitasuna eliteei bakarrik zegokien fenomenoa zenik, Euskal Herriaren muga kidetasunak (zeltiberiar, iberiar eta galiar herrieekin), nabarmenki eragingo zuelako populazio osoan oro har. Hala ere momentu guztietan zonalde mugatu bati buruz ari gara, hau da, Ebroren iparraldez, eta ez Iberiar Penintsularen lurralde osoan mintzo zen hizkuntzari buruz.

¹⁰⁰ (ikus, Gorrochategui, 1995:194)

¹⁰¹ (ikus, Gorrochategui, 1995:195).

V. Laburbilpena

Artikulu honetan XVI. mendetik euskara ahaidetzeko saiakera ugarien berri eman da, arreta berezia jarriz teoria euskoiberistatik hurbil dauden lau autore garaikideren obren azterketan: Zamanillo, Bergua, Roman del Cerro eta Alonso. Saiakerak-saiakera beldurrik gabe baieztatu daiteke, inork ez duela euskara ezein iberiar hizkuntzarekin ahaidetzea lortu. Ikerketa akademikoak euskarari edozein ahaidetasun harreman ukatzen dioten bitartean (akitanieraren ahaidetasuna salbu), aztertutako lau egile euskoiberistak euskara iberiera dela diote.

Aztertutako egile eta obra euskoiberistak esparru akademikotik -unibertsitatetik edo goi mailako ikerketa zentroetatik- erabat kanpo kokatzen dira, inongo erakunde publikotatik kanpo, Alonso salbuespena izanik. Alonso Arnaiz-ekin elkartu zenetik *Fundación Tartesos*, *Fundación de Estudios Genéticos y Lingüísticos* bihurtu zen, Madrileko Ikerketa Kontseilaritzak dirulaguntzak ematen dizkio eta Madrileko Unibertsitate Complutense-aren ospea bereganatu du.

Euskoiberistek komunitate zientifikoan ez dute inolako oihartzunik, aipatutako auziaren inguruan ez dutelako inolako ekarpen zientifikorik egin. Hala ere Roman del Cerro eta Alonso salbuespen dira, biek egunkarietan beraien ikerkuntza eta ondorioen dibulgazioa egiteko aukera izan baitute. Hori dela-eta, eta ez obren ekarpen zientifikoarengatik, arloko adituek plazara irten behar izan dute, liburuon gabeziak eta akatsak azaleratzeko.

Kuriosoa bada ere, euskoiberistek ez dirudi elkarren berririk dutenik. Gertaera hau azaltzeko bi arrazoi posible egon litezke: alde batetik, gerta liteke benetan elkar ez ezagutzea, gaiaren inguruko bibliografia ez duten heinean, edota bestalde, iberiera deszifratzearen ospea elkarbanatzeko prest ez egotea. Autoreak ospe pertsonalaren bilatzen dutela dirudi, bakoitzak bere burua iberieraren lehen deszifratzailetzat hartzen baitu¹⁰². Euskoiberista bakoitzak goi helburua lortzeko bere giltza propioa du, ideia bat, toponimia, inskripzio elebidunen bat, eta abar, hau da, sekula ez ikerketa akademiko bat.

Artikuluan aztertutako egile euskoiberistek dituzten (akats) antzekotasunak:

- Hasteko, edo ez dute metodorik edo dutenak ez du balio, diskriminatzailek ez duelako eta edozein hitzi euskal baliokidea ematea ahalbidetzen duelako. Metodoa baino *jokabide* estereotipatua da, edozer *gauzak* euskal itxura du, horretarako edozein modutan zatitzen dituzten hitzak, eta edozein etimologia absurdu proposatzen dute.

---

¹⁰² J. Alonso-ren lanetan adibidez honelako esaldiak askotan irakur daitezke: "Pero si todos estos acontecimientos científicos exigían profundas revisiones de la obra, ha sido sin embargo mi desciframiento de los textos tartésicos, lo que especialmente me ha obligado a ello" (Alonso, 1999: 5). Roman del Cerro ere ez da lerro honetatik oso urrun gelditzen: "Se me perdonará una alusión personal, pero un día a finales de marzo de 1989, que tuve que personarme en tal pueblo para reconocer una vez más algún detalle toponímico, pasé el control de la Guardia Civil,..." (Román del Cerro, 1990: 127) eta Bergua: "Además el título recuerda una vez más mi afirmación: el arqueólogo aragonés Juan Cabré Aguiló encontró en Azaila un bilingüe ibérico que permita penetrar en este idioma y epigrafiadesconocida, pero es lo cierto que hasta ahora nadie ha efectuado su análisis ni encontrado interrelación con otros textos" (Bergua, 1994: 1)

- Iberiera eta euskararen arteko harremana frogatu nahi dute, baina iberiera ezezaguna da eta euskararik ez dakite. Beraz, ikerkuntzaren emaitza ez da fidagarria.
- Roman del Cerro izan ezik beste euskoiberistak ez dira formazioz hizkuntzalariak, gaiaren inguruko zaletu eta autodidaktak dira. Hizkuntzalaritza arloan adibidez, ezjakinak dira, eta horren ondorioz euskara eta iberieraren sintaxi eta morfologia gabezia aldarrikatzen du. Bestalde euskara eta iberieraren arteko harremana maila semantikoan bakarrik *frogatzen* dute. Baina hor ere huts eginez, euskararen linguistika historikoa ezagutzen ez dutelako eta latinezko, edo are txarragoa dena, erromantzetik euskarak mailegutan harturiko hitzak iberiera jatortzat hartzen dituztelako.
- Gaiaren inguruko oinarrizko bibliografia ez dute ezagutzen (Mitzelena, Untermann, Tovar, De Hoz, Gorrotxategi,...) edo ez dute aipatu nahi. Autoritateak eta bestelako ikertzaileak aipatu arren, benetan ez dituzte irakurri. Liburu euskoiberisten atal bibliografikoak gabeziak izaten ditu: liburu oso zaharrak aipatzen dituzte, gaiarekin zer ikusirik ez duten liburuak ere agertzen dira (adib. bidai liburuak), eta abar. Dena den salbuespen bat badago, euskarazko hiztegiak behintzat ezagutzen dituzte-eta. Baina iberiera eta euskara ahaidetzeko saiakerak euskal hiztegietan bakarrik oinarritzea ez da nahikoa¹⁰³.
- Ikuspegi linguistikotik ez dute ekarpenik egiten, ezta beste edozein ikuspegitik ere. Esate baterako, ikuspegi historikoari dagokionez, iraganaren irakurketa manikeoa agertzen da, herri *on* eta *txarrekin*. Autore euskoiberistengan iberiarrak *onak* dira, inteligenteak, kultura garatuarekin, hausnarketa filosofikorako gaitasunarekin (inskripzioetan ageri direnak), eta erromatarrak *txarrak*, bertakoak desagerrarazi eta latina ezarri zutenak. Horrelako planteamenduek eduki historikoa baino, eduki ideologikoa dute. Egia esan, autore guztien lanei espainiar nazionalismo kutsua darie. Adibidez, denek *España* hitza modu batera edo bestera iberieraz idatzita aurkitzen dute, Zamanillo eta Bergua-ren kasuetan batez ere. Hala ere ezin esan daiteke proiektu politiko zehatzik dagoenik atzean, baina espainiar sektore bateko politikari eta egunkariak beraien liburuetaz bai baliatu dira¹⁰⁴.

Beraz, Zamanillo, Bergua, Roman del Cerro eta Alonso-ren planteamendu euskoiberistak zentzugabekoak dira. Euskoiberismoak aurrera egin behar badu, beste proposamen batzuen ganean eraiki beharko da. Hau da, euskoiberismoa etengabe berrasmatzeko aukera duen teoria bat da, eta iragarpenak zalantzazkoak

---

¹⁰³ "Iberistas españoles y extranjeros que creen que, sin conocimiento del euskara, basta abrir un diccionario para encontrar la clave de una palabra ibérica, no deben continuar trabajando sin estudiar, una lengua que, afortunadamente, está descifrada pues que se habla como lengua viva" (Tovar, 1987: 5).

¹⁰⁴ Era berean ez da kasualitatea Valentzian hiru belaunaldi desberdinetako egileak euskoiberismoaren alde egotea -Beltran, Fletcher eta Roman del Cerro-.

badira ere, datozen urteotan ere euskoiberismoa defendatzen duen egile berri gehiago agertzea litekeena da.

Bien bitartean euskoiberismoaren planteamendu serioagoek (Venemann, Verd edo Silgo) ez du ematen aurrera egiten dutenik, Beltran-en garaitik *ekiar* formari bueltak eta bueltak eman badizkiote ere, ez dute ezer berririk esateko.

Kasualitatez, edo agian ez hain halabeharrez, Mitxelenaren garaitik, euskaldun hizkuntzalari ezagunik ez dago euskoiberismoa defendatzen duenik. Euskaldunak, hau da, euskara dakitenak hain zuzen ere, euskoiberismoarekin kritikoenak dira. Baina hori ez da arrazoi politiko-ideologikoengatik, edozein euskal hizkuntzalari pozik bailegoko euskara beste hizkuntzaren baten ahaide dela baieztatuko balitz, euskal hizkuntzaren barne berreraiketa bidez lor daitekeen informazioa mugatua baita. Baina euskarak duen harreman genetiko onargarri bakarra duela 2.000 urteko akitaniera da, oraingoz euskararen arbaso argiena. Beraz, dakigunez, egun euskarak beti egon den bezain isolatua jarraitzen du (Trask, 1998).

Bukatzeko, euskarak ez du zertan iberierarekin ahaidetasunik eduki behar, erromatarrak heldu aurretik hitz egiten zela frogatzeko. Euskarak berak berezko balioa du, beste edozein hizkuntzak beste, eta berezkoa duen komunitatea, historia eta kultura ere, ahaidetasunarekin edo ahaidetasun ezagunik gabe. Beraz, euskal komunitatearentzat zein besteentzat ere, euskara ahaidetzeak (inoiz lortzen bada) ez luke zertan aldaketarik ekarri behar ez kulturalki, ez sozialki ezta politikoki ere.

Bibliografia

- Adrados, F. R. (1985): "Algunas ideas sobre tipología lingüística a propósito del euskera y el indoeuropeo", *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Gasteiz, 845-848.
- Agirre, I. (1980): "El euskera y los vascos a través de las edades", *Vínculos de la lengua vasca con las lenguas de todo el mundo. Euskerearen lokarriak ludi guztiko hizkuntzakaz*, Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 392-484.
- Agud, M. (1985): "Errores y defectos en la comparación lingüística vasca", *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Gasteiz, 859-869.
- Alonso, J. (1996): *Desciframiento de la lengua ibérico-tartésica. (Origen, extensión y traducción de los principales textos)*, Fundación Tartesos, Bartzelona.
- Alonso, J. (1998): *Traducción nuevos textos ibéricos*, Fundación de Estudios Genéticos y lingüísticos, Madril.
- Alonso, J. (1999): *Tartesos*, Fundación de Estudios Lingüísticos y Genéticos, Madril.
- Armendariz, A. (1988): *Euskal Herriko dolmenak*, Kriselu, Donostia.
- Arnaiz, A. eta Alonso García, J. (1998): *El origen de los vascos y otros pueblos mediterráneos*, Universidad Complutense, Madril.
- Azurmendi, J. (1992): *Espainolak eta euskaldunak*, Elkar, Donostia.
- Beltrán, P. (1972): *Obra Completa I. Antigüedad*, Zaragoza.
- Beltrán, F. eta Velaza, J. (1993): "Una inscripción ibérica sobre bronce (Aranguren, Navarra)" in Adiego, J. I. eta beste (koed): *Studia Paleohispanica et indogermanica J. Untermann ab amicis hispanicis oblata*, Bartzelonako Unibertsitatea, Bartzelona, 89-99.

- Bergua, J. (1994): *El bilingüe de Azaila. Esbozo de Gramática ibérica*, Sociedad Económica Aragonesa de Amigos del País, Zaragoza.
- Berrocal-Rangel, L. (1992): *Los pueblos célticos del suroeste de la Península Ibérica*, Univ. Complutense de Madrid, Madrid.
- Braun, J. (1985): "Africadas de las lenguas kartvélicas y sus correspondencias regulares en el vasco, observaciones adicionales", *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Gasteiz, 875-879.
- Burillo, F. (1998): *Los celtíberos. Etnias y estados*, Crítica, Barcelona.
- Campion, A. (1878): "El anti-iberismo", *Revista Euskara*, I, 231-237.
- Caro Baroja, J. (1954): "La escritura en la España prerromana (Epigrafía y numismática)" in Menéndez Pidal, R. (zuz): *Historia de España*, Espasa-Calpe, Madrid, I.3, 803-811.
- Caro Baroja, J. (1979): *Sobre la lengua vasca y el vasco-iberismo*, Txertoa, Donostia.
- Cejador y Frauca, J. (1928): *Toponimia hispánica hasta los romanos inclusive para cotejarla con la bascongada y completar la obra de Humboldt los primeros habitantes de España*, Librería y Casa editorial Hernando, Madrid.
- Correa, J. A. (1995): "Reflexiones sobre la epigrafía paleohispánica del suroeste de la Península Ibérica", *Actas del congreso conmemorativo del V symposium internacional de prehistoria peninsular. "Tartessos 25 años después"*, Biblioteca de Urbanismo y Cultura (BUC), Jerez, 609-618.
- Correa, J. A. (1996): "La epigrafía del Sudoeste: Estado de la cuestión" in Villar, F. eta beste: *La Hispania prerromana. Actas del VI Coloquio sobre lenguas y culturas paliohispánicas*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 65 -75.
- De Hoz, J. (1981): "El euskera y las lenguas vecinas antes de la romanización", *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 27-56.
- De Hoz, J. (1991): "Las lenguas célticas peninsulares", *Revista de arqueología. Los celtas en la Península Ibérica*, Madrid, 36-41.
- De Hoz, J. (1993): "Testimonios lingüísticos relativos al problema céltico en la Península Ibérica" in Almagro-Gorbea, A. (zuz): *Los celtas: Hispania y Europa*, Actas del Escorial, Madrid, 357-399.
- De Hoz, J. (1995b): "El poblamiento antiguo de los Pirineos desde el punto de vista lingüístico" in Bertranpetit, J. eta beste: *Muntanyes i població: el passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària (I Simposi de poblament dels Pirineus)*, Andorra, 271- 299.
- Echenique, M. T. (1987): "I. Praeromanica", *Historia lingüística vasco-románica*, Paraninfo, Madrid, 21-49.
- Erro y Azpiroz, J. B. de (1806): *Alfabeto de la lengua primitiva de España, y explicación de sus mas antiguos monumentos de inscripciones y medallas*, Madrid, Imprenta de Repullés.
- Estornes, B. (1960): "Lenguas, alfabetos e inscripciones ibéricas", *Sobre historia y orígenes de la lengua vasca*, Auñamendi, Donostia, 253-264.
- Faus Cardona, J. (1975): "Una inscripción ibérica del mediodía", *Fontes Linguae Vasconum*, 20, 247-248.
- Fletcher, D. (1953): *Inscripciones ibéricas del Museo de Prehistoria de Valencia*, Instituto de Estudios Ibéricos y Etnología Valenciana-Institución Alfonso el Magnánimo-Diputación Provincial de Valencia, Valencia.

- Fletcher, D. (1980): *Los plomos ibéricos de Yatova (Valencia)*, Diputación Provincial de Valencia-Institució Alfons el Magnánim-Servei d'Investigació Prehistòrica, Valentzia.
- Fletcher, D. (1985): *Els Ibers*, Institució Alfons el Magnánim–Instució Valenciana d'Estudis i Investigació, Valentzia.
- Fletcher, D. (1986): "Ibérico Egjar/Tegiar", *Arse. Boletín del Centro Arqueológico Saguntino*, **21**, 535-549.
- Fletcher, D. (1988): "Oreyl X, plomo ibérico (Valls d'Uxo, Castellón)", *Arse. Boletín del Centro Arqueológico Saguntino*, **23**, 747-756.
- García Huerta, R. (1995): "La muerte y los rituales en el mundo ibérico" in Blaquez, J. (ed): *El mundo ibérico: una imagen en los albores del año 2000*, Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, Toledo, 67-77.
- García Isasti, P. (2004): *La España metafísica. Lectura crítica del pensamiento de Ramón Menéndez Pidal (1891-1936)*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Gorrochategui, J. (1984): *Estudio sobre la onomástica indígena de Aquitania*, UPV/EHU eta Salamankako Unibertsitatea, Bilbo.
- Gorrochategui, J. (1985a): "Historia de las ideas acerca de los límites geográficos del vasco antiguo", *ASJU*, **19**, 571-594.
- Gorrochategui, J. (1985b): "Lengua aquitana y lengua gala en la Aquitania etnográfica", *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Gasteiz, 615-628.
- Gorrochategui, J. (1987): "Vasco-Céltica", *ASJU*, **21**, 951-959.
- Gorrochategui, J. (1993a): "La aportación de la lingüística a la reconstrucción del poblamiento en el País Vasco", *Illunzar 94: Problemática de la reconstrucción del poblamiento en el País Vasco: Un enfoque interdisciplinar*, Gernika, 113-125.
- Gorrochategui, J. (1993b): "Las lenguas de los pueblos paleohispánicos" in Almagro-Gorbea, A. (zuz): *Los celtas: Hispania y Europa*, Actas del Escorial, Madrid, 409-429.
- Gorrochategui, J. (1994): "La lengua de las poblaciones prerromanas del área indoeuropea" in Gonzalez, M. C. eta beste: *Las estructuras sociales indígenas del Norte de la Península Ibérica*, EHU, Gasteiz.
- Gorrochategui, J. (1995a): "Algunos aspectos de la onomástica personal antigua de los Pirineos" in Bertranpetit, J. eta beste: *Muntanyes i població: el passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària (I Simposi de poblament dels Pirineus)*, Andorra, 151-156.
- Gorrochategui, J. (1995b): "Los Pirineos entre Galia e Hispania: Las lenguas", *Veleia*, **12**, 181-234.
- Gorrochategui, J. eta Lakarra, J. (1996): "Nuevas aportaciones a la reconstrucción del Protovasco" in Villar, F. eta beste: *La Hispania prerromana. Actas del VI Coloquio sobre lenguas y culturas paliohispánicas*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 101-137.
- Gorrochategui, J. (1998): "Hizkuntzaren egoera Aintzin Aroan", *Lur Entziklopedi Tematika*, Lur, Bilbo, 67-72.
- Humboldt, W. von (1821): *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Spaniens vermittelt der Vaskischen Sprache*, Span, (= [Echevarria, F. (ed.)]: *Primitivos pobladores de España y lengua vasca*, Minotauro, Madrid, 1959).
- Intxausti, J. (1990): "Historiaurretik Erromaren erorikoa arte", *Euskara, euskaldunon hizkuntza*, Eusko Jaurlaritzza, Gasteiz, 42-51.

- Juaristi, J. (1976): "Tubalimotoik Basko-iberismora", *Euskararen ideologiak (I) etorkiak*, Kriselu, Bilbo, 39-73.
- Juaristi, J. (1992): *Vestigios de Babel. Para una arqueología de los nacionalismos españoles*, Siglo Veintiuno, Madril.
- Juaristi, J. (1998): *El linaje de Aitor*, Taurus, Madril.
- Jurío, J. (1997): "Antigüedad de la lengua", *Navarra. Historia del Euskara*, Txalaparta, 17-41.
- Lakarra, J. A. (1999): "Ná-de-ná", *Uztaro*, **31**, 15-84.
- Larrañaga, K. (1988): *Euskal Herria Aintzinatean. Materiale eta Agiriak*, Kriselu-UNED, Donostia.
- López García, A. (1985): "Una hipótesis relativa a la lengua vasca", *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Gasteiz, 849-857.
- Maluquer de Motes, (1954): "Pueblos ibéricos", Menéndez, R. (zuz.): *Historia de España*, Espasa-Calpé, Madril.
- Martinez Lizarduikoa, A. (1998): *Euskal Zibilizazioa (Gure herriaren sustraien bila)*, Gaiak, Donostia.
- Martinez Lizarduikoa, A. (2001): "Euskal zibilizazioa (hiru urte geroago)", *Uztaro*, **37**, 47-103
- Menéndez Pidal, R. (1952): *Toponimia prerrománica hispana*, Gredos, Madril.
- Menéndez Pidal, R. (1962): *En torno a la lengua vasca*, Colección Austral, Buenos Aires.
- Mezquíriz, M. A. (1991-1992): "Pavimentos de *opus signinum* con inscripción ibérica en Andelos", *Trabajos de Arqueología Navarra*, **10**, 365-368.
- Michelena, L. (1964): "La antigüedad" in *Textos arcaicos vascos*, Biblioteca Vasca, Madril, 14-20 .
- Michelena, L. (1976): *Fonética histórica vasca*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Michelena, L. (1985): *Lengua e historia*, Paraninfo, Madril.
- Michelena, L. (1986): *Lenguas y protolenguas*, Universidad de Salamanca- Univ. Autónoma de Madrid, Salamanca.
- Michelena, L. (1987): *Palabras y textos*, UPV/EHU, Gasteiz.
- Michelena, L. (1988): *Sobre la historia de la lengua vasca*, ASJUren 10. eranskina, Donostia.
- Oroz, F. J. (1976): "A propósito de un libro basado en la teoría de la identidad del vasco y el ibérico", *Fontes Linguae Vasconum*, **24**, 339-343.
- Oroz, F. J. (1979): "Dos inscripciones metrológicas ibéricas con posibles elementos "vascos", *Fontes Linguae Vasconum*, **33**, 423-444.
- Oroz, F. J. (1981): "La relación entre el vasco y el ibérico desde el punto de vista de la Teoría del Sustrato. Esbozo de una hipótesis", *Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak (1980. Gernika-Lumo)*, *Iker-1*, Euskaltzaindia, Bilbo, 241-267.
- Ortiz de Urbina, C. (1996): "Siglo XVIII", *La arqueología en Alava en los siglos XVIII y XIX*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz.
- Pattison, W. (1981): "Iberian and Basque (a Morpho-Syntactic Comparison)", *Archivo de prehistoria levantina*, **16**, 487-522.
- Pérez de Laborda, A. (1997): "Aquitania y el valle del Ebro en la obra de Julio César", *Isturitz: Cuadernos de Prehistoria-Arqueología. 1º Coloquio Internacional sobre la romanización en Euskal Herria*, **9**, 845-855.
- Poza (1587): *Antigua lengua de las Españas*, Mathias Mares, Bilbo, (= A. Rodríguez Herrero, Minotauro, Madril, 1959)
- Quintanilla, A. (1993): "Sobre la notación en la escritura ibérica del modo de articulación de los consonantes oclusivas" in Adiego, J. I. eta beste: *Studia*

- Paleohispanica et indogermanica J. Untermann ab amicis hispanicis oblata*, Bartzelonako Unibertsitatea, Bartzelona, 239-250 .
- Quintanilla, A. (1998): *Estudios de fonología ibérica*, EHU, Gasteiz.
- Ribero-Meneses, J. M. (1998): *Tartesos versus Ebro. Europa nació en el Alto Ebro*, Ediciones de Cámara, Bartzelona.
- Román del Cerro, J. (1990): *El desciframiento de la lengua ibérica en "la ofrenda de los pueblos"*, Aguascalara, Alicante.
- Román del Cerro, J. (1993): *El origen ibérico de la lengua vasca (según los testimonios escritos en lengua ibérica de Andalucía, Aragón, Cataluña, Valencia y Portugal)*, Aguascalara, Alicante.
- Ruiz, A. eta Molinos, M. (1993): *Los iberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*, Crítica, Bartzelona.
- Santos, J. (1989): *Los pueblos de la España Antigua*, Historia 16, Madril.
- Segura, S. & Etxebarria, J. M. (1996): *Del latín al euskara. Latinetik euskarara*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- Segura, S. (1997): *Mil años de historia vasca a través de la literatura greco-latina*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- Siles, J. (1985): *Léxico de inscripciones ibéricas*, Ministerio de Cultura, Madril.
- Silgo, L. (1993): "Las inscripciones ibéricas de los mosaicos de Camínreal (Teruel) y Andelos (Navarra)" in Adiego, J. I. eta beste: *Studia Paleohispanica et indogermanica J. Untermann ab amicis hispanicis oblata*, Bartzelonako Unibertsitatea, Bartzelona, 281-286.
- Silgo, L. (1996): "Avance de un estudio de las formas flexivas en ibérico" in Villar, F. Eta beste: *La Hispania prerromana. Actas del VI Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 301-310.
- Sims-Williams, P. (1998): "Genetics, Linguistics, and Prehistory", *Antiquity*, **72**, 505-527.
- Tejerina, B. (1992): "Los procesos histórico y social del euskara", *Nacionalismo y lengua*, Siglo Veintiuno, Madril, 73-137.
- Tovar, A. (1977): "El nombre de Pamplona", *Fontes Linguae Vasconum*, **25**, 5-9.
- Tovar, A. (1980): *Mitología e ideología sobre la lengua vasca*, Alianza, Madril.
- Tovar, A. (1981): "Orígenes del euskera: parentescos, teorías diversas" *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak*, Deustuko Unibertsitateko argitarazioak, Bilbo, 7-25.
- Tovar, A. (1987): "Estado actual de los estudios ibéricos" *Archivo de Prehistoria Levantina*, **17**, 29-49.
- Trask, R. L. (1985): "On the reconstruction of pre-basque phonology", *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Gasteiz, 885-891.
- Trask, R. L. (1992): "Conexions with other Languages", *The History of Basque*, Routledge, London, 358-429.
- Trask, R. L. (1998): "Euskararen etorki eta ahaideak", *Uztaro*, **26**, 81-108.
- Untermann, J. (1965): *Elementos de un atlas antroponímico de la Hispania antigua*, C.S.I.C-Universidad de Madrid, Madril.
- Untermann, J. (1987): "Repertorio antroponímico ibérico", *Archivo de Prehistoria levantina*, Balentzia, **17**, 289-318.
- Untermann, J. (1995): "La lengua ibérica: nuestro conocimiento y tareas futuras", *Veleia*, **12**, 243-256.
- Untermann, J. (1975): *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band. I. Die Münzlegenden*, Wiesbaden.

- Untermann, J. (1980): *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band II. Die Inschriften in iberischen Schrift aus Südfrankreich*, Wiesbaden.
- Untermann, J. (1990): *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band III. Die iberischen Inschriften aus spanien*, Weisbaden.
- Velaza, J. (1996): *Epigrafía y lengua ibéricas*, Arco/Libros, Madril.
- Villaronga, L. (1993): "Las emisiones monetales con el tipo de cabeza vascona" in Adiego, J. I. eta beste: *Studia Paleohispanica et indogermanica J. Untermann ab amicis hispanicis oblata*, Bartzelonako Unibertsitatea, Bartzelona, 297-316 .
- Villar, F. (1996): "Los indoeuropeos en España", *Los indoeuropeos y los orígenes de Europa. Lenguaje e historia*, Gredos, Madril, 465-514.
- Zamanillo, E. (1988): *Lectura y traducción de la lengua de los iberos*, Zaragoza.
- Zubiaur, J. R. (1990): *Las ideas lingüísticas vascas en el s. XVI (Zaldibia, Garibay, Poza)*, EUTG-Mundaiz, Donostia.